

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM HUKUKUNDA VA'D

SERKAN CİHANGİR

2501091272

Tez Danışmanı

PROF. DR. SERVET BAYINDIR

İSTANBUL 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SERKAN CİHANGİR Numarası : 2501091272
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Danışmanı : PROF. DR. SERVET BAYINDIR
Tez Savunma Tarihi : 15.06.2017 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "İSLAM HUKUKUNDA VA'D"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. SERVET BAYINDIR		KABUL
2- YRD. DOÇ. DR. ABDULLAH TIRABZON		KABUL
3- YRD. DOÇ. DR. PEHLÜL DÜZENLİ		RED

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ. DR. ABDULLAH DURMUŞ		
2- YRD. DOÇ. DR. AHMET EKŞİ		

ÖZ

İSLAM HUKUKUNDA VA'DİN BAĞLAYICILIĞI

SERKAN CİHANGİR

Va'din bağlayıcılığı, İslam iktisadının ve modern akitlerin en tartışmalı meselelerinden birisidir. Teorik planda tartışılan temel mesele; akitlerde taraflardan birinin veya her iki tarafın ortaya koyduğu va'din taraflar açısından bağlayıcı olup olmadığıdır.

Bu çalışma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi ve va'd hakkındaki çalışmalar ele alınmıştır. Birinci bölümde ilk olarak “va'd” kelimesinin kavramsal analizi ile bu kavramın ilişkili olduğu diğer kavramlar üzerinde durulmuştur. Daha sonra konuyla ilgili temel kaynaklar dikkatlice incelenip mezheplerin ve önde gelen fıkıh âlimlerinin konuya ilişkin görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde va'd kavramı Kur'an-ı Kerim'de ve temel hadis kaynaklarındaki kullanımı açısından incelenerek, anlam açısından tasnife tabi tutulup bağlayıcılık kriterleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde Şia mezhebine muteber kabul edilen kaynaklara da değinilmiştir.

Üçüncü bölümde va'd kavramı İslam hukukçuları açısından değerlendirilmiştir. Bu bölümde va'din esasları, dini açıdan hükmü, hukuki açıdan ne anlam ifade ettiği incelenmiştir. Bu bölümde muvaa'de kavramı, yasaklandığı uygulamalar ve bağlayıcılığı tetkik edilmiştir.

Dördüncü bölümde va'din İslam Hukukundaki kullanılışı konu alınmıştır. Modern hayatımızda çokça kullanılan Murâbaha ve Döviz satım va'dleşmesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: **Va'd, Muvaa'de, Va'din Bağlayıcılığı, Murâbaha, Döviz satım va'dleşmesi.**

ABSTRACT
BINDINGNESS OF THE PROMISE (VA‘D) IN THE ISLAMIC LAW
SERKAN CİHANGİR

Bindingness of the promise (va‘d) is one of the most controversial issues of the Islamic economics and modern contracts. The main issue which discussed in the theoretical field is whether the promise (va‘d) asserted by one or both of the parties in the contracts is binding for the parties or not.

The study comprises of an introduction and four chapters. In the introduction, subject of the study, its importance and the studies on the promise (va‘d) are discussed. In the first chapter, firstly conceptional analysis of the word “promise: va‘d” and the other concepts associated with it are studied. Later on, the main sources of the subject are examined carefully and point of views of the sects (madhahib) and leading fiqh scholars about the subject are tried to be determined.

In the second chapter, by examining the concept of the promise (va‘d) and its usage in the Koran and in the main hadith sources, it has been tried to determine the binding criteria’s by subjecting it to classification in terms of meaning. In this chapter, the recognized sources by Shia sect are also touched upon.

In the third chapter, the concept of the promise (va‘d) is evaluated from the point of Islamic lawyers. The principles of promise (va‘d), its provision in terms of religion and what it means in terms of law have also been examined. In this chapter, the concept of muvaa‘de, and its prohibited practices and its binding are examined.

In the fourth chapter, the use of promise (va‘d) in Islamic law is examined. The Usury “murâbaha” and foreign exchange sale promise (va‘d) have been studied in terms of the influence of our modern life.

Key words: **Va‘d (Promise), Muvaa‘de, Bindingness of Va‘d (Promise), Murâbaha (Usury), Provision of Foreign Exchange Sales.**

ÖNSÖZ

İslam hukukunun birçok uygulamasında karşımıza çıkan va‘d, klasik ulema tarafından kısaca ele alınmış ve çok azı va‘din tanımına değinmiştir. Günümüze yaklaştıkça va‘d daha çok işlenmeye ve hakkında tanımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu tanımlar çoğunlukla va‘din ne olduğu, oluşum şartları, bağlayıcılığı ve hangi şartlarda vefâ göstermenin gerekli olduğu noktalarında olmuştur. Klasik ulema çoğunlukla va‘din bağlayıcı olmadığı görüşüyle günümüze yaklaştıkça bir şartla ilişkilendirilmesi halinde ifâsının gerekli olacağı görüşü ağırlık kazanmıştır.

Çağdaş finans işlemleri ve içerisinde va‘di barındıran uygulamalar günümüzde giderek önem kazanmıştır. Örneğin klasik islam hukukunda kullanılan bir alış-veriş şekli olan murâbaha, günümüz faizsiz finans kuruluşlarında “murâbaha lil âmiri bi’ş-şira” ismiyle uygulanmakta ve bu işlem tüm faizsiz finans uygulamalarının % 95 – 98’ ini oluşturmaktadır. Bu uygulamanın en önemli unsurlarından biri ise karşılıklı va‘dleşme üzerine kurulmasıdır. Burada olduğu gibi birçok uygulamada va‘d karşımıza çıkmaktadır. Konunun çok geniş ve kapsamlı olmasını dikkate alarak va‘di daha çok bağlayıcılığı açısından inceledik. Tezimizde va‘din ne olduğunu, ilişkili olduğu kavramları, kur’an ve sünnetteki konumunu ve çağdaş kullanım şekillerinden ikisi olan murâbaha ve sarf muvaa ‘dedini inceledik.

Öncelikle bu tezi bitirmeyi nasip eden Allah Teâlâ’ya hamd olsun. Tezin isminin belirlenmesinden bitimine kadar desteğini hiçbir şekilde eksik etmeyen çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Servet BAYINDIR’a, değerli büyüklerim Abdullah CİHANGİR’e, Ömer CİHANGİR’e ayrıca eğitim hayatım boyunca benden desteğini esirgemeyen Nurettin KENT beye Cenab-ı Mevla’dan rahmet niyazeder, Günay, Leyla ve Süheyla Hanımefendilere, ayrıca yetişmemde emeği geçen aile büyüklerime ve bu tezin hazırlanmasında gerekli sabrı gösteren eşim ve çocuklarıma da teşekkür ederim.

Serkan CİHANGİR

Keban 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
II. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ	1
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLAR	3
IV. YAPILAN ÇALIŞMALAR	4
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
VA'D VE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR.....	14
1. VA'DİN TANIMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR	15
1.1. Va'din Sözlük Anlamı	15
1.2. Va'din Istılâhi Anlamı	16
2. VA'D İLE TÜREV VE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR	19
2.1. Muva'a'de (المواعدة)	19
2.2. Ve'y (وأي):.....	20
2.3. Ahd (عهد):.....	21
2.4. Mîsâk (الميثاق):	23
2.5. Nezr (نذر):.....	25
2.6. Akd (عقد):	25
2.7. İltizâm (التزام):.....	26
3. DEĞERLENDİRME.....	27
İKİNCİ BÖLÜM	28

KUR'AN VE SÜNNETTE VA'D	28
1. KUR'AN'DA VA'DİN KULLANIMI	29
1.1. VA'D KELMESİNİN KUR'AN'DA KULLANILDIĞI ALANLAR	30
1.1.1. Müslümanlara Üstünlük ve Zafer Va'di Anlamında Kullanımı:	30
1.1.1.1. Bedir Savaşından Önce Yapılan Zafer Va'di:	30
1.1.1.2. Müslümanlara Yapılan Zafer ve Ganimet Va'di:	31
1.1.1.3. Ehli Kitap İle Alakalı Bir Gelişmeye Paralel Olarak Müslümanlara Yardım Va'di:	32
1.1.2. Allah'ın Kullarına Mağfîret Va'd Etmesi:	32
1.1.3. Allah'ın Kullarına Cennet Va'di:	33
1.1.4. Münferit Şahsa Yönelik Va'd:	33
1.1.5. Peygamberler ve Va'd:	34
1.1.5.1. İbrahim (as)'ın Va'dine Bağlılığı:	34
1.1.5.2. İsmail (a.s.)'in Va'di:	35
1.1.5.3. Yakub (a.s.)'un Oğullarının Yusuf (a.s.)'u Koruyacaklarına Dair Va'dleri:	37
1.1.6. İfası Bir Şartla İlişkilendirilen Va'd:	37
1.1.7. Kâfirlere Yönelik Vai'd Âyetleri:	39
1.1.8. Va'dden Dönmenin Münafıklıkla İlişkilendirilmesi:	39
1.1.9. Şeytanın Yalan Va'di:	40
1.1.10. Va'din İstisna (ان شاء الله) ile Kullanımı:	40
1.1.11. Kur'anda Va'de Sadakatin Emredilmesi:	42
1.1.12. Kur'an'da Yasaklanmış Va'd:	42
2. VA'DİN HADİSLERDE KULLANIMI	43
2.1. Peygamberimiz (s.a.v.)'in Hayatında Va'd:	43
2.2. Va'de Vefâyı Emreden Hadisler:	44
2.3. Va'de Vefâsızlık Hakkındaki Hadisler:	46

2.3.1. Va‘de Vefâsızlığın Kınandığı Hadisler:	46
3. ÂYET VE HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	50
VA‘DİN FIKHİ TAHLİLİ	50
1. VA‘D VE UNSURLARI	51
1.1. VA‘DİN KONUSU.....	51
1.2. VA‘DİN TEMEL ESASLARI	52
2. VA‘DİN BAĞLAYICILIĞI	55
2.1. DİYÂNETEN BAĞLAYICILIĞI.....	56
2.1.1. Va‘din İfâsını Her Durumda Vacip Sayanlar	56
2.1.2. Va‘din İfâsını Bir Özür Dışında Bağlayıcı Sayanlar.....	58
2.1.3. Va‘din İfâsını Müstehab Kabul Edenler.....	58
2.2. VA‘DİN KAZÂİ YAPTIRIM GÜCÜ	60
2.2.1. MÜCERRED VA‘D	60
2.2.2. Her Durumda Kazâen Bağlayıcı Kabul Edenler	60
2.2.3. Bağlayıcı Görmeyenler	61
2.2.4. MUALLAK VA‘D.....	62
2.2.5. MUVA‘DE ŞEKLİNDE VA‘DLEŞME	65
2.2.5.1. Bağlayıcılığı Görülen Muvaa‘de.....	65
2.2.5.2. Bağlayıcı Görülmeyen Muvaa‘de.....	67
2.2.5.3. Muvaa‘denin Câiz Görülmediği Durumlar	69
2.2.5.3.1. İddet Halindeki Kadınla Nikâh İçin Muvaa‘de.....	70
2.2.5.3.2. Kabzdan Önce Yiyecek Maddesi Alım-Satımı İçin Yapılan Muvaa‘de:	71
2.2.5.3.3. Cuma Vaktinde Yapılan Bey‘ Muvaa‘desi	72
2.2.5.3.4. Elde Bulunmayan Şeyin (Ma‘dûmun) Bey‘i İçin Muvaa‘de	72
2.2.5.3.5. Sarf İçin Yapılan Muvaa‘de.....	72

DEĞERLENDİRME:	73
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	74
VA‘DİN GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIM ÖRNEKLERİ	74
1. GÜNÜMÜZDE VA‘DİN KULLANIMINA ÖRNEKLER	75
1.1.MURÂBAHA.....	75
1.1.1.Murâbahanın İslam Ticaret Hukukunda ki Konumu.....	75
1.2. DÖVİZ SATIM VA‘DLEŞMESİ (SARF MUVA‘DESİ)	84
1.2.1. Döviz Satım Va‘dleşmesi.....	85
1.2.2. Sarf İçin Yapılan Muva‘de.....	86
1.2.2.1.Haram Kısmı	86
1.2.2.2. Mekruh Kısmı	88
1.2.2.3. Câiz Kısmı.....	89
DEĞERLENDİRME:	91
SONUÇ	92
BİBLİYOGRAFYA	93

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.s.	:Aleyhisselam
a.y.	:Aynı yer
b.	:Bin
bkz.	:Bakınız
bs.	:Baskı
c.	:Cilt
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	:Hicri
H.z.	:Hazreti
İFAV	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
m.	:Miladi
mrc.	:Mütercim
neş. haz.	:Neşre hazırlayan
ö.	:Ölüm yılı
r.a.	:Radıyallahu anh
s.	:Sayfa
s.a.v.	:Sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	:Sayı
thk.	:Tahkik
thr.	:Tahrir
tsh.	:Tashih
t.y.	:Târih yok
vs.	:Ve saire
yay. haz.	:Yayına hazırlayan
y.y.	:Yayın yeri yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmada, İslam hukukunun klasik çağında fukahânın kısaca değindiği, günümüze yaklaştıkça fıkıh kitaplarında teferruatlı bir şekilde değerlendirilen va‘din bağlayıcılığı konusu incelenecektir.

Va‘de vefâ, gerek Kur’an-ı Kerim’de gerekse hadis kaynaklarında sıklıkla mü’mînlerin temel özellikleri arasında zikredilmektedir. Va‘de sadakat her mü‘minde bulunması gereken ahlaki bir meziyyet olmasının yanında, kişileri sadece dini açıdan bağlayan bir yükümlülük mü? Kişinin va‘dine vefâsızlığı nasıl bir sonuç doğurur? Bu sonuç sadece ahirete taalluk eden bir ceza olarak mı kalır yoksa bu dünyada da kişiyi kazâen yükümlülük altına sokar mı? Bir sözün bağlayıcı olabilmesi için hangi kriterleri taşıması gerekir? Bu mesele klasik İslam hukukunda ve modern İslam hukukunda nasıl değerlendirilir? Va‘din bağlayıcılığı meselesi hayatımıza nasıl yansır ve çağdaş iktisadi hayatımıza etkisi ne yöndedir? Tezimizde tüm bu sorulara cevap arayarak konuyu oluşum şekilleri ve delilleri açısından incelemeye çalışacağız.

II. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ

Mevcut kaynakları incelediğimizde, va‘din bağlayıcılığı konusunda birçok görüş olduğunu tespit ettik, bu yaklaşımları şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Va‘d bir şartla ilişkilendirilsin veya ilişkilendirilmesin her halû kârda hem kazâen hem de diyâneten bağlayıcı ve taraflar açısından kazâî sonuç ifade eder.
- 2) Va‘d diyâneten bağlayıcı kazâen ise bağlayıcı değildir.
- 3) Va‘d bir sebeple ilişkilendirilmesi halinde bağlayıcı aksi takdirde değildir.
- 4) Va‘de vefâ güzel ahlakın bir göstergesi olmakla birlikte hiçbir şekilde bağlayıcı değildir.

Kur'an-ı Kerim'de bir çok âyette va'de vefâ övülmek sureti ile emredilir, özellikle Mü'minûn Sûresi'nde mü'minlerin özellikleri arasında sayılırken, Saff Sûresi 2-3. âyetleri mü'minleri yapmayacakları şeyleri va'd etmemeleri konusunda uyarmaktadır. Meryem Sûresinin 54. âyetin'de ise İsmail (a.s.) "Sadık el-Va'd (sözüne sadık)" sıfatı ile övülür. Bu konu hakkındaki hadislerde vefâ emredilirken sözünde durmamak münafıklık alameti sayılır.

Ebû Hanife, İmam Muhammed, Serahsî ve Kâsânî gibi birçok fakih va'din bağlayıcı olmadığı fikrini benimserken, İbn Nüceym'den başlayarak Mecelle-i Âhkam-ı Adliyye'ye kadar uzanan süreçte bir sebeple ilişkilendirilmesi (muallk va'd) halinde va'din; kefâlete benzeyeceği ve dolayısı ile bağlayıcı olacağı görüşü giderek ağırlık kazanmıştır. Şâfiî uleması ise genel olarak va'din bağlayıcı olmadığı görüşünü benimsemiştir.

Mezhepler içerisinde va'd ve va'din bağlayıcılığını en geniş işleyen mezhep ise Mâlikî mezhebidir. İmam Mâlik bir sebeple ilişkilendirilmesi halinde bağlayıcı, mücerret olması halinde ise bir sonuç doğurmayacağı görüşünü benimser. Yine ona göre eğer yapılan va'din yerine getirilmemesi durumunda bir kişi zarar görüyorsa bu söz de bağlayıcıdır. İbn Rüşd el-Cedd va'dine vefâ göstermeyen biri hakkında Halife Ömer b. Abdulazîz'in kazâî yaptırım hükmü verdiğini nakleder. Yine İbn Arabî de va'di bağlayıcı görenlerdendir.

Ahmed b. Hanbel "va'd bağlayıcı mıdır?" şeklindeki soruya: *"eğer va'd bağlayıcı olmazsa yalancılarla sadıkları birbirinden nasıl ayırt ederiz?"* cevabını verir.

İbn Hazm ise el-Muhallâ isimli kitabında; konuya müstakil bir bölüm ayırarak bu mesele hakkındaki âyet ve hadisleri incelemiş diyâneten va'de vefâ gerektiği kanaatini benimsemiştir. Ancak va'din oluşabilmesi için istisna ifadesi ile başlama şartı getirerek "eğer va'de konu olan söz yerine getirilmiş ise ahlaken iyi olan gerçekleşmiş ancak vefâ gösterilmemiş ise Allah dilemediği için sözüne istisna ile başlayan kişi yalancı değildir" diyerek sanki her hâlükârda va'din bağlayıcı olmayacağını ifade etmiştir.

Çağımıza gelindiğinde Sami Hammud'un gündeme getirdiği *murâbaha li'l-âmiri bi's-şira* uygulamasının temel unsurlarından biri olduğundan va'd hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Ülkemizde Servet Bayındır'ın *Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Va'din Bağlayıcılığı Meselesi* isimli makalesi ile başlayarak konu hakkında tezler ve makaleler yazılmıştır.

Tezimizin amacı konu etrafındaki farklı görüş ve delilleri bir araya toplayarak; va'din ne olduğu, oluşum şekilleri, dini ve kazâî yaptırım gücünün ortaya konulmasıdır. Çağdaş iktisadi hayatımıza olan etkileri açısından önemli gördüğümüz “modern murâbaha” ve “döviz muvaa'desi” uygulamalarını inceleyerek meseleyi açıklamaya çalışacağız.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLAR

Bu çalışmamızda öncelikle va'd kelimesinin sözlük anlamını tespit etmek için klasik sözlüklerden başlayarak kelimenin anlam çerçevesini belirlemeye çalıştık. Öncelikle *Kitab'ul-'Ayn*, *Mekâyîsi'l-Luga*, *Kâmûsü'l-Muhît*, *Tâcü'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye*, *Lisânü'l-Arab* ve *Tâcü'l-Arûs* lügatleri ve Kur'an istilâhlarını inceleyen *el-Müfredât* sözlüğünden istifade ettik ayrıca fıkıh lügatlarından *Tilbetü't-Talebe*, *el-Misbâhu'l-Münîr* ve *el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib*'e de bakılarak kapsamlı bir anlam çerçevesi belirlenmeye çalışıldı. Va'd kelimesini fikhî açıdan inceleyeceğimiz için İslam hukukunun klasik kaynaklarını tarayarak fukaha tarafından yapılan tarifleri ve aralarındaki ince nüansları göz önüne alarak istilâhi anlamlarını belirlemeye çalıştık.

Konuyla ilgili âyetleri anlam çeşitliliği açısından kategorize ederek maddeler halinde sıralamaya gayret ettik. Yine konu hakkındaki hadisleri tespit etmeye çalıştık bu meyanda **Kütüb-i Sitte** ve sair hadis kaynaklarından da istifade ederek tespit ettiğimiz hadisleri maddeler halinde sıraladık. Sonuçta âyet ve hadisleri birlikte değerlendirdik.

Tezimizin üçüncü bölümünde İslam hukukçularının konu hakkındaki görüşlerini dini ve hukuki açılardan bir tasnife tabi tutarak sıraladık. Va'din mücerret ve muallak (bir sebeple ilişkilendirilmiş) şekillerini inceledik. Yine bu bölümde tek taraflı va'd ve birden çok kişi arasında gerçekleşen muvaa'denin

bağlayıcılığı, uygulanışı ve yasaklandığı durumlara da kısaca değinerek başlıklar halinde değerlendirmelerde bulunduk.

Son bölümde ise va‘din çağdaş uygulamalarına değinerek modern faizsiz finans kuruluşlarının en önemli enstrümanlarından olan murâbaha lil-âmiri bi’ş-şira ve döviz satım va‘dleşmesi konularına değinerek sonuçta tezimiz hakkında kısa bir değerlendirmede bulunduk.

IV. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Tefsir, Hadis ve Fıkıh kitapları dışında, konumuz hakkında yazılmış kitap, makale ve tezler ile içerisinde konumuzu bir bölüm halinde ayrıntılı olarak ele alan bazı çalışmalar şunlardır:

1. Nezih Kemal Hammâd: İslam iktisadı hakkında kitap ve makaleleri bulunan yazarın konu hakkında bir makalesi ve kitabı vardır. Bunlar:

a) **“el-Vefâu bi’l-Va‘di fi’l-Fıkhî’l-İslâmî: Tahriru’n-Nukûl ve Mürââtü’l-İstılâh”**, Mecelletü’l-Mecma’i’l-Fıkhî’l-İslâmî, yıl 5, sy. 5, kısım 2, 1988.

Yazar bu makalesinde, el-İ‘de; el-Muvaa‘de ve el-Va‘d kavramlarını inceler. İlk olarak el-İ‘de kavramını luğavî ve istılâhî açıdan tetkik ederek; dinen ve kazâen bağlayıcı, dinen bağlayıcı, müstehab ve muallak olması halinde ifasının gerekli olduğu yönünde ki görüşleri ve fukahânın düşüncelerini zikreder.

İkinci olarak muvaa‘deyi inceleyerek birer kelime ile câiz olduğu ve câiz olmadığı durumları zikreder.

Üçüncü olarak el-va‘d kavramını kısaca açıklar ve ifası hakkındaki görüşleri kategorize ederek kısaca açıklar.

Son olarak Saff sûresinin 2. ve 3. âyetlerini, münafığın alametlerini anlatan hadisi zikreder. Neticede va‘de, istisna ile başlamayı ve konu hakkındaki Kehf sûresinin 22. ve 23. âyetlerini zikrederek Gazzâlî, Cessâs, Hanbelîler ve Zâhirîlerin görüşlerini aktararak va‘din diyâneten bağlayıcı olduğu fikrini benimser.

b) “Nazariyyetü'l-Va'di'l-Mülzimi Fi'l-Muâmelâti'l-Maliyye”, Dârü'l-Kalem, Dımaşk, m.2010/h.1431

Bu çalışma, İslam hukuku'nda va'din bağlayıcılığı konusunda yazılmış en kapsamlı eserlerden biridir. Kitap bir temhid ve üç fasıldan oluşmaktadır. Kitap, yazarın daha önceki bir tarihte va'din bağlayıcılığı hakkında yazdığı makalesinin daha geniş ve kapsamlı açıklaması gibidir.

Yazar temhid kısmında va'd kelimesinin luğavî ve ıstılâhî anlamına değinerek okuyucuya ön bir bilgi verip daha sonra muvaa'de kavramının sözlük ve terim anlamını inceler. Bu kısımda ayrıca anlam ilişkisi açısından '*Ve'y*', *Ahd* ve *İltizâm* kavramlarını kısaca inceler.

Birinci fasılda tek taraflı va'di inceleyerek şu hususlara değinir: Teklifî açıdan va'din durumu, ulemânın konu hakkındaki görüşlerinin nakli ve kategorize edilmesi. Bu fasılda ayrıca va'din bağlayıcılık gücünü kısaca inceleyip mücerret va'din bağlayıcı olmadığını ifade eder. Keza va'din bağlayıcılığı için gerekli olan kriterleri ortaya koyar.

İkinci fasılda ise muvaa'deyi inceler. İslâm âlimlerinin konu hakkındaki görüşlerini nakleder. Yine bu fasılda muvaa'denin yasaklandığı uygulamaları kısa başlıklar halinde ele alır. Bağlayıcı şeklinin hakikatini ve hükmünü ortaya koymaya çalışarak konu hakkındaki görüşleri, delillerini ve hangi surette bağlayıcı olduğunu kısa başlıklar halinde ortaya koyar. Yine bu bölümde birinci mesele olarak muallak akitler ve bağlayıcı muvaa'de arasındaki ilişkiyi inceleyerek; bir şarta bağlanmış satışı, tarifini, şartla ilişkilendirilmesini ve İslam hukuku'ndaki konumunu belirler. İkinci bir mesele olarak bir şartla ilişkilendirilmiş hibeyi, bu mesele hakkındaki görüş farklılıklarını nakleder. Üçüncü mesele olarak geleceğe izafe edilmiş satışı, hakikatini, şer'i hükmünü ve bu konudaki görüşleri nakleder. Dördüncü mesele olarak ise geleceğe izafe edilmiş icareyi ve bu konudaki görüşleri nakleder.

Üçüncü fasılda bağlayıcı va'd ve muvaa'denin tatbik edildiği uygulamalardan bir kaçını inceleyerek; *murâbaha lil âmiri bi's-şira*, *modern icâre*, *müşâreke*, *sukuk*,

kefilleşme ve karşılıklı va'dleşme uygulamalarına değinerek konuyu modern uygulamalar ile örneklendirir.

Kitabın sonunda hatime ile konuyu kısaca değerlendirerek meselenin önemini ortaya koyar.

2. Abdullah b. Süleyman el-Meni': Yazarın va'd hakkında iki adet eserinden istifade ettik bunlar:

a) **“el-Vefâü bi'l-Va'di ve Hükmi İlzami bihi”**, <http://www.iefpedia.com>, erişim tarihi (2012)

Yazarın va'd konusunda yazmış olduğu makalesidir. Va'din lügavî, ıstılâhi manaları ve onunla anlam ilişkisi bulunan kavramlara değinmez. Bağlayıcılığına kısaca değinerek, ahd, va'd arasındaki ilişkiyi İsra 34, Maide 1 ve Nahl 91 âyetler bağlamında inceler. Va'din borç olduğu şeklindeki hadisleri ve münafığın alametlerinin sayıldığı hadislere değinir, Saff Suresi 3. âyete sıkça atıfta bulunur. Ayrıca va'din atıyye olduğunu belirterek ifâsının gerektiği yönündeki hadisleri ve ulemanın görüşlerini nakleder. Saff suresinin 3. âyeti çerçevesinde va'd ve nezri birlikte inceleyerek nezrin Allah'ın hakkı olduğunu ve ifâsının gerekliliğini belirtir. Sonuçta ise kullar arası bir hak olması sebebiyle va'din -en azından- diyâneten vefâ gerektiren bir uygulama olduğunu beyan eder.

b) **“Buhûs fi'l-İktisâdi'l-İslâmî, el-Mektebetü'l-İslâmî”**, Mekke, I. b.s. 1996/1416

Kitabın 103-143 sayfaları arasında müstakil bir bölüm halinde va'd etraflica incelenmektedir. Ancak va'd ile yakın anlamlı kavramlara değinmez. Kısaca va'd kelimesinin sözlük ve ıstılâhi anlamına değinerek konu hakkındaki âyetleri sıralayıp muhtelif hadis kaynaklarında geçen on iki hadise değinir. Daha sonra ulemanın konu hakkındaki görüşlerini etraflica zikreder, bu arada muallak va'dle kefâlet arasında bağlantı kurar. Yazar ayrıca va'din ticari kullanımlarına ve kısa bir başlıkla murâbaha li'l-âmiri bi's-şirâya değinir.

Sonuç olarak ulemanın va'd hakkındaki görüşlerini şöyle sınıflandırır:

- a) Va‘de vefâ müstehap ve güzel ahlakın gereğidir.
- b) Mutlak olursa hem kazâen hem diyâneten bağlayıcıdır.
- c) Bir sebeple ilişkili olması durumunda kazâen ve diyâneten bağlayıcıdır.
- d) Va‘d edilen taraf zarara uğramayacaksa, va‘d kazâen de diyâneten de bağlayıcı değildir.

Yazarın kendi kanaati ise şöyledir: “Âyetler, hadisler ve âlimlerin bu konuda ki görüşleri doğrultusunda va‘de vefâ gereklidir zira Allah Teala; akitlere, va‘dlere ve ahlâhlere vefâyı emreder. Va‘dden dönmek münâfıkların özelliklerinden biri olan yalancılıktır ki bu da fücurun bir nevidir.”

3. Kemâl Tefvîk Muhammed Hattâb, “**el-Kabz ve’l-İlzâm bi’l-Va‘d fî Akdi’l-Murâbaha li’l-Âmiri bi’s-Şirâ fî’l-Fıkhî’l-İslâmî**”, Mûte li’l-buhûs ve’d-dirâsât, c. 15, sy. 1 (2000), s. 233-259.

Makalesinde murâbahayı ve va‘din bu uygulamadaki konumunu inceler. İlk olarak murâbahayı ele alarak; tarifini, meşru kârın şartlarını, İslâm hukukundaki yeri ve fakihlerin görüşlerini ortaya koyar. Daha sonra bankacılık alanında kullanımı, çağdaş murâbahanın (murâbaha li’l-âmiri bi’s-şirâ) tarifine, uygulanışı, aşamaları ve kurallarına değinerek kısaca açıklar. İkinci mesele olarak va‘di, bağlayıcılığını, ulemânın bu konudaki görüşlerini, modern murâbahadaki konumu ve bu konudaki bankacılık kararlarını zikreder. Üçüncü mesele olarak murâbahada kabzın durumunu, bu konudaki görüşleri, delilleri ve münakaşaları inceler. Sonuç olarak va‘din bağlayıcı olmamasında daha büyük bir maslahat olduğunu belirterek kendisi de bankanın, va‘din bağlayıcılığı hakkında muhayyer olduğu görüşünü benimser.

4. Refik Yunus el-Mısrî, “**el-Va‘du’l-Mülzimu fî Muamelâtî’l-Mesârifi’l-İslâmî**”, Mecelletü Câmiâtü’l-Melik Abdulaziz, İktisâdî’l-İslâmî sayı 15, s. 119-122, 2003/1423

Makale, dinen yasaklanmış bir konuda va‘dleşmenin câiz olup olmasını ve bu çerçevede murâbahayı tartışır. Va‘din tanımına ve yakın anlamlı kavramlara değinmez. Konuyla ilgili âyet ve hadis zikretmez. Doğrudan va‘din bağlayıcılığı hakkında; müstehap, özür dışında bağlayıcı ve muallak olması halinde bağlayıcı

olduğu şeklinde üç görüş zikreder. Murâbahada kullanılan va‘din aslında akit şeklini aldığını belirterek bu uygulamada her iki tarafın da muhayyer olması gerektiğini aksinin ise câiz olmadığını söyler. Âlimlerin görüşlerini ve finans kuruluşlarının ilgili kararlarını zikreder. Neticede murâbaha işleminde va‘din kullanımının, haramı helalleştirmeye kapı açtığı gerekçesi ile câiz olmadığı kanaatini benimseyerek bağlayıcı olmadığı kanaatini belirtir.

5. Ahmed Muhammed Halil el-İslambûlî, “**Hükümü’l-Va‘di fi’l-Fıkhî’l-İslâmî ve Tatbikâtühü’l-Muâsıra**”, Mecelletü Câmîâtü’l-Melik Abdulaziz, İktisâdî’l-İslâmî sayı 16, s. 43-57, m.2003/h.1424

Günümüz bankacılığının önemli bir enstrümanı olan çağdaş murâbahada va‘din kullanımına binaen bu makaleyi yazdığını belirtir. Va‘din bağlayıcılığı, bankanın kendisinden mal talebinde bulunan müşterinin teslim almamasından dolayı zarar görmesi, bankanın malı başka birine satması ihtimali ve va‘d bağlayıcı olursa akde dönüşmüş olur mu? Bu sorunlarla başlar ve öncelikle akdin sözlük, ıstılâhi anlamlarını vererek rükünlerini ortaya koyar. Daha sonra va‘di, ne olduğunu, meşruiyetini ve âlimlerin konu hakkındaki görüşlerini zikreder. İfası müstehab, mutlak olarak vacip ve bazı şartlarla vaciptir şeklindeki görüşleri başlıklar altında ele alır. Va‘di oluşturan unsurları ve bu konudaki âyetleri zikrederek konuyu netleştirir. Akit ile va‘di kıyaslar, farklılıklarını ortaya koyarak bu konudaki münakaşalara değinir. Murâbaha li’l-âmiri bi’s-şirâ’da kullanılan va‘dleşmenin akit olmadığını ve bunun malın temininden sonra taraflar arasında yapılacak olan akde giden bir yol olduğunu belirterek bu va‘din tarafları bağladığı görüşünü benimser.

6. “**Mevsûatü’l-Fıkhîyye**”, **Vezâretü’l-Evkâf ve’s-Suûni’l-İslâmiyye**, Kuveyt, 45c, I. bs., m.2006/h.1427

Va‘din sözlük anlamı, ıstılâhi tarifi ve va‘de vefâyı kısaca ele alır. Va‘d ile anlam ilişkisi bulunan ve’y kavramını kısaca inceler. Daha sonra bağlayıcılığı yedi maddede ele alır. Delil olan âyet, hadis ve çeşitli âlimlerin görüşlerinden birkaçına değinir. Bu tasniften sonra muvaa‘deyi, va‘dde istisnayı va‘dleşmenin yasak olduğu uygulamaları, yasaklanış hikmeti ve sarf aktinde kullanımını inceleyerek konuyu bitirir. Va‘din bağlayıcılığı hakkında herhangi bir tercihte bulunmaz.

7. el-Hac Abdurrahman Bah, “**el-Vefâu bi'l-Ahdi ve İncazu'l-Va'di**”, <http://www.iefpedia.com>, erişim tarihi (2012)

Va'din ve ahdin bağlayıcılığına dair âyet ve hadislerle başlayıp daha sonra vefâ kavramına kısaca değinmektedir. Ahde ve va'de vefânın önemini âyet ve hadislerle kuvvetlendirerek inceleyip bağlayıcı olduklarını belirtir. Sonuçta ahde ve va'de vefâsızlığın, münafıkların özelliklerinden olduğunu vurgulayarak bitirir.

8. Yusuf el-Kardavi, “**el-Vefâ bi'l-Va'd**”, Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî, c. V, sy. V (1988), s. 835-859.

Va'di kısaca tarif ettikte sonra çağdaş finans kurumlarının bazı üyeleri ile klasik ulemanın görüşlerini zikreder. Va'din diyâneten bağlayıcı olduğunu belirterek konuyu âyet ve hadisler ile irtibatlandırıp Gazzali'nin görüşlerini zikreder. Va'de vefâsızlığın şeytan ve münafıkların bir özelliği olduğunu belirtir. Mesele hakkındaki üç farklı görüş nakleder.

- a) Va'din bağlayıcılığını reddedenler ve bunların aksine olan bağlayıcılık yönündeki açık deliller.
- b) Maruf cinsinden bir konuda yapılan va'dle muamelattaki kullanımının farklı oldukları, birincisinin bağlayıcı iken ikincisinin olmadığı.
- c) Diyâneten ve kazâen bağlayıcılık açısından va'dler. Diyâneten ve kazâen sorumluluk arasındaki farklar.

Yazar bunları sırasıyla ele aldıktan sonra delilleri ve âlimlerin görüşlerini naklederek uygulamalara kısaca değinir. Son olarak ayrı bir başlık altında Hanefî mezhebi açısından istisnâ' akdine ve va'din konumuna kısaca değinir.

9. Şit Muhammed es-Sânî, “**el-Vefâ bi'l-va'd**”, <http://www.iefpedia.com>, erişim tarihi (2012)

Yazar makalesinde va'din sözlük ve ıstılâhi anlamlarına değinmediği gibi yakın anlamlı kavramlara da yer vermez. Bu gün yaşayan müslümanların İslam'ı temsil etmedeki yetersizliklerini vurgular. Günümüzde her müslümanın taşıması

gereken ahlaki erdemlerden bahsederek bazı âyet ve hadisleri zikreder. Kanaat olarak nezir ve borca vefâ ne kadar gerekli ise va‘de vefâ da o kadar gereklidir der.

10. İbrahim Fazıl Debû, “**el-Vefâ bi’l-va‘d**”, Mecelletü Mecmai’l-Fıkhî’l-İslâmî, c. V, sy. V, (1988), s.785-804.

Va‘d hakkında, lügat âlimlerinin görüşlerini vererek sözlük ve ıstılâhi anlamlarına değinir. Zaman açısından nezir ile farklılığına değinir. Yakın anlamlı kavramlardan ahdi inceleyip farkını ortaya koyar. Konunun sınırlarını ortaya koyup bağlayıcılık konusundaki görüşlerine delil teşkil eden âyet ve hadisleri sıralar. Bu arada mezheplerin görüşlerini de kısaca tahlillere tabi tutarak zikreder. Neticede Mâlikî mezhebi’nin görüşünü tercih ederek bir sebeple ilişkilendirilmesi durumunda bağlayıcı olacağını ve Asbağ’ın bu suretteki görüşünü nakleder.

11. Abdullah Muhammed Abdullah, “**el-Vefâ bi’l-va‘d**”, Mecelletü Mecmai’l-Fıkhî’l-İslâmî, c. V, sy. V, (1988), s. 805-821.

Va‘din lügat anlamlarını ve lügatçilerin görüşlerini zikreder. Âyetlerden deliller getirdikten sonra ıstılâhi anlamlarını nakleder. Va‘din yerine getirilmesi konusunda mezheplerin farklı görüşlerini zikrederek delillerini inceler. Daha sonra muvaa‘deyi inceler ve öncelikle Mâlikî ulemanın görüşlerini etraflıca zikreder daha sonra Hanefî mezhebi’nin bu konudaki görüşlerini zikreder. Birkaç misal zikrederek ihtilaf noktalarına değinir. Kendisi herhangi bir tercihte bulunmaz.

12. Harun Huleyf Cîlî, “**el-Vefâ bi’l-Va‘d fi’l-Fıkhî’l-İslâmî**”, Mecelletü Mecmai’l-Fıkhî’l-İslâmî, c. 5, sy. 5, 1988, s. 891-908.

Va‘din lügat anlamını klasik sözlüklere göre âyetlerden delil göstererek teferruatlı olarak açıkladıktan sonra aynı kökten gelen muvaa‘de ve i‘de kelimelerini açıklayıp âlimlerin görüşleri doğrultusunda ıstılâhi anlamlarına değinir. Yakın anlamlı kelimeleri açıklarken hibe, nezir ve ahd kavramlarına ve va‘dden ayrıldıkları yönlerine değinir. Daha sonra fukahaya göre va‘din ne olduğuna değinerek başlıklar halinde bağlayıcılığı yönündeki görüş farklılıkları ile bu ihtilafların nedenlerini âyetler, hadisler ve ulemanın görüşleri doğrultusunda tetkik eder. Neticede makalesindeki görüşleri özetleyerek bir sebeple irtibatlandırılması durumunda va‘din bağlayıcı olduğu kanaatini benimser.

13. Muhammed Fehd Ahmed el‘Umûrî, **“el-Va‘du’l-Mülzim fi Siğati’t-Temvîli’l-Masrâfi’l-İslamî”**, Yermük Üniversitesi, Yüksek lisans tezi, m.2004/h.1425

Yazarın tezi bir temhid ve üç bölümden oluşur. Temhid ve mukaddime kısmında va‘din sözlük anlamı, ıstılâhi manaları, özellikleri, aralarında anlam ilişkisi bulunan ahd ve akit kavramlarıyla farkını ortaya koyar.

Birinci bölümde İslam Hukukçuları açısından va‘din bağlayıcılığını inceler ve mutlak olarak bağlayıcı, muallak olması durumunda bağlayıcı ve ifâsının müstehab olduğu şeklinde üç görüş zikreder. Yazar bu görüşlerin her birini âyet, hadis ve mezheplerin görüşü açısından teferruatlı olarak inceler. Neticede va‘din bir sebeple ilişkilendirilmesi halinde bağlayıcı olacağı görüşünü tercih eder.

İkinci bölümde va‘din faizsiz finans kuruluşlarındaki kullanımı, murâbaha li’l-âmiri bi’s-şirâ, istisnâ‘, müşâreke ve icâre akitleri incelenir.

Üçüncü bölümde va‘din uygulanışı lehine ve aleyhine yazılmış eserlerden bazılarını kısaca değerlendirir.

14. Muhammed Süleyman Eşkar, **“Bey‘u’l-Murâbaha kemâ Tûcrîhi’l-Bünûkü’l-İslâmiyye”**, **“Buhûs Fıkhiyye fî Kadâyâ İktisâdiyye Muâsıra”**, s. 71-124, Amman 1998.

15. Hüsâmeddin Afâne, **“Bey‘u’l-Murâbaha li’l- Âmiri bi’s-Şirâ -Dirâse Tatbikiyye fî Dav’i Tecribeti Şeriketi Beyti’l-Mâli’l-Filistîniyyi’l-Arabî”**, Amman / el-Halil 2000.

Bu tezde murâbaha li’l-âmiri bi’s-şirâ ve Filistin tecrübesi konu edilmektedir. Öncelikle çağdaş murâbahanın tanımı, şartları ele alınıp Filistin’deki uygulanışı incelenmektedir. Konu işlenirken çağdaş murâbahada önemli bir yer tutan va‘di, bağlayıcı kabul edenlerin ve etmeyenlerin delillerini verdikten sonra iki görüşü karşılaştırır. Bu uygulamada va‘din bağlayıcılığı hakkında şu tercihte bulunur; banka ve müşteri arasında meydana gelen ittifak, akitlerin temel unsurlarından biridir. Yani bu va‘d akde dönüşmüş olur.

16. Servet Bayındır, “**Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Va‘din Bağlayıcılığı Meselesi**”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı: 11 yıl 2005

Ülkemizde va‘d konusunu çağdaş faizsiz finans kuruluşlarının önemli uygulamalarından biri olan murâbahaya etkisi açısından inceleyen ilk makaledir. Va‘d kelimesinin sözlük ve ıstılâhi anlamlarını verdikten sonra yakın anlamlı kavramlar arasında ahd ve akd kavramlarını inceleyip anlam farklılıklarını ortaya koyar. Va‘din kazâen bağlayıcılığı konusundaki görüşleri üç grupta toplayarak klasik ulemanın görüşlerini nakleder. Yine ayrı bir başlık altında çağdaş İslam hukukçularının, kurulların ve fetva heyetlerinin görüşlerini kısaca zikreder. Va‘din bağlayıcılığı konusundaki âyet, hadis ve fıkıh kaidelerini zikreder. Değerlendirme kısmında ise klasik uygulamada var olan iki taraflı ve teorik planda mevcut olan üç taraflı murâbahaya değinir. Modern murâbahanın uygulanışını kısaca örneklendirir. Sonuç olarak, çağdaş murâbahada ön sözleşmeyi bağlayıcılığı tartışılan va‘d olarak değil, zaruret dışında, her iki tarafı da bağlayıcı nitelikte olan taahhüt sözleşmesi olarak kabul ederek bunun; banka, katılımcılar, müşteriler ve istikrarlı ekonomik yapı için daha uygun olacağı kanaatini belirtir.

17. İsmail Cebeci, “**Modern İslam İktisadı Literatüründe Murâbaha Tartışmaları**”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010

İslam iktisadı açısından günümüz faizsiz finans kuruluşlarının kullandığı en önemli uygulamalardan biri olan murâbahayı inceler. Öncelikli olarak klasik murâbaha ve unsurlarını inceler. Daha sonra modern murâbahayı, önemini ve İslam iktisadı açısından durumunu inceler. Modern murâbaha ile ilgili fıkhi problemleri incelerken bu bağlamda va‘di, bağlayıcılığını, modern murâbahadaki yerini, bağlayıcılığının tarihi seyrini, konu ile ilgili temel görüşleri ve finans kuruluşlarının uygulamaları açısından bağlayıcılığını inceler.

Sonuçta, va‘din bağlayıcılığı konusunda ileri sürülen muhayyerlik çözümünün işlerliğinin modern piyasa şartları ve ticari hayat açısından pek mümkün olmadığını belirtir. Va‘dleşmelerin hepsinin aynı kategoride

değerlendirilemeyeceğini ve özellikle şirketler arasında yapılan sözleşmeleri taahhüt kapsamında değerlendirmenin daha doğru olduğunu belirtir.

18. Kamil Yelek, “İslâm Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı ve İslam Finans Uygulamalarına Yansımaları”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014

Tez bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, konusu ve önemine değinilmiştir. Yine bu bölümde araştırmada izlenecek metod belirtilmiştir. Yazar tezinde konu hakkında geçmişten günümüze dünyada ve ülkemizde yapılan çalışmalar hakkında herhangi bir bilgi vermez.

Birinci bölümde va‘d kavramının sözlük ve ıstılâhi anlamına değinerek konu ile bağlantılı kavramlardan ahd, misak, akit ve ilzam kavramlarını inceler. Daha sonra İslam hukukunda va‘din hükmünü ve sınırlarını belirlemeye çalışır.

İkinci bölümde Hanefî mezhebine göre şarta bağlı va‘dleri incelerken şart ve ta‘lik kavramlarını inceleyerek; şarta bağlanıp ta‘lik suretine büründüğünde bağlayıcı olacağını ancak bunun dinen sahih ve meşru olan şeylerde olması gerektiğini belirtir.

Üçüncü bölümde va‘din kullanımına örnek olarak bey‘ bi‘l-vefâ uygulamasını inceleyerek bu konu ile alakalı Osmanlı fetva ve uygulamalarından örnekler nakleder.

Dördüncü bölümde ise İslam finans uygulamalarında va‘din kullanımını ele alıp örnek olarak murâbahayı inceler. Tezin sonunda Osmanlı dönemi fetva örnekleri ve Kadı Sicilleri’nden örnekler nakleder.

BİRİNCİ BÖLÜM
VA'D VE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR

1. VA'DİN TANIMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Bu bölümde va'd kavramının lügavi ve ıstılâhi anlamlarını teferruatlıca ele alıp va'din anlam çerçevesini ortaya koyacağız. Ayrıca bu konu ile yakın anlamlı kavramları inceleyerek bir değerlendirmede bulunacağız.

1.1. Va'din Sözlük Anlamı

Va'd (الوعد); “v-a-d: “وعد” kökünden lügatte “söz vermek, va'd etmek ve söz verilen şey” anlamlarına gelir. Geçişli bir fiildir; “وعدته بكذا” ve “وعدته الأمر” kullanımlarında olduğu gibi mefulünü genelde be (ب) harfi ceri ile, bazen de harfi cersiz alır.¹ Mastar ismi bazen “مفعول” ve “مفعولة” kalıbında “الموعد” ve “الموعدة” olarak geldiği gibi² bazen de “الوعد” ve “العدة” şeklinde gelir. “الوعد” hakiki mastar olduğundan çoğulu yoktur. “العدة” kelimesi ise mastar isim olduğundan “العدات” şeklinde çoğulu vardır. “العدة” kelimesinin sonundaki he “ة”, illet harfi olan vav “و” dan ivazdır.³

Va'd Arapçada hem *hayr* hem de *şer* konusunda kullanılır.⁴ Nitekim Fetih 29. ve Hac 72. âyetlerde bu şekilde kullanılmıştır.⁵ Hayr ve şer için ayrı ayrı kullanıldığında, hayr için “الوعد” ve “العدة”, şer için tehdit manasını da içeren “الايعاد”

¹ Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk ez-Zebîdî el-Bilgrâmî el-Hüseynî (ö. 1205/1791) **Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, thk. Abdussettar Ahmed Ferac, 40 c., Turasu'l-arabiyye serisi no:16, Kuveyt, 1971/1391, C:IX, s. 304; Abdullah b. Süleyman el-Menî, **Buhûs fi'l-İktisâdi'l-İslâmî**, el-Mektebu'l İslâmî, Mekke, 1996/1416, s. 104

² İbn Manzûr el-İfriki (ö. 711/1311), **Lisânü'l-Arab**, 55 c. Dârü'l-Meârif, Kahire, 1990/1119, C:LIV, s. 4871

³ Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) (ö. 175/791), **Kitâbü'l-Ayn Müretteben alâ Hurûfi'l-Mu'cemî**, thk. Dr. Abdulhamid Hindavî, 4 c., Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003/1424, C:IV, s. 382; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö.393/1003), **Tâcû'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye**, thk. Muhammed Muhammed Tamir, Dârü'l-Hadis, m.2009, s. 1255; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004), **Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luğa**, thk. Şihabuddin Ebû Amr, Dârü'l-Fikr, h.1366, Beyrut, Lübnan, s. 1097 İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, C:LIV, s. 4872

⁴ Ebû'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed Ragıp'el-İsfehani (ö. 502/1108) **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân** thk. Muhammed Halil Aytânî, Dârü'l-M'arife, Beyrut, 2005/1426, s. 54; Zebîdî, **Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, C:IX, s. 3051; Recep Abdullah Cevad İbrahim, **Mu'cemü'l-Mustalahâtî'l-İslâmiyyeti fi'l-Misbâhi'l-Münir**, Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye, Kahire, 2002/1423, s. 304

⁵ Hayra örnek; (وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا) Şerre örnek; (قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ) (ذُكِّرَ النَّارَ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبَشَّ الْمَصِيرَ).

ve "الوعيد" şeklinde gelir.⁶ Bir şahsın va'dine vefâ göstermemesi Araplarca büyük bir ayıp sayılırdı. Ancak bu va'd, tehdit (va'id) nevinden ise bundan dönmek güzel karşılanırdı. Âmir b. Tufeyl bir şiirinde: لمخلف ايعادي ومنجز "وائى وان أو وعدته أو وعدته" diyerek tehditten dönmenin övgüye değer bir davranış olduğuna işaret eder. Zira va'd kişinin aleyhine, va'id ise lehine yönelik bir haktır. Aleyhe olan bir hakkın yerine getirilmesi sadakatin, lehe olan bir haktan feragat edilmesi ise şeref ve cömertliğin göstergesidir.⁸

1.2. Va'din Istılâhi Anlamı

Va'd için çok sayıda tanım yapılmıştır. Bunlardan bir kaç şöyledir:

- "Bir kişinin sorumlu olmadığı halde ileride yerine getireceğini bildirerek ma'ruf nevinden bir şeyi kendi isteği ile yüklenmesidir."⁹

- "Bir kişinin diğer bir kişiye belirli veya belirsiz bir şeyi vermeyi veya belirli bir işi yapacağına dair söz vermesidir. Bu söz yeminli de yeminsiz de olabilir."¹⁰

- "Va'd, bir kimsenin ileri bir tarihte yerine getireceği bir şey için güvence vermesi veya birinin lehine ileri bir tarihte bir şey yapacağını bildirmesidir."¹¹

⁶ Cevherî (ö. 393/1003), **Tâcü'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye**, s. 1255; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), **el-Kâmûsü'l-Muhît**, thk. Yusuf Şeyh Muhammed el-Bekâî, , Dârü'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1995/1415, s. 295; Zebîdî, **Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, C:IX, s. 304; Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210), **en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, thk. Mahmud Muhammed et-Tinacî, 5c., Mektebetü'l-İslâmî, m.1963/h.1383, C:V, s .206; Recep Abdullah, **Mu'cemü'l-Mustalahâtî'l-İslâmiyyeti fî'l-Misbâhi'l-Münir**, s. 304

⁷ Şiirin anlamı şöyledir: "Ben ki tehdit yahut va'dde bulunduğumda tehdidimden döner sözümü ise yerine getiririm." Recep Abdullah, **Mu'cemü'l-Mustalahâtî'l-İslâmiyyeti fî'l-Misbâhi'l-Münir**, s. 305

⁸ Ebû'l-Beka Eyyub b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî (ö. 1094/1683), **el-Külliyât Mu'cemu fî'l-Mustalahatî ve'l-Furuki'l-Luğaviyyîn**, thk. Adnan Derviş, Muhammed el-Mısri, Mevsûatü'r-Risâle, 2. bs., Beyrut, 1998/1419, s. 939

⁹ Ebû Abdullah Muhammed el-Ensari er-Rasâd (ö. 894/1489), **Şerhu Hudûdi İbn. Arefe el-Mevsûm bil-Hidâyeti'l-Kâfiyyeti's-Şâfiyye**, thk. Muhammed ebû'l-Ecfan, Tahir Mahmut, Dârü'l- Garbi'l-İslâmî, Beyrut, Lübnan, İlk bs. 1993, s. 560; Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed Abdurrahman Hattâb (ö.954/1547), **Tahrîru'l-Kelâm fî Mesâili'l-İltizâm**, thk.Abdusselam Muhammed eş-Şerif, İkinci bs. m.2008, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus, s. 153

¹⁰ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), **el-Muhallâ**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 11 c. Kahire, İdâretü't-Tibâati'l-Müniriyye, 1347, C:VIII, s. 29

-“Kişinin ma‘ruf cinsinden bir şeyi kendi isteğiyle mutlak veya muallak bir şekilde yüklenmesidir.”¹²

-“Va‘d, bir kişinin gelecekte bir fiili yapacağını haber vermesidir.”¹³

-“Va‘d, bir kişinin muhatabını sevindirecek ve doğruluğu gelecekte ortaya çıkacak nitelikteki bir şeye dair niyetini açığa vurmasıdır.”¹⁴

-“Va‘d, bir şahsın bir şeyi zaman-ı müstakbelde yapacağını beyan etmesi, söz vermesidir.”¹⁵

-“Va‘d, söz verme ve bir kimsenin bir şeyi gelecek zamanda yerine getireceğini beyan etmesidir.”¹⁶

-“Va‘d, bir şahsın geleceğe yönelik olarak hayır nevinden bir şeyi yapacağını duyurması veya bildirmesidir.”¹⁷

-“Va‘d, va‘deden şahsın kendi iradesi ile, va‘d edilen kişinin yarar ve menfaatine olan maruf cinsinden geleceğe yönelik bir şey inşa etmesidir.”¹⁸

-“Va‘d, bir kişinin mubah olan bir konuda vefâ gösterme niyeti ile ve istisna ifadesi ile başlayarak doğruluğu gelecekte ortaya çıkacak bir söz vermesidir.”¹⁹

¹¹ Recep Abdullah, **Mu‘cemü’l- Mustalahâtü’l-İslâmiyyeti fi’l-Misbâhi’l-Münir**, s.304, Servet Bayındır, **Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Va‘din Bağlayıcılığı Meselesi**, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı: 11, yıl 2005, s. 109

¹² Hattâb, **Tahrîru’l-Kelâm fi Mesâilü’l-İltizâm**, s. 71

¹³ Ebû Bekr Şemsü’l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), **el-Mebsût**, 30c, Dârü’l-Mârifet, Beyrut, Lübnan, 1331/1913, C:VIII, s. 138

¹⁴ Kefevî, **el-Külliyât**, s. 939

¹⁵ Ali Ulvi, **Telhîs-ı Kavâid-i Külliye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye**, Şirket-i Mürettebiyye matbaâsi, h. 1317, İstanbul, Madde 84

¹⁶ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet yayınları, İstanbul, 1998, s. 474

¹⁷ Ahmed Muhammed Halil İslambûlî, **Hükmü’l-Va‘di fi’l-Fıkhi’l-İslâmî ve Tatbikâtühü’l-Muâsıra**, Mecelletu Camiatu’l-Melik Abdulaziz, İktisadü’l-İslâmî, 2003/ h.1424, C:XVI, s.2, sayfa 43-57

¹⁸ Nezih Kemal Hammâd, **el-Vefâ bi’l-Va‘d fi’l-Fıkhi’l-İslâmî: Tahriru’n-Nukûl ve Mürââtü’l-İstılâh**, Mecelletü Mecmai’l Fıkhi’l-İslâmî, c. V, sy. V, 1988, s. 823-837, s.824

¹⁹ İbnü’n-Neccâr, Ebû Bekr (Ebû’l-Bekâ) Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütûhî (ö. 972/1564), **Meûnetü’l-Üli’n-Nühâ Şerhu’l-Müntehâ (Münteha’l-İradat)**, thk. Abdulmelik b. Abdullah Dehiş, 12 c, Mektebetü’l-Esedî, 5. bs., 2008; İbn Hâzm, **el-Muhallâ**, s. 1003

-“Va‘d, geleceğe yönelik olarak ve çoğunlukla gelecek zaman ifade eden kalıplar ile bir kişinin herhangi ‘bir şeyi yapacağım’ şeklinde irade beyan etmesidir, ‘eğer yaptım’ derse bu va‘d değil a‘tiyye olur.”²⁰

-“Va‘d, kişinin daha önce sorumlu olmadığı hayır nevinden ve şerden uzak bir konuda kendi isteği ile bir sorumluluk yüklenmesidir.”²¹

-“Va‘de, konu olan şey bilinen ve gelecekte yerine getirilecek birşey olmalıdır.”²²

Va‘din ıstılâhi unsurlarını şöyle özetleyebiliriz:

- 1) Va‘d eden kişi, kalben va‘dine vefâ gösterme azmi taşımalıdır.
- 2) Va‘d *istisna* belirten bir ifade ile başlamalıdır.²³
- 3) Kişi kendi isteği ile va‘dde bulunmalıdır.
- 4) Va‘d ile ilgili kullanımlara baktığımızda Arapça’da gelecek zaman ifade eden “س” ve “سوف” edatları ile gelmesi va‘din geleceğe yönelik olduğunu gösterir. Nitekim Mâlikîler “العدة” kelimesini geleceğe yönelik bir şeyi inşa etmek (ilk defa yüklenmek, doğruluğu ve yanlışlığının bu günden bilinmemesi) anlamında kullanırlar.²⁴
- 5) Va‘dde bulunan kişi va‘d ettiği şeyden zaten sorumlu olmamalıdır.
- 6) Va‘d helal meşru nitelikli bir şey olmalı; dinen yasaklanmış olmamalıdır. Çünkü dinen yasak olan bir şeyin va‘di haramdır.

²⁰ Ahmed Muhammed Halil İslambûlî, **Hükümü’l-va‘di fi’l-Fıkhî’l-İslamî ve Tatbikatuhü’l-Muâsırâ**, Mecelletu Camiatu’l-Melik Abdulaziz, İktisadi’l-İslamî, 2003/1424, C:XVI, sayı. 2, s. 43-57

²¹Bkz. Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), **‘Umdetü’l-Kârî fi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî**, C:I, s.344, İsmet Abdu’l-Mecid Bekr, **Nazariyyetü’l-‘Akd fi’l-Fıkhî’l-İslamî**, Dârü’l-Kutubi İlmiyye, Beyrut, Lübnan, ilk bs. 2009, s. 39

²² **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB Yayınları, Ankara, 2006, s. 674, Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 474

²³ İstisna ifadesi bazı âlimler göre şarttır çoğunluğa göre şart değildir. İki ve üçüncü bölümlerde bu konu teferruatlı değerlendirilecektir

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş el-Mısırî (ö. 1299/1882), **Fethu’l-‘Aliyyi’l-Mâlik fi’l-Fetvâ ‘alâ Mezhebi’l-İmâm Mâlik**, Dârü’l-Fıkr, Beyrut, Lübnan C:I, s. 254; Muhammed Fehd Ahmed el-Umuri, **el-Va‘dü’l-Mülzim fi Siğati’t-Temvili’l-Masrâfi’l-İslamî**, Yermük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004/1425, s. 7

7) Va'd "yaptım, ettim" gibi kesinlik bildiren ifadelerle değil "yapacağım, edeceğim" gibi doğruluğu gelecekte ortaya çıkacak ifadelerle va'd yapılmalıdır.

2. VA'D İLE TÜREV VE YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR

2.1. Muvaa'de (المواعدة): Muvaa'de çift taraflılığı ifade eden mufaale babından bir kelime olup²⁵ iki şahsın karşılıklı olarak va'dleşmesi anlamına gelir. Muvaa'dede bir biriyle ilişkili birden fazla va'd söz konusudur. Bunlar muallak veya mücerred olabilirler.

Istılâhta ise muvaa'de, *iki şahsın kendi istekleri ile bir konuda anlaşmaları veya bir tasarrufta bulunmak üzere geleceğe yönelik irade beyanında bulunmalarıdır.*²⁶ Muvaa'de İslam hukukunda çift yönlü va'dleşme olarak bir çok uygulamada karşımıza çıkar. Örneğin, günümüzde murâbaha²⁷ işlemlerinde taraflardan birinin veya her ikisinin muhayyer olması kaydıyla yapılmaktadır.²⁸ Kur'an'da nikahla ilgili olarak söz konusu edildiği görülür.²⁹ Fıkıhta muvaa'denin haram olan veya haramı helalleştirme yolu açacak bir amaçla kullanılmaması esastır.³⁰ Nitekim bir âyette şöyle buyrulur:

”وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِيمَ اللَّهِ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاخِذُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

(İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinde gizli tutmanızda size günah yoktur. Allah

²⁵ Hammâd, **Nazariyyetü'l-Va'di'l-Mülzim Fi Muâmelâti'l-Maliyye**, Dârü'l-Kalem, m.2001/h.1431, Dımaşk, s.9

²⁶ a.g.e., s.10

²⁷ Bir fıkhi terim olarak murâbaha, bir kimsenin almış olduğu malı, kendisine kaç mal olduğunu söyleyerek, aldığı fiyattan fazla bir fiyata satmasına, kârlı satışına denir. (Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB); Özel finans kurumlarınca uygulanan bir malın peşin para ile satın alınarak üzerine kâr eklenip vadeli olarak satılması esasına dayalı ticaret şekli. (Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü)

²⁸ Refik Yunus Misri, **el-İktisadü'l-İslamî**, Mecelletü'l Camiati'l Melik Abdulaziz, 2003/1423, mecelle.15, s. 119-122,

²⁹ Hattâb, **Mevâhibü'l-Celîl fi Şerhi Muhtasari Halîl**, thk. Şeyh Zekerîyya Amriti, 8c., Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, m.1995, h.1416, C:III, s. 413; Hammâd, **Nazariyyetü'l-Va'di'l-Mülzim fi Muâmelat'il-Maliyye**, s. 9

³⁰ Muvaa'denin kullanımı ile ilgili teferruatlı bilgi üçüncü bölümde verilecektir.

bilirki siz onları anacaksınız. Lakin, meşru sözler söylemeniz müstesna, sakın onlarla gizlice va'dleşmeyin..."³¹

Muvaa'de ile va'din farkı şekil açınsındandır. Şöyleki; tek yönlü olarak verilen söz va'd,³² çift yönlü olarak verilen söz ise muvaa'dedir. Muvaa'de, va'd gibi mücerred veya muallak olabilir. Va'dde olduğu gibi muvaa'de de günümüzde kişiler arasında sıkça kullanılmaktadır.

2.2. Ve'y (وأي): Ve'y sözlükte va'd etmek ve söz vermek manalarına gelir.³³

Istılâhta ise, *bir kimsenin yerine getirmeyi azmederek (başkasının talebi olmaksızın) kendiliğinden üstlendiği bir yükümlülüktür.*³⁴ Bu özellikleri ile temayüz eden kişileri belirtmek için, "فلان صادق الوأي: falan ve'yine (va'dine) sadıktır" denilir.

Ve'y kelimesinin hadislerde va'd ile aynı anlamda kullanıldığı görölmektedir. Örneğin bir hadiste şöyle geçer: "وأي المؤمن حق واجب" "mü'minin ve'yi (va'di) vacip bir haktır."³⁵ Abdurrahman b. Avf'tan nakledilen bir rivayette şöyle denir: "كان لي" "Rasulullah (s.a.v.)'ın bana ve'yi (va'di) vardı."³⁶ Başka bir rivayette ise ve'y kelimesi va'd ile birlikte şöyle kullanılmıştır: Rivayete göre

³¹ Bakara 2/235

³² Hammâd, **Nazariyyet'ül-Va'di'l-Mülzim Fi Muâmelat'il-Maliyye**, s. 9

³³ Cevherî (ö. 393/1003), **Tâcü'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye**, s.1224; Hammâd, **Nazariyyet'ül-Va'di'l-Mülzim Fi Muâmelat'il-Maliyye**, s. 10; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), **el-Muvattâ**, Cihad 50, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dârü'l-Hadis, Kahire, 2005/1426; Abdussened Hasan Yemame, **Mevsuâtü Şurûhü'l Muvattâ**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 25c, Merkezü Hicr li'l-Buhus ve'd-Dırasai'l-Arabiyyet'l-İslamiyyeti, Kahire, ilk bs. m.2005/h.1426, C:XII, s. 538, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, (ö. 463/ 1071), **et-Temhîd ve'l-İstizkâr**, Yayınevi bilinmiyor, 2005/1426

³⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, (ö. 538/1144) **el-Fâik fi Garîbi'l-Hadis**, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl, Muhammed el-Becavî, 4c, Dârü'l-Kutub, m.1971, C:IV, s.37; **el-Mevsuâtü'l-Fıkhiyye**, Vizaretü'l-Evkafî ve's-Şuuni'l-İslamiyye, Kuveyt, 45c, İlk bs., V-A-D maddesi, 2006/1427 C:XLIV, s.73

³⁵ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî (ö. 911/1505), **el-Fethü'l-Kebir fi Zammi'z-Ziyâdeti ile'l-Cami'i's-Sağir**, thk. Şeyh Yusuf Nebhani, 3c, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, m.1933/h.1351, C:III, **Mevsuâtü Şurûhü'l Muvattâ**, s. 301

³⁶ Ebû Musa Muhammed b. Ebî Bekr b. Ebî İsa el-Medenî el-İsfehânî (ö. 581/1186), **el-Mecmuü'l-Muğîs fi Garibi'l-Kur'âni ve'l-Hadis**, thk. Abdulkirim el-Arbavî, 3c, Cami'atü'l-Ummu'l-Kura Merkezü'l Bahsi'l-İlmi ve İhyai't-Turasi'l-İslamî, Mekketü'l-Mükerreme, I. bs., 1988/1408, C:III, s. 375

Peygamber (s.a.v.) Cabir b. Abdullah'a Bahreyn'den gelecek ganimet mallarından vermeyi va'd eder. Fakat bu mallar Medine'ye Peygamberimiz (s.a.v.) vefat ettikten sonra Ebubekir (r.a.)'in hilafeti döneminde gelir. Bunun üzerine Ebubekir (r.a.): "Kime Rasulullah (s.a.v.)'ın ve'yi veya va'di varsa bana başvursun" der. Cabir b. Abdullah kendisine böyle bir ve'yin (va'd) yapıldığını söyler ona ganimetten üç avuç verilerek" va'd yerine getirilir.³⁷

Va'd ve ve'y bir birlerinden şöyle ayrılır: Va'd belli bir vakitle kayıtlı veya kayıtsız olabilir iken³⁸ ve'y belli bir zamanla kayıtlanmayarak bir şeyi yapmayı taahhüt etmektir.³⁹

2.3. Ahd (عهد): Ahd kelimesi 'a-h-d fiilinin mastarı olup çoğulu عهد şeklidir. Sözlükte; himaye, yemin, anlaşma, koruma anlaşması, muhafaza, vasiyyet, zaman, vefâ⁴⁰ anlamlarına gelir.

Istılâhta; *söz verme, taahhüde bulunma, bir konuda anlaşma yapma,*⁴¹ *durumlar farklılaşsa dahi bir şeyin korunup gözetilmesi,*⁴² *korunup riayet edilmesi*

³⁷ Mâlik b. Enes, **el-Muvattâ**, Cihad 50; İbn Abdilberr, **et-Temhîd ve'l-İstizkâr**, C:XII, s. 539 bu hadisin va'd kelimesiyle rivayet şekli bir sonraki bölümde geçmektedir. Hadis şöyledir: - "من كان له عند رسول الله (صعلم) وأي أو عدة فليأتني فجاءه جابر بن عبد الله فحفن له ثلاث حففات"

³⁸ Bir vakte bağlanmış olan: " جاء وعد ربك " bir vakte bağlanmamış olan ise " اذا وعد زيد أخلف , وإذا " " اذا وأي زيد أخلف أو وفي " va'ye gelince şöyle denir: " وعد عمرو وفي "

³⁹ el-Kâdî Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), **Meşârikü'l-Envâr 'alâ Sîhâhi'l-Âsâr**, (Turas'ıl-İslâmî serisi 13) Dârü't-Turas, Kahir, 1915/1333, C:II, s. 277; **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye**, C:XLIV, s. 73; Hammâd, **Nazariyyetü'l Va'di'l-Mülzim**, s. 11; Zemahşerî, **el-Fâik fi Garîbi'l-Hadîs**, C:IV, s. 37

⁴⁰ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî (ö. 1142/537) **Tilbetü't-Talebe (Talibetü't-Talebe) fi'l-Istılâhâtü'l-Fıkhiyye**, thk. Abdurrahman Ak, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, 1999/1420, s. 115; Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, s.275; **Besâ'iru Zevi't-Temyiz fi Letâ'ifi'l-Kitâbi'l-'Azîz**, thk. Muhammed Ali en-Neccar, 6.c, Cumhuriyetü Mısırü'l-Arabiyyeti Vizaretü'l-Evkâf, İkinci bs., Kahire, 1992/1412, C:IV, s. 114; Cevherî (ö.393/1003), **Tâcû'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye**, s. 820

⁴¹ DİB, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s. 11

⁴² Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/14132), **et-Ta'rîfât**, thk. Mustafa ebû Yakup, Müessesetü'l-Hüsna, Mağrib, 2006/1427, s. 141

gereken anlaşma,⁴³ bir şahsa verilmiş teminatlı söz⁴⁴ şekillerinde tarif edilir. Ahdin bağlayıcılığı, belgelenmek suretiyle güçlendirilebilir.⁴⁵ Ahdin en geniş kapsamlı tanımı ise Allah'ın insanlarla ve insanların birbirleri ile yaptıkları bütün antlaşmalardır.⁴⁶ Nitekim bir hadiste: “حسن العهد من الايمان” “ ‘ahdin güzeli imandandır”⁴⁷ buyrulmuştur.

Ahd kelimesi Kur'an-ı Kerim'de başlıca şu konularda kullanılmıştır:

- Peygamberlere verilen emir ve talimatlar⁴⁸ ifade edilirken; “ولقد عهدنا الى ادم” andolsun biz Adem'e ‘ahd vermiştik”⁴⁹ “وَعَهْدُنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ” biz İbrahim ve İsmail'e emretmiştik”⁵⁰ âyetlerinde görmekteyiz.

- Yeminle yapılmış anlaşmaların bağlayıcılığına değinilirken⁵¹ âyete; “وَإِنْ” “نَكُنُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَلَمَّةَ الْكُفْرِ” “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa küfrün önderlerine karşı savaşın.”⁵²

- Yapılan anlaşma ve ahde vefânın⁵³ önemi ifade edilirken âyetlerde şöyle geçer: “وَأَوْكَلْنَا عَاهِدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ” “Ne zaman onlar bir antlaşma yaptılarsa, yine kendilerinden bir grup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler.”⁵⁴ Diğer bir âyette ise “وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ” “Onların çoğunda, sözünde durma (ahde vefâ) diye bir şey bulamadık. Gerçek şu ki,

⁴³ İsfehani, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân**, s. 353; Heysem Hilal, **Mu'cemü Mustalâhü'l-Usûl**, Dârü'l-Cil, Kahire, 2003/1424, s. 227; Sâir Basmacî, **Mu'cemü Mustalahâtü'l-Elfâzi'l-Fıkhi'l-İslamî**, s. 422; **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye**, C:XLIV, s. 73

⁴⁴ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 7

⁴⁵ Sâir Basmacî, **Mu'cemü Mustalahâtü'l-Elfâzi'l-Fıkhi'l-İslamî**, s. 422 Zeynüddîn Muhammed Abdür-raûf b. Tâcîl'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), **et-Tevkîf 'alâ Mühimmâtü't-Te'ârîf**, Mu'cemün luğaviyyün mustalahiyyün, Beyrut 2002, s. 529; Bayındır, **Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'din Bağlayıcılığı Meselesi**, s. 109; Heysem Hilal, **Mu'cemü Mustalâhü'l-Usûl**, s. 227

⁴⁶ **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye**, C:XXXI, s. 33

⁴⁷ el-Medenî el-İsfahani (ö. 581/1186), **el-Mecmû'l Mûğis fi Garibi'l-Kur'âni ve'l-Hadis**, C:II, s. 525

⁴⁸ Bakara, 2/124-125; A'râf, 7/134; Tâ-hâ, 20/115; Yâsîn 36/60; Zuhuruf, 43/49

⁴⁹ Tâ-hâ 20/115

⁵⁰ Bakara, 2/125

⁵¹ Âl-i İmrân, 3/77; Tevbe, 9/12; Nahl, 16/91; Ahzâb, 33/15

⁵² Tevbe, 9/12

⁵³ Bakara, 2/80-100-177; A'râf, 7/102; Enfâl, 8/56; Tevbe, 9/1-4-7

⁵⁴ Bakara, 2/100

onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk”⁵⁵ şeklinde geçer. Bir kısım âyetlerde⁵⁶ ‘ahde vefâ mü’minlerin ortak özelliği olarak şöyle zikredilir: “وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ”⁵⁷ “Yine onlar (o müminler) ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler.”⁵⁷

- Allah’a verilen sözler⁵⁸ ve Allah tarafından verilen sözler⁵⁹ anlamında. Örneğin; “يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ” “Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size va’dettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun”⁶⁰ mealindeki âyet bu iki anlamı da kapsamaktadır.

Ahdin Kur’anda kullanımlarına baktığımızda, Allah’ın ‘ahde vefâya büyük önem verdiği görülür. Ahde vefâdan müslümanların önemli vasıflarından biri olarak bahsedilir. Eğer ahd karşılıklı iki taraf arasında yapılmışsa (Allah ile kullar, kullar ile kullar gibi) bir taraf ahdin gereklerine riayet ettiği sürece öbür tarafa da riayet emredilmektedir. Yine taraflardan birinin ahdin gereklerini yerine getirmemesi durumunda diğer taraftan da ahde vefâ beklenmez.

Ahd, va’din pekiştirilip, tevsik edilerek bir şarta bağlanmış halidir.⁶¹ Va’d bir zamanla kayıtlanabileceği gibi kayıtlanmaya da bilir. Ahd’de ise zaman belirlidir. Ahdin, Allah’ın bütün emir ve yasaklarını kapsar.⁶²

2.4. Mîsâk (الميثاق): V-s-k kökünden müştak olan “mîsâk” kelimesi; sözlükte “güvenmek, itimat etmek, dayanıp sükün ve itminan bulmak” mânâlarındaki vüsûk (sika) ya da “sağlam ve muhkem olmak” anlamını karşılayan “vesâka” lafzından türemiştir. Bağlamaya yarayan şeye “vesâk” denirken “misak”

⁵⁵ Bakara, 2/100

⁵⁶ Mü’minûn, 23/8; Meâric, 70/32

⁵⁷ Mü’minûn, 23/8

⁵⁸ Bakara, 2/27-40; Âl-i İmran, 3/76; En’âm, 6/152; Tevbe, 9/75; Ra’d, 13/20-25; Ahzâb, 33/23

⁵⁹ Tevbe, 9/111; Meryem, 19/78-87; Tâ-hâ, 20/86

⁶⁰ Bakara, 2/40

⁶¹ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009’dan sonra), **el-Furûku’l-Luğaviyye**, Dârü’l-İlmi ve’s-Sakâfetû, Kahire, C. I, s. 525; Hammâd, **Nazariyyetü’l-Va’di’l-Mülzim**, s. 11; Bayındır, **Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va’din Bağlayıcılığı Meselesi**, s. 110

⁶² İbnü’n-Neccâr (ö. 972/1564), **Meûnetü Üli’n-Nühâ Şerhu’l-Müntehâ (Münteha’l-İradat)**, thk. Abdulmelik b. Abdullah b. Dehiş, 12c, Beşinci bs., Mektebetü’l-Esedî, Mekke, 2008/1429, C:XI, s. 177

ise bir yeminle ve bir ahitle; anlaşmayla veya sözleşmeyle tekid edilmiş; muhkem tutulmuş akit, ahd, sözleşme ve bir şeyi bağlayacak ip anlamlarında kullanılır.⁶³

Mîsâk, ahdin pekiştirilmesidir. Yeminle pekiştirilmiş söz, pakt misaktır. Bazı âlimlere göre ahd, iki tarafı kapsarken; misâk ise taraflardan birini kapsar.⁶⁴

Kur'an'da misak 34 yerde geçmekte ve genelde şu anlamlara gelmektedir: Bağlamak, bağ vurmak, bağ anlamlarında “*O'nun vuracağı bağı kimse vuramaz*”⁶⁵; sağlam anlamında *el-vüska*, “*وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ*”⁶⁶; *Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir*”⁶⁶; güvence anlamında *mevsik* “*Onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına bana kesin bir söz vermediğiniz taktirde, onu sizinle beraber göndermeyeceğim.*”⁶⁷; çoğunlukla ise söz ve anlaşma anlamlarında misak “*وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ*” *Sizden sağlam bir söz almış, Tûr dağının altında, size verdiğimiz kuvvetle tutun, onda bulunanları daima hatırlayın, umulur ki, korunursunuz (demiştik de).*”⁶⁸ Mîsâk kelimesi ahd ile hemen hemen aynı anlamda olmakla beraber; mîsâk daha çok bir şeyle kayıtlanmış ve yahut pekiştirilmiş sözleşme anlamındadır.⁶⁹ Bazı müfessirlere göre ise, ahit lafzıyla İslam'a göre kulların sorumlu tutulduğu emir ve yasakların tamamı, mîsâkla da bunları tekit eden deliller kastedilmektedir.⁷⁰

Ahdin, va'din pekiştirilip, tevsik edilerek bir şarta bağlanmış, zaman ile kayıtlanmış hali olup, kapsamının va'dden daha geniş ve Allah'ın bütün emir ve yasaklarını kapsadığını belirtmiştik. Misâk kelimesi ise, ahdin pekiştirilmesidir. Bu

⁶³ İsfehani, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 527; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* “v-s-k” md., C. X, s. 371; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, C. I, s. 927; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, C. XXVI, s. 450; Cevherî, *Tâcü'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye*, s.1227-1228; DİB, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 447

⁶⁴ Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, C. I, s. 525; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 305

⁶⁵ Fecr 89/26

⁶⁶ Bakara 2/256

⁶⁷ Yûsuf 12/66

⁶⁸ Bakara 2/63

⁶⁹ Mehmet Okuyan, *Ku'rân-ı Kerimde Çok Anlamlılık*, Düşün yayıncılık, İstanbul, 2013, s.628 Kamil Yelek, *İslam Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı ve İslam Finans Uygulamalarına Yansımaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 10

⁷⁰ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö.606/1210), *Mefâtihu'l-Gayb*, C. XI, s. 276; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. IX, s. 307-308.

yönüyle mîsâk kavramı va‘d kavramından da ahd kavramından da daha güçlü bir anlam ifade eder.⁷¹

2.5. Nezir (نذر): Sözlükte adak, korku barındıran haber ve uyarı anlamlarında kullanılır.⁷²

Nezrin ıstılâhi anlamı ise *Allah Teâlâ’ya tazim için mubah olan bir fiilin yapılmasını üstlenme*⁷³ veya *bir işin gerçekleşmesi için kişinin yükümlü olmadığı bir şeyi kendine vacip kılmasıdır*.⁷⁴

Kur’an-ı Kerim’de değişik anlamlarda kullanılan nezr lafzı yapılan adakları ifade ederken şöyle kullanılır, “وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ” “yaptığınız infakı veya adadığınız her adağı şüphesiz Allah bilir”⁷⁵ ve “إِنِّي نَذَرْتُ” “...Rahman’a oruç adadım...”⁷⁶

Fıkıhta nezri şekil açısından ikiye ayırabiliriz, birincisi: Allah’a yakınlaşmak maksadıyla, Allah rızası için şu kadar oruç tutmayı, namaz kılmayı vb. nezr ettim şeklinde olup bunun yerine getirilmesi gerekir. Diğer şekli ise, kaybolan şu malımı bulursam veya şu kötülükten kurtulursam sadaka vereceğim şeklindedir. İkinci şeklin Ebû Hanife ve Mâlik’e göre yerine getirilmesi gerekirken, Ahmed b. Hanbel’e göre yerine getirmek gerekmez. Ancak nezr her halûkârda Allah rızası için olmalıdır.

Nezir ile va‘din farkı şöledir: Va‘d kullar arasında olurken nezr kullarla Allah arasındadır. Nezirin kurbiyyet yönü va‘de nazaran daha baskındır.⁷⁷

2.6. Akd (عقد): Akd sözlükte: Bir şeyin uçlarını bir araya getirmek, bağ, ahd, bina kurmak ve satış akdi⁷⁸ anlamlarına gelir.

⁷¹ Yelek, *İslam Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı ve İslam Finans Uygulamalarına Yansımaları*, s. 10

⁷² İsfehani, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, s. 489

⁷³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 368

⁷⁴ İsfehani, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, s. 489

⁷⁵ Bakara, 2/270

⁷⁶ Meryem, 19/26

⁷⁷ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü’l-Arabî (ö. 543/1148), *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Rıza Ferec el-Hamami, 4c, Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 2005/1426, C:IV, s. 185-186

Akdin ıstılâhi tanımını şu şekildedir: “İki tarafın bir husus iltizâm ve taahhüd etmeleridir ki icap ve kabul irtibatından ibarettir.”⁷⁹ Başka bir tarife göre; Nikah, hibe, vasiyet, alış veriş gibi şerî bir muameleyi iki tarafın iltizâm ve taahhüd etmeleridir ki icap ve kabûlün irtibatından ibarettir.”⁸⁰

Akit şer’an ehliyeti bulunan tarafların mevcut ve meşru bir konuda aynı mecliste karşılıklı icap ve kabul şeklinde irade beyanları ile gerçekleşir.⁸¹ Mâlikîlere göre akit icap ve kabulden ibarettir.⁸² Gerekli şartları taşıyan akitler bağlayıcıdır. Çünkü âyette şöyle geçmektedir: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ” Ey iman edenler ‘akidlerinize vefâ gösterin.”⁸³

Akit ile va’din farklılığı şu şekilde izah edilebilir: Akitte karşılıklı icap ve kabulün bulunması gerekli iken va’d tek taraflı veya karşılıklı (muva’a’de şeklinde) olabilir. Sahih bir akdin bağlayıcılığı konusunda her hangi bir ihtilaf yoktur. Va’din bağlayıcılığı konusunda ise (ileride geleceği üzere) fukaha arasında ihtilaf vardır. Akitte meclis birliği aranırken va’dde böyle bir şart yoktur. Akde konu olan şeyin-istisnai durumlar hariç- akit anında mevcut olması gerekli iken va’dde böyle bir şart yoktur. “Alacağım” “satacağım” gibi mücerred va’dle geleceğe yönelik yapılan bey’, akd sayılmaz.⁸⁴

2.7. İltizâm (التزام): Va’din ilişkili olduğu kavramlardan biri de iltizâm kelimesidir. İltizam lügatte “لزم الشيء لزوماً” sağlam bir şekilde durdu, devam etti, üzerine zorunlu oldu” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise “Kişinin ma’ruf cinsinden bir şeyi kendi isteğiyle mutlak veya muallak bir şekilde yüklenmesidir.”⁸⁵ “Kişinin üzerine, kendi iradesi ile veya şeriatın zorunlu kılması ile bir yükümlülük altına girmesidir.”⁸⁶

⁷⁸ Ebû’l-Abbâs Hatîbüddehşeh Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (ö.770/1368-69), **el-Misbâhu’l-Münîr**, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987, s. 160; İsfehani, **el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân**, s. 344; Sâir Basmaci, **Mu’cemü Mustalahâtî’l Elfâzi’l-Fıkhî’l-İslâmî**, s. 413

⁷⁹ Kayseri Müftüsü Mesud Efendi, **Mir’ât-i Mecelle**, Dersaadet, İstanbul, 1885/1302, s. 40

⁸⁰ Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 9

⁸¹ TDV, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, C:II, akid maddesi

⁸² Sâir Basmaci, **Mu’cemü Mustalahâtî’l Elfâzi’l-Fıkhî’l-İslâmî**, s. 414

⁸³ Mâide 5/1

⁸⁴ **Mecelle**, s. 48 (madde 171)

⁸⁵ Hattâb, **Tahrîru’l-Kelâm fî Mesâilî’l-İltizâm**, s. 71

⁸⁶ Hammâd, **Nazariyyetü’l-Va’di’l-Mülzim**, s.12

Va'd ile iltizâm arasındaki fark, zamanla alakalıdır. Va'd kişinin kendi hür iradesi ile geleceğe yönelik maruf nevinden bir şeyi yerine getireceğini bildirmesidir. İltizam ise kişinin kendi iradesi ile yüklenmesi ile olabileceği gibi şeriatın kişiye bir yükümlülüğü zorunlu kılması ile de olabilir. Bu yönüyle iltizâm biraz daha kapsamlı ve tahakkuk eden bir borçlanmayı ifade eder. Va'd ileride meydana gelecek olan bir borçlanmayı ifade ederken; iltizâm, şartlar tahakkuk edince zorunluluk ifade eder.⁸⁷

3. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde va'd kelimesinin sözlük ve ıstılâhi anlamlarını incelenerek va'dde aranan özellikler ortaya konulmaya çalışıldı. Va'din, *kişinin hali hazırda sorumlu olmadığı hayır nevinden bir şeyi kendi isteği ile geleceğe yönelik olarak yerine getireceğini beyan etmesi* anlamına geldiği tespit edildi.

Muvaa'ade, ve'y, ahd, nezr ve akd kavramlarının va'd ile olan benzer ve farklı noktaları ortaya konuldu. Va'd ile anlam yakınlığı açısından değerlendirilince muvaa'de, ve'y ve ahd kavramları (küçük farklar dışında) yakın, ibadet yönü ağır basan nezr, ahdin güçlendirilerek tevsik edilmiş şekli olan misak bağlayıcılığı net olan 'akd ve bağlayıcılığı va'dden daha geniş olan iltizâm kavramlarının ise uzak anlam ilişkisine sahip oldukları tespit edildi. Bir sonraki bölümde Kur'an ve Sünnet açısından va'd işlenecektir.

⁸⁷ a.g.e., s. 12

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'AN VE SÜNNETTE VA'D

1. KUR'AN'DA VA'DİN KULLANIMI

Birinci bölümde va'd ile anlam yakınlığı bulunan kelimeleri muvaa'de, ve'y, ahd, mîsâk, nezr, akd ve iltizâm olarak belirlemiştik. Bu kelimelerden ve'y Kur'an'da geçmezken diğerleri birçok âyette geçmektedir.

Va'd konusu ile bağlantılı toplam 155 âyet tespit ettik. Bu âyetlerin 132 tanesinde va'd ve muvaa'de kelimeleri fiil ve isim şekillerinde çekimli olarak⁸⁸ geçmektedir.⁸⁹ 22 tanesinde ise va'd ile yakın anlamda ahd (عهد) kelimesi geçmektedir.⁹⁰ Bir âyette ise va'd veya ahd kelimesi geçmediği halde va'de sadakatten bahsedilmektedir.⁹¹ Va'd kelimesinin geçtiği âyetlerin 109 tanesinde fail Allah iken, 42 tanesinde fail insanlar ve şeytandır. Bir kısım âyetlerde va'din tehdit anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Bu tehditler Allah'a,⁹² şeytan'a,⁹³ insanlara⁹⁴ ve peygamberlere⁹⁵ nisbet edilerek geçmektedir.⁹⁶ Bazı âyetlerde ise ahiret hayatına yönelik olarak mü'minlere va'd edilen mükafatlar geçmektedir.⁹⁷

⁸⁸ يَبْعِدُكُمْ، يَبْعِدُ، يَبْعِدُهُمْ، تَبْعِدْنَا، أَتَبْعِدَانِ، وَعَدُوهُ، وَعَدْنَاهُمْ، وَعَدَهَا، وَعَدْنَاهُ، وَعَدْنَا، وَعَدْتُكُمْ، وَعَدْتُ، وَعَدْتُهُمْ، وَعَدْتَنَا، وَعَدَكُمْ، وَعَدَ، الْوَعِيدَ، وَعَدَهُ، وَعَدَكَ، وَعَدَ، تَوَاعَدْتُمْ، تَوَاعَدُوهُمْ، وَاعْدَانَا، يُوعَدُونَ، تُوعَدُونَ، وَعَدْنَا، وَعَدَ، تُوعَدُونَ، وَعَدُهُمْ، يَبْعِدُهُمْ، الْمِيْعَادَ، الْمَوْعُودَ، مَوْعِدِي، مَوْعِدِي، مَوْعِدُهُمْ، مَوْعِدُهُ، مَوْعِدُكُمْ، مَوْعِدُكَ، مَوْعِدًا، مَوْعِدٌ، وَعِيدٍ

⁸⁹ Bakara 51,235,268, Âl-i İmrân 9,152,194, Nisâ 95,120,122, Mâide 9, En'âm 134,A'râf 44,70,77,86,142, Enfâl 7,42, Tevbe 68,72,77,111,114,Yûnus 4,46,48,55, Hûd 17,32,45,65,81, Ra'd 31,35,40, İbrahim 14,22,47, Hicr 43, Nahl 38, İsrâ 5,7,64,104,108, Kehf 21,48,58,59,98, Meryem 54,61,75, Tâ-hâ 58,59,80,86,87,97,113, Enbiyâ 9,38,97,103,104,109, Hac 47,72, Mü'minûn 35,36,83,93,95, Nûr 55, Furkân 15,16, Şu'arâ 206, Neml 68,71, Kasas 13,61, Rûm 6,60, Lokmân 9,33, Ahzâb 12,22, Sebe' 29,30, Fâtır 5,40, Yâsîn 48,52,63, Sâd 53, Zümer 20,74, Mü'min 8,28,40,55,77, Fussilet 30, Zuhuf 42,83, Câsiye 32, Ahkâf 16,17,22,35, Muhammed 15, Fetih 20,29, Kâf 14,20,28,32,45, Zâriyât 5,22,60, Kamer 46, Hadîd 10, Mülk 25, Me'âric 42,44, Cin 24,25, Müzzemmil 18, Mürselât 18, Bürûc 2, bu âyetlerin bazısında va'd ve türevleri bir kaç defa geçmektedir.

⁹⁰ Bakara 27,40,80,100,124,125,177, Âl-i İmrân 76, Enfâl 56, Tevbe 1,4,7, Ra'd 20,25, Nahl 91, İsrâ 34, Tâ-hâ 86,115, Mü'minûn 8, Ahzâb 23, Fetih 10, Me'âric 32

⁹¹ Saf 2-3

⁹² Âl-i İmrân 9, Tevbe 68, Yûnus 46,55, Ra'd 31,40, İbrahim 47, Hicr 43, İsrâ 5,7, Kehf 48,58,59, Meryem 75, Tâ-hâ 97,113, Enbiyâ 97,109, Hac 47,72, Mü'minûn 93, Sebe 30, Yâ-sîn 52,63, Mü'min 77, Şua'râ 206, Zuhuf 42,83, Câsiye 32, Ahkâf 17,35, Kâf 14,20,28,45, Zâriyât 5,60, Kamer 46, Me'âric 42,44, Cin 24,25, Müzzemmil 18, Mürselât 7, Bürûc 2 (Bu âyetlerin bir kaçında tehdit ifade eden kelimeler mükerrer gelmiştir.

⁹³ Bakara 268, Nisâ 120, İsrâ 64, İbrahim 22

⁹⁴ Tevbe 77, Mü'minun 83, Fâtır 40, Ahkaf 17

⁹⁵ Arâf 70,77,86, Yûnus 48, Hûd 32, 65, Enbiyâ 38, Mü'minûn 28,35, Neml 71, Ahzâb ,12,22, Sebe' 29, Ahkâf 22, Yâsîn 48, Mülk 25

1.1. VA'D KELMESİNİN KUR'AN'DA KULLANILDIĞI ALANLAR

Kur'an'da va'd, muvaa'de ve ahd kelimelerinin hayır ve şer anlamlarındaki kullanımlarını şöyle tasnif edebiliriz.

1.1.1. Müslümanlara Üstünlük ve Zafer Va'di Anlamında

Kullanımı: Bu anlamı ifade eden âyetlerden birisi şudur: “Allah, sizden iman eden ve doğruları yapanlara, kendilerinden öncekileri hükümlan kıldığı gibi, onları da yeryüzüne halifeler kılacağını va'd etmiştir.”⁹⁸ Va'din bu anlamdaki kullanımını şöyle tafsilatlandırabiliriz:

1.1.1.1. Bedir Savaşından Önce Yapılan Zafer Va'di:

Bu konudaki âyetlerde Bedir savaşı öncesinde iki taifeden birinin mutlaka mücahidlerin olacağı şöyle va'd edilmiştir: “وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ” “Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye va'd ediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.”⁹⁹ Bu âyetle belirtilen iki zümreden biri müşrik ordusu diğeri Şam'dan Mekke'ye dönen Ebû Süfyan komutasındaki ticaret kervanıdır. Allah'ın iradesi iki taifeden müşrik ordusuna yönelik olmuş ve müslümanlara yapılan va'd gerçekleşerek ilahi yardımla zafer kazanılmıştır. Va'd edilen yardımın gelişi âyetlerde şöyle geçmektedir: “Hatırlayın, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peş peşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurdu.”¹⁰⁰ Diğer bir âyet ise; “Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz halde Allah, Bedir'de de size yardım etmişti. Öyle ise, Allah'tan sakının ki O'na şükretmiş

⁹⁶ Va'din tehdit anlamında kullanımı الوعد ve وعد kelimeleriyle hem hayır hem de şerr anlamında (bk.Enbiyâ 38, Neml 71, Sebe' 29, Mü'min 77, Câsiye 32, Ahkâf 17 vb.) kullanılmaktadır. Yine الوعيد ve وعيد kelimeleri ise hep tehdit anlamında kullanılmışlardır (bk. Tâ-hâ 113, Kâf 14, 20, 28,45 İbrahim 14,).

⁹⁷ Âl-i İmrân 194, Nisâ 95, 122, Mâide 9, A'râf 44, Tevbe 72,111, Ra'd 35, İsrâ 108, Meryem 61, Nûr 55, Furkân 15,16, Kasas 61, Rûm 60, Lokmân 9, Sâd 53, Zümer 20,74, Mü'min 8,55, Ahkâf 16, Muhammed 15, Kâf 32, Hadîd 16

⁹⁸ Nûr 24/55 âyetin metni şöyledir: وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

⁹⁹ Enfâl 8/7 âyetin metni şöyledir: “وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ (7)

¹⁰⁰ Enfâl 8/8

olasınız.”¹⁰¹ Bu âyetlerde, yapılan mutlak zafer va’dinin gerçekleştiğini görmekteyiz.

1.1.1.2. Müslümanlara Yapılan Zafer ve Ganimet Va’di: Bu kullanımda düşmanlara üstünlük sağlanamamışken gelecekte kazanılacak zafer ve ganimet va’di söz konusudur. Bu kullanıma Hudeybiye anlaşması sırasında inen Fetih Sûresinin şu âyetleri örnek gösterilebilir: “*Andolsun o ağacın altında (Hudeybiye’de) sana bey’at ederlerken Allah, müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş onlara güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır.*”¹⁰² Bu va’dlerin bir kısmının yakın bir gelecekte elde edileceği âyette şöyle geçer: “*وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً*” “*Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimetler va’d etmiştir. Bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki bu, müminlere bir işaret olsun ve Allah sizi doğru yola iletsin.*”¹⁰³ Âyetlerde belirtilen yakın fetih Hayber,¹⁰⁴ ganimetler de Hayber’in fethi ile müslümanların elde ettikleri şeylerdir. İnsanların ellerinin müslümanlardan çekilmesinin ise Hayber Yahudilerine yardıma gelen Esed ve Gatafân kabilelerinin yardım edememesi olduğu rivayet edilmektedir.¹⁰⁵

Va’d edilen ve daha uzak bir gelecekteki zafer ve ganimetler ise âyette şöyle geçmektedir: “*Henüz elde edemediğiniz başka ganimetler de vardır ki, onlar Allah’ın bilgi ve kudreti dahilindedir. Allah, her şeye kadirdir.*”¹⁰⁶ Burada kastedilen

¹⁰¹ Âl-i İmrân 3/123 âyetin metni şöyledir: “وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ”

¹⁰² Fetih 48/18. âyet. Bu bey’at Hudeybiyede yapılan Rıdvan bey’atidir. Bu bey’at nedeni: Hudeybiye barışından sonra üçüncü halife Osman b. A’ffan (r.a) Peygamberimiz (s.a) tarafından Mekke’ye gönderilmişti . Onun öldürüldüğü haberi duyulunca Peygamberimiz (s.a) Hudeybiyede bir ağacın altında orada bulunan sahabeden kaçmama veya ölüm üzerine bey’at aldı. el-Kurtubî (ö. 671/1273), **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 24 c, ilk bs., Muessesetü’r-Risâle, Lübnan, Beyrut, m.2006/h.1427, C:IXX, s. 315

¹⁰³ Fetih 48/20

¹⁰⁴ el-Kurtubî (ö. 671/1273), **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, C:IXX, s. 315; Fîrûzâbâdî, **Tenvîrû’l-Mikbâs (mikyâs) min Tefsiri İbn ‘Abbâs**, Dârü’l-Kutubu’l-İlmiyye, ilk bs., Beyrut, Lübnan, m.1992/h.1412, s. 545

¹⁰⁵ el-Kurtubî, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, C:IXX, s. 315; Fîrûzâbâdî, **Tenvîrû’l-Mikbâs (mikyâs) min Tefsiri İbn ‘Abbâs**, s. 545

¹⁰⁶ Fetih 48/21

henüz elde edilememiş ganimetlerin de Mekke ve İran gibi fethedilecek diğer beldeler ve buralardan ele geçirilecek kazançların olduğu ileri sürülmektedir. Bu anlamdaki bir hadis şöyledir: “Rasulullah (s.a.v.) Mekke’nin fethi günü hutbe verdi, üç defa tekbir getirerek şöyle buyurdu: “Allah’tan başka ilah yoktur (O) tektir. O tek başına ahzabı (birleşik düşman guruplarını) hezimete uğrattı ve kuluna olan va’dini doğruladı.”¹⁰⁷

1.1.1.3. Ehli Kitap İle Alakalı Bir Gelişmeye Paralel Olarak Müslümanlara Yardım Va’di: Burada ehli kitabın kazanacağı zaferle ilişkilendirilerek müslümanlara yapılan bir va’didir. Rum Sûresi’nin ilk âyetlerinde, hicretten önce Persliler ile yaptıkları savaşta yenilen Romalılar’ın birkaç yıl sonra toparlanıp galip geleceği ve aynı yıl müslümanların rahata kavuşacakları şöyle geçmektedir “*Elif. Lâm. Mîm. Rumlar, yenildi. Arapların bulunduğu bölgeye en yakın bir yerde. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah’ındır. O gün müminler de Allah’ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah, dilediğine yardım eder, galip kılar. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir.*”¹⁰⁸ Bu âyetlerde va’d ifadesi şöyle geçmektedir: “وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ” (Bu) Allah’ın va’dettiğidir. Allah va’dinden caymaz; fakat insanların çoğu bilmezler.”¹⁰⁹

Rumlar’ın Persliler’e galip gelmesi hicretten sonra Müslümanlar ile müşrikler arasında yapılan ve Müslümanların zaferi ile sonuçlanan Bedir Savaşı ile aynı yıl gerçekleşmiştir.¹¹⁰

1.1.2. Allah’ın Kullarına Mağfiret Va’d Etmesi: Bu kullanımda Allah mü’minlerin gühahlarını bağışlayacağını şöyle va’d etmiştir: “*Allah onlardan iman eden ve doğruları yapanlara mağfiret ve büyük bir ödül va’d etmiştir.*”¹¹¹

¹⁰⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), **es-Sünen**, Diyât 18, thk. Şuayb el-Arnaût Muhammed Kamil Karabelli, 7 c, Dâr’u’r-Risaleti’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, Özel baskı m. 2009

¹⁰⁸ Rûm 30/1-5

¹⁰⁹ Rûm 30/6 âyetin tam metni şöyledir: “وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ”

¹¹⁰ Kurtubî, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, C:XVI, s. 392; Fîrûzâbâdî, **Tenvîrü’l-Mikbâs (mikyâs) min Tefsiri İbn ‘Abbâs**, s. 425

1.1.3. Allah'ın Kullarına Cennet Va'di: Allah yolunda canları ve malları ile çalışan mü'minlere cennet va'di âyetlerde şöyle geçmektedir; *“Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. (Onlar) Allah yolunda savaşıyorlar ve öldürülüyorlar. Bu, Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da verilen gerçek bir va'ddir. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse O'nunla yaptığınız alışverişi sevinin. Bu en büyük başarıdır.”*¹¹² *“O cennet, çok merhametli olan Allah'ın, kullarına gıyaben va'dettiği Adn cennetleridir. Şüphesiz O'nun va'di yerini bulacaktır.”*¹¹³

1.1.4. Münferit Şahsa Yönelik Va'd: Allah'a iman etmiş bir mü'mine hanım olan Musa (as)'nın annesine yapılan va'ddir. Bu âyetlerde; çocuğu Musa (as)'nın Firavun'un zulmünden kurtarılması için onu bir sandığa koyup Nil nehrine bırakması emredilerek çocuğunun tekrar kendisine döndürüleceği vahy edilmiştir. Bu konu ile ilgili âyetler şöyledir: *“Böylece biz, anasının gözü aydın olsun ve üzülmessin, Allah'ın va'dinin hak olduğunu bilsin diye onu anasına geri döndürdük. Fakat onların pek çoğu bunu bilmezler.”*¹¹⁴ Âyette va'd ifadesi şöyle geçmektedir: *“Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu bilsin diye.”*¹¹⁵ Bu sözün gerçekleştiği Tâhâ Sûresi 38-41 arasındaki âyetlerde şöyle geçmektedir: *“Hani annene ilham edilmesi gereken şeyleri ilham etmiştik. Onu (bebek Mûsâ'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın. Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım. Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve “size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?” diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmessin diye seni annene döndürdük. (Sana baktı, büyüdü) ve (kazara) bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık, seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı*

¹¹¹ Fetih 48/29 âyetin metni şöyledir: وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

¹¹² Tevbe 9/111 âyetin metni şöyledir: *“إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقٌّ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ”*

¹¹³ Meryem 19/61 âyetin metni şöyledir: *“جَاءَتْ عَذْرَاءُ تُسَمَّى وَكَانَ وَعْدُ مَلَكٍ”*

¹¹⁴ Kasas 28/ 13 âyetin metni şöyledir: *“فَرَدَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ”*

¹¹⁵ Kasas 28/13

içinde yıllarca kaldın, sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tûr'a) geldin ey Mûsâ Ben seni kendim için seçtim.”¹¹⁶ Âyetlerde de gördüğümüz üzere Allah Musa (as)’nın annesine dünya hayatına yönelik va‘dde bulunmuş ve bu va‘d gerçekleşmiştir.

1.1.5. Peygamberler ve Va‘d: Tüm peygamberlerin ortak karakteri olan va‘de vefâ özellikle İbrahim (as) ve İsmail (as)’e nisbet edilmektedir.

1.1.5.1. İbrahim (as)’in Va‘dine Bağlılığı: Kur’an-ı Kerim’de İbrahim (as)’in ebeveyni için Allah’tan bağışlanma istediği şöyle geçer: “Ey Rabbimiz! Beni, annemi, babamı ve bütün müminleri kıyamet günü affeyle.”¹¹⁷ “إِلَّا...” “... قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ” “Şu kadar var ki, İbrahim babasına: *Andolsun senin için mağfiret dileyeceğim. Fakat Allah’tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez demişti...*”¹¹⁸ Bu istiğfarından sonra babasının mü’min olmadan öldüğü kendisine bildirilince, babası için olan af talebinden şöyle teberri etmiştir:

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ
“İbrahim’in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim, çok içli yumuşak huylu bir kişiydi.”¹¹⁹

Tefsirlerde bu âyetin sebebi nuzülü olarak şu olay zikredilir: Ali (r.a.) bazı sahabelerin müşrik olarak ölmüş ebeveynleri için istiğfarda bulunduklarını görür ve “müşrik olarak ölen ebeveynlerinize mi istiğfar ediyorsunuz?” der. Onlar da İbrahim (a.s.)’in de babası için istiğfar ettiğini söylerler. Ali (r.a.) olayı

¹¹⁶ Tâ-hâ 20/ 38-41

¹¹⁷ İbrahim 14/41 âyetin metni şöyledir: رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

¹¹⁸ Mümtahine 60/4 yine bkz. Meryem 19/47; Şu‘arâ 26/86

¹¹⁹ Tevbe 9/114

Peygamberimiz (s.a.v.)’e bildirir ve bu âyet nazil olur.¹²⁰ Demek ki İbrahim (a.s.)’in va’d ve istiğfarı hayatla sınırlı ve babasının iman etme ümidi ile olmuştur.¹²¹

Bir önceki âyetin sebebi nüzulü ise Peygamberimiz (s.a.v.)’in iman etmeden vefat eden amcası Ebû Tâlib için istiğfarda bulunacağını söylemesidir. Bu va’d şöyle gerçekleşir: Ebû Tâlib vefat etmek üzereyken Peygamber (s.a.v.) Efendimiz ona iman telkin eder. Orada bulunan Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebi Umeyye: “Babanın dinini terk mi ediyorsun?” derler. Bunun üzerine Ebû Tâlib “Ben Abdulmuttalib’in dini üzereyim o; ‘Allah’tan başka ilah yoktur derdi’ der.” Peygamberimiz amcasına: “Senin için Allah’tan af dileyeceğim der.”¹²² Bu ifadesinden sonra şu âyet iner:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

*“Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de mü’minlere.”*¹²³

Bu âyetler va’d konusunda bize şunu göstermektedir: Allah’ın yasakladığı bir konuda va’dde bulunulsa bile böyle bir va’d yok hükmündedir. Bir kişi câiz olduğunu zannederek bir konuda va’dde bulunsu; daha sonra bunun Allah’ın yasakladığı bir durum olduğu anlaşılsa bu va’d bağlayıcı olmaz; yerine getirilmemesi gerekir.

1.1.5.2. İsmail (a.s.)’in Va’di: İsmail (a.s.)’in va’dine sadakati âyette

şöyle meth edilmektedir: “وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا”
Kitap’ta İsmail’i de an. Şüphesiz o, sözünde duran bir kimse idi. Bir resûl, bir nebî

¹²⁰ İbnü’l-Arabî, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, C:IV, s 184; Kurtubî (ö. 671/1273), **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, C:XVI, s. 392, Bunun değişik bir şekli için bkz. Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147), **el-Muharrerü’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz**, thk. Abdüsselam Abduşşâfi Muhammed, 6. C, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, I. bsm. C:III, s. 90)

¹²¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dîni Kur’an Dili**, 10 c. Yenda Yayın-Dağıtım, İstanbul, 1999, C:IV, s. 454

¹²² Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî (1914-1999), **Muhtasarı Sahîhi’l-Buhârî**, 4 c. Mektebetü’l-Mearif lin-Neşr vet-Tavzi’, Riyad, 2002, C:I, s. 398; Ebû Muhammed b. Abdülhâlık b. Abdurrahman el-İşbîlî (ö.h.583), **el-Cem’ Beyne’s-Sahîhayn**, thk. Hammâd b. Muhammed el-Gamâs, 4 c. Dârü’l-Muhakiki li’n-Neşr ve’t-Tevz’i, Riyad, 1999/1419, C:I, s. 28; İbnü’l-Arabî, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, C:IV, s 184

¹²³ Tevbe 9/113

idi.¹²⁴” Bu özellik tüm peygamberlerde bulunurken neden özellikle İsmail (a.s.)’e nisbet edilmektedir? Bu sorunun cevabını¹²⁵ Saffât Sûresi’nde buluyoruz: İbrahim (a.s.) oğlu İsmail’e rüyasında onu kurban ettiğini, İsmail (a.s.) de babasının emredilen şeyi yapmasını, kendisinin de buna uygun davranacağını va’d eder. Sonuna kadar hiçbir gevşeklik göstermeden va’dine sadakat göstermesi sebebi ile *Sadık el-va’d* olarak isimlendirilir. İlgili âyetler şöyledir: “İbrahim dedi ki: *Ey Rabbim! Bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla.*”¹²⁶ “Biz de ona uysal bir evlat müjdeledik.”¹²⁷ “Çocuk onunla birlikte koşup yürüyecek yaşa ulaşınca İbrahim ona, *Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?* dedi. O da, *Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın* dedi.”¹²⁸ “Nihayet her ikisi de (Allah’ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: *Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın gereğini yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız.*”¹²⁹ “Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır.”¹³⁰ “Biz, (İbrahim’e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail’i) kurtardık.”¹³¹ “Sonradan gelenler arasında ona güzel bir ad bıraktık.”¹³²

Öncelikle İsmail (a.s.), babası İbrahim (a.s.)’ın bir peygamber, bu emrin ise vahiy olduğunu bildiği için ona itaat etmiştir. Zira câiz olmayan bir konuda va’d

¹²⁴Meryem 19/54 Va’dettiğinde yerine getirirdi. إِذَا وَعَدَ انْجَزَ Fîrûzâbâdî, **Tenvîrû’l-Mikbâs (mikyâs) min Tefsiri İbn ‘Abbâs**, s. 324

¹²⁵ Bazı kaynaklarda bunun yanında İsmail (a.s.)’ın biriyle buluşmak için sözleştiği ve o kişinin bir gün veya üç gün unutup gelmediğini ama İsmail (as)’ın o kişiyi beklediği için böyle anıldığı geçmektedir.(bkz. Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), **Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘Azîm**, Dârü İbn. Hazm, Beyrut, 2000, Râzî, **Mefâtihu’l-Gayb**, Biz âyetle zikredileni esas aldık. (bkz. Kurtubî, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, C:XVI, s. 392, İbn Atiyye, **el-Muharrerü’l-Vecîz**, C:III, s. 90) Bu olaya benzer bir olayın Hz. Peygamber (s.a.v.)’e de nisbet edildiğini kaynaklarda görmek mümkündür.

¹²⁶Saffât 37/100 âyetin metni şöyledir: رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ

¹²⁷ Saffât 37/101 âyetin metni şöyledir: فَبَشِّرْنَاهُ بِعُلَامٍ خَلِيمٍ

¹²⁸ Saffât 37/102 âyetin metni şöyledir: فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

¹²⁹ Saffât 37/105 âyetin metni şöyledir: قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

¹³⁰ Saffât 37/106 âyetin metni şöyledir: إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ

¹³¹ Saffât 37/107 âyetin metni şöyledir: وَقَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ

¹³² Saffât 37/108 âyetin metni şöyledir: وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ

olmayacağı gibi vefâ da beklenemez. Nitekim İsmail (a.s.) yapmış olduğu bu va‘de itaatten dolayı Kur’anda övülmüştür.¹³³

1.1.5.3. Yakub (a.s.)’un Oğullarının Yusuf (a.s.)’u Koruyacaklarına Dair Va‘dleri: Allah Kur’an-ı Kerim’de Yusuf ve kardeşlerinde (bu konuyu) soranlar için ibretler bulunduğunu belirtmiştir.¹³⁴ Bunlardan biri de Yusuf (a.s.)’un kardeşlerinin babaları Yakub (a.s.)’a yaptıkları yalan va‘din kınanmasıdır. Onlar babalarına içlerinde yerine getirmeme niyeti taşıyarak yalan bir va‘dde bulunmuşlardır. Bu olay Kur’an-ı Kerim’de Yakub (a.s.)’ın ifadesi ile şöyle kınanmaktadır: “Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi.”¹³⁵

1.1.6. İfası Bir Şartla İlişkilendirilen Va‘d: Allah, kullarına yaptığı bazı va‘dlerin gerçekleşmesini bir takım şartlarla ilişkilendirmiştir. Bu kullanımı şu âyette görmekteyiz: “أَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ” *Bana verdiğiniz sözü tutun ki ben de size verdiğim sözü tutayım. Yalnızca benden korkun!*¹³⁶ Bu kuralın Peygamberimizin hayatındaki yansıması şöyledir; Peygamberimiz (s.a.v.) Uhut Savaşında mücahitlere Allah’a olan va‘dlerine sadakat göstermeleri halinde¹³⁷ zaferin kendilerinin olacağını bildirmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) bu va‘din gerçekleşmesi için mücahidleri mevkillerine özenle yerleştirerek onlardan her hâlükârda mevzilerinde sebat göstermelerini istemiştir. Âyette şöyle zikredilir: “Hani sen mü’minleri (Uhud’da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”¹³⁸ Mücahidlerin savaşın başındaki sebatları neticesinde zafer va‘dinin kısmen gerçekleştiği âyette şöyle geçer: “وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ” *Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan va‘dini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra,*

¹³³ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C:XVI, s. 392; İbn Atiyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz*, C:III, s. 91

¹³⁴ Yûsuf 12/7

¹³⁵ Yûsuf 12/18

¹³⁶ Bakara 2/40 âyetin tam metni şöyledir: يَا بَنِي إِسْرَٰئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

¹³⁷ Bu va‘dden kasıt yer yüzünde Allah’ın dinini hakim kılmaktır. bkz. Enfâl 8/64

¹³⁸ Âl-i İmrân 3/121 âyetin tam metni şöyledir: وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

zaaf gösterdiniz. (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi. (Kaçıp hezimete uğradınız. Buna rağmen) sizi bağışladı. Allah, mü'minlere karşı çok lütufkârdır.”¹³⁹

Uhut Savaşında Peygamberimiz (s.a.v.) Abdullah b. Cübeyr'i okçulara komutan olarak atadı ve şöyle buyurdu: “Yerlerinizden ayrılmayınız (bizim onları yendiğimizi görseniz dahi yerlerinizde kalın), eğer onların bize üstün geldiğini görseniz de bize yardım için yerlerinizden ayrılmayın.” Bu va'de uyulduğu sürece Rasulullah (s.a.v.) onlara zafer va'detti.¹⁴⁰ Savaşın başında müslümanlar üstün duruma geçtiler müşriklerin sancaktarı ile birlikte yaklaşık yetmiş kişiyi öldürdüler. Bu durumu gören okçular, verdikleri sözü unutup ganimet için yerlerini terk ettiler. Savaşın başından beri bu fırsatı bekleyen Halid b. Velid komutasındaki müşrik süvarileri islam ordusunu arkadan kuşattı ve müslümanlar bir anda üstün durumlarını kaybederek yenildiler.

Neticede Müslümanlar savaşın asıl gayesinden ayrılmadan, Allah'a yaptıkları va'de vefâ göstermiş olsaydılar; Allah, onlara zafer vereceğini şöyle bildirmektedir: “Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O hâlde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.”¹⁴¹ “Hani sen mü'minlere, *Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?* diyordun.”¹⁴² “Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.”¹⁴³

Görüldüğü üzere burada müslümanlara Allah'ın dinini yeryüzüne hakim kılma amacıyla savaşma emredilmiş ve Kur'an'daki savaş kurallarına uyduğu sürece zafer

¹³⁹ Âl-i İmrân 3/152 âyetin tam metni şöyledir: “وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّاعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّنْ بَعْدَ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

¹⁴⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), **Câmi'u'l-Beyân Kur'ân Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 26 c, Dârü'l-Hicr, Kahire, m.2001/h.1422, C:VI, s. 137; Kurtubî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, C:V, s. 358

¹⁴¹ Âl-i İmrân 3/123 âyetin metni şöyledir: وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

¹⁴² Âl-i İmrân 3/124 âyetin metni şöyledir: إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ

¹⁴³ Âl-i İmrân 3/125 âyetin metni şöyledir: بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمِدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ

va'd edilmiştir. Ancak müslümanlar bu sözlerine riayet etmedikleri takdirde bunun gerçekleşmeyeceği bildirilmektedir.

1.1.7. Kâfirlere Yönelik Vai'd Âyetleri: Kuranda sapıklık ve küfür içinde olanlar azap ile şöyle tehdit (va'id) edilmiştir: “Rahman sapıklıkta olan kimseye arttırdıkça artırır. Sonunda va'd olundukları azabı veya kıyameti gördükleri zaman kimin yerinin daha kötü, kimin ordusunun daha zayıf olduğunu bileceklerdir.”¹⁴⁴

1.1.8. Va'dden Dönmenin Münafıklıkla İlişkilendirilmesi:

Kur'an'da münafıklar hakkında şöyle buyrulmaktadır: “(Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, *Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz* derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancı olduklarına elbette şahitlik eder.”¹⁴⁵ Münafıkların ayırt edici özelliklerinden birinin de va'dden dönme olduğu âyette şöyle vurgulanır: “ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ” Allah'a verdikleri sözden caydıkları ve yalancı oldukları için, Onunla karşılaşacakları güne kadar Allah onları kalplerinde bir nifak ile cezalandırdı.”¹⁴⁶ Bir diğer âyet-i kerime ise şöyledir: “Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra da her defasında antlaşmalarını hiç çekinmeden bozan kimselerdir.”¹⁴⁷

Va'dden dönmenin münafıkların baskın karakteri olduğunu asr-ı saadette yaşanan şu olayda da görmek mümkündür: Peygamberimiz (s.a.v.)'le birlikte Uhut Savaşına katılmak için Medine'den yola çıkan ordunun içinde bulunan üç yüz kadar münafık savaş öncesi bir bahane ile ordudan ayrılp Medineye geri dönmüştür. Bu davranış savaşa giden müslümanların motivasyonunu zayıflatmış hatta Allah'ın yardımını olmasa neredeyse ordu saflarından kopmalara neden olacak bir moral bozukluğu ortaya çıkarmıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Meryem 19/75 âyetin metni şöyledir: “ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا ”

¹⁴⁵ Münâfikûn 63/1 “ إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ”

¹⁴⁶ Tevbe 9/77

¹⁴⁷ Enfâl 8/56 âyetin metni şöyledir: “ الَّذِينَ عَاهَدَتْ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ”

¹⁴⁸ Bu olaydan sonra Beni Seleme ve Beni Harise grupları neredeyse İslam ordusundan kopacaktı olay âyette şöyle geçer: Al-i İmran 3/122 “Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz

1.1.9. Şeytanın Yalan Va'di: Kur'an-ı Kerim'de şeytanın dünya

hayatındaki yalan va'dlerleri şöyle geçmektedir: “وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ İş bitirilince şeytan da diyecek ki: *Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz...*”¹⁴⁹

Şeytanın diğer bazı yalan va'dleri ise şöyledir: İnsanlara boş ümitler ve va'dlerde bulunmak,¹⁵⁰ yaptıkları davranışları güzel göstererek zafer va'dinde bulunmak,¹⁵¹ ebediyyet ve melek olmak¹⁵² vb. Şeytanın va'dleri yalan ve gerçekleşme imkanı olmayan sözlerdir. Bunlar muhatabı aldatmak için yapılan yalan va'dlerdir.

1.1.10. Va'din İstisna (ان شاء الله) ile Kullanımı:

Bazı âyetlerde va'd istisna lafzı ile birlikte kullanılmaktadır.¹⁵³ Bu âyetlere binaen bazı fakihler va'din istisna lafzı ile başlaması gerektiği görüşünü benimserler.¹⁵⁴ İstisna ifadelerinin bazı âyetlerdeki kullanımları şöyledir: Geleceğe yönelik konuda söz verilmeden önce: “وَلَا تَقُولَنَّ لشيءٍ إِيَّيَّ فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ” Hiçbir şey için “*Bunu yarın yapacağım*” deme. Ancak *Allah dilerse* (yapacağım de).”¹⁵⁵ Âyetin sebebi nuzülü şöyledir: Efendimiz (s.a.v.), müşriklerin üç konu hakkındaki sorularına¹⁵⁶ “yarın size cevap veririm” der ancak onbeş veya kırk gün

tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.” Âyetin metni şöyledir: هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

¹⁴⁹ İbrahim 14/ 22 âyetin tam metni şöyledir: “وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِي مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ”

¹⁵⁰ Nisâ 4/120 âyetin metni şöyledir: “يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا”

¹⁵¹ Enfâl 8/48 âyetin metni şöyledir:

وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتْهُ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ

¹⁵² Araf 7/20-21

¹⁵³ Bakara 2/70; Yûsuf 12/99; Kehf 18/23-24; 18/60-82; Kasas 28/27; Saffat 37/102; Fetih 48/27

¹⁵⁴ Bu görüşü savunan fakihlerden bazıları şunlardır: İbn Hazm, Cessâs, Karâfî, İbn Meflâh vb. Bu konu üçüncü bölümde etraflıca incelenecektir.

¹⁵⁵ Kehf 18/23-24

¹⁵⁶ Bu üç şey Kehf Sûresinde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

vahiy gelmez.¹⁵⁷ Bu süre sonunda inen âyetlerde sorulara cevaptan önce, Peygamberimiz (s.a.v.)’e, va’dlerine istisna ile başlaması emredilerek, “eğer Allah vahiy gönderirse size cevap veririm” demesi istenir. İsmail (a.s.)’ın İbrahim (a.s.)’e gelen vahye itaat edeceğini söylerken; “قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ” Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.”¹⁵⁸ der. Musa (a.s.)’nın Hızır (a.s.)’a itiraz etmeyeceğine dair söz verirken: “قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا” Musa “*İnşallah sen beni sabreder bulacaksın. Senin sözünden dışarı çıkmam*” dedi.”¹⁵⁹ Bu va’dleşme üç defa olmuş ancak istisna ifadesi sadece ilkinde kullanılmıştır. Beni İsrail’in Musa (a.s.)’a verdiği sözü aktaran âyette şöyle geçmektedir: “قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ” Onlar *Rabbine dua et, bize açıkça bildirsin. Çünkü bizce inekler birbirine benzer. Allah dilerse elbette biz hidayete erenlerden oluruz* dediler.”¹⁶⁰ Bu söz verme de üç kez yapılmış olmasına karşın istisna ifadesi sonuncusunda geçmektedir. Buzağının kurban edilişi üçüncü va’dleşmeden sonra gerçekleşmiştir.

Bu âyetleri değerlendirecek olursak: Peygamberimiz (s.a.v.)’e va’dlerinden önce istisna emredilmiş çünkü vahyin gelmesi Allah’ın iznine tabidir. İsmail (a.s.) bu ifadeyi kullanmış ve sözüne vefâ göstermiştir. Musa (a.s.) Hızır (a.s.)’a sabredeceğini söylediği halde itiraz etmiş ancak Allah böyle dilediği için karşı durdum dememiş bilakis özür dilemiştir.¹⁶¹ Hem bu olayda hem de Musa (a.s.) ile Beni İsrail’in va’dleşmesinde de ancak üçüncüden sonra yerine getirilmiştir. Eğer taraflardan biri dönerse diğeri sözü devam ettirebilir veya sonlandırabilir. Va’dde istisnanın kullanımı elde olmayan sebepler dışında kararlılığının bir göstergesidir.¹⁶²

¹⁵⁷ Râzî, **Mefâtihu’l-Gayb**, 32 c. Beyrut, Lübnan, Dârü’l-Fikr, I. bs. m.1981/ h.1401, C:XXI, s. 110-114

¹⁵⁸ Sâffât 37/102

¹⁵⁹ Kehf 18/69

¹⁶⁰ Bakara 2/70

¹⁶¹ Kehf 18/73 âyet şöyledir: “قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا” “Unuttuğum şeyden dolayı beni suçlama, zor olan işimden dolayı bana süre tanı”, dedi.”

¹⁶² bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî (ö. 333/944), **Te’vilâtü Ehli’s-Sünne**, thk. Mecdi Basellum, 11 c. Dârü’l-Kütü’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, I. bs., C:VII, s. 157-159, m. 2005

Neticede istisna va'din olmazsa olmaz şartı değil ancak güzel görülen bir davranış şeklidir.

1.1.11. Kur'an'da Va'de Sadakatin Emredilmesi: Kur'an-ı Kerim'de mü'minler şöyle tarif edilir: “وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ” o müminler, emanetlerine ve ahdlarına riayet ederler.”¹⁶³ Diğer bir âyette ise müslümanlar, va'dleri konusunda titiz davranmaları için şöyle uyarılmıştır: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ” Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır.”¹⁶⁴

Zikrettiğimiz âyetlerde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de va'de riayet mü'minlerin temel özelliklerinden biridir. Bunun bir sonucu olarak ancak kişi yerine getirebileceği bir konuda söz vermelidir. Zira va'd vehimler üzerine değil, imkanlar üzerine olur. Kişinin va'dine uymaması kınanması gereken bir davranıştır.

1.1.12. Kur'an'da Yasaklanmış Va'd: Kur'an'da kocasının ölümü dolayısı ile iddet bekleyen¹⁶⁵ kadınlarla bu süre içerisinde nikah akdi haram kılınmıştır. Bu durumdaki bir kadınla daha sonra evlenmek için muvaa'de yapmak da âyette şöyle yasaklanmıştır: “وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِيهَا أَنْفُسَكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا” (iddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya (bu niyetinizi) içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur. Allah bilir ki siz onları anacaksınız. Lakin, meşru sözler söylemeniz müstesna, *sakin onlarla gizlice sözleşmeyin...*”¹⁶⁶

¹⁶³ Mü'minûn 23/8

¹⁶⁴ Saff 61/2-3

¹⁶⁵ Bu âyette kocası ölmüş kadınların kastedildiğini bir önceki âyette (Bakara 2/234) şöyle görmekteyiz: “Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.”

¹⁶⁶ Bakara 2/235 âyetin tam metni şöyledir:

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرِضُوا غُدَّةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

Bu âyetten yola çıkarak haram olan bir konuda va'dleşmek yasaklanmaktadır. Dinen akid yapmanın haram kılındığı bir konunun muvaa'de veya va'dleşme yoluyla etrafının dolaşılması da yasaklanmaktadır.¹⁶⁷

2. VA'DİN HADİSLERDE KULLANIMI

Va'dle alakalı olarak sünnette; va'd, muvaa'de, ahd ve ve'y kelimeleri bir birleri ile yakın anlamlı olarak geçmektedir.

Bu kısımda va'din Peygamberimiz (s.a.v.)'e nispeti, va'de vefânın önemi ve vefâsızlık gösteren kişinin durumu ile ilgili hadisler ele alınmıştır.

2.1. Peygamberimiz (s.a.v.)'in Hayatında Va'd:

Peygamberimiz (s.a.v.)'in hayatında va'din kullanımı çeşitli şekillerde görülmektedir. Örneğin bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v.)'in kadınların ilim öğrenme istekleri üzerine onlarla va'dleştiği şöyle geçmektedir: “ فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لِّقِيْنَهُنَّ فِيهِ ” Peygamber (s.a.v.)'de onlara (nasihat için) bir buluşma günü *va'd etti*. (Belirlenen günlerde) onlara nasihat ve emirlerde bulundu.”¹⁶⁸ Peygamberimiz'in (s.a.v.) nübüvvetten önce de va'dine sadık biri olarak tanındığı, Bizans Kralı Hirakl'in sorularına Ebû Süfyan'ın verdiği cevabın akabinde Hirakl'in şöyle dediği nakledilmektedir: “ أَنْ هِرَقْلَ قَالَ لَهُ سَأَلْتُكَ مَاذَا يَأْمُرُكُمْ فَرَغِمْتَ أَنَّهُ أَمَرَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَالصَّدَقِ وَالْعَفَافِ ” Sana, o size ne emrediyor diye sordum. Sen namaz, doğruluk, *ahde (va'de)* vefâ ve emaneti yerine getirmektir dedin. Bu (saydıkların) bir nebinin sıfatlarıdır.”¹⁶⁹

Hadislerde gördüğümüz bir diğer husus ise Allah'ın Peygamberimiz (s.a.v.)'e yönelik va'dleridir. Örneğin kendisine, mutlak zaferin va'dedildiği Bedir zaferi sonrasını anlatan bir hadis şöyledir: “ قَالَ أَطَّلَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَهْلِ الْقَلْبِ فَقَالَ ” Peygamberimiz (s.a.v.) müşrik cesetlerini kuyuya atarken

¹⁶⁷ Bu konuya bir sonraki bölümde muvaa'de yapmanın yasaklandığı durumlar anlatılırken etraflıca değinilecektir.

¹⁶⁸ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), ‘Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, 25 c. Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, m.2001/h.1421, C:I, s. 200; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), el-Câmi'u's-Sahîh, İlim 35, Dârü İbn Kesîr, Beyrut, 2002/1423

¹⁶⁹ Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh, Şehâdet 28

arkalarından şöyle sesleniyordu;¹⁷⁰ “Rabbinizin size olan *va’dini hak buldunuz mu?*” başka bir hadiste kendisine va’dedilen Mekke’nin Fethi¹⁷¹ sırasında bir hutbe vererek şöyle hamdetmektedir: “أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- خَطَبَ يَوْمَ الْفَتْحِ بِمَكَّةَ فَكَبَّرَ « لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ صَدَقَ وَعْدُهُ وَنَصَرَ عَبْدُهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ » Rasûlullah (s.a.v.) Mekkenin fethi günü hutbe verdi, üç defa şu şekilde tekbir getirdi: Allah’tan başka ilah yoktur (O) tektir. O tek başına ahzabı (birleşik düşman guruplarını) hezimete uğrattı ve kuluna olan *va’dini doğruladı.*”¹⁷²

2.2. Va’de Vefâyı Emreden Hadisler:

Bu kısım hadislerde müslümanlara va’dleri konusunda titiz olmaları emredilmektedir. Bu hadislerde va’din bağlayıcılık gücü ve önemi belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır.

Peygamberimiz (s.a.v.); çocuğuna “gel sana bir şey vereceğim” diye seslenen bir sahabe kadına “ona ne vereceksin?” diye sormuş “ona hurma vereceğim” cevabına karşılık: “أَمَّا إِنَّكَ لَوْ لَمْ تُعْطِيهِ شَيْئًا كُتِبَتْ عَلَيْكَ كِذْبَةٌ” eğer bir şey vermezsen yalancı olarak yazılırsın¹⁷³ buyurarak o kadını uyarmıştır. Diğer bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v.)’in çok kötü bir özellik olarak gördüğü va’de vefâsızlıktan korunmak için namazlarında Allah’a şöyle dua ettiği nakledilir: “اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَفِتْنَةِ الْمَمَاتِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ Allah’ım kabir azabından, Mesih Deccal’in fitnesinden, hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım. Allah’ım gûnahtan ve *mağremden sana sığınırım.*” Hz. Muhammedin’in bu duasını işitien sahabe: “mağremden ne kadar da (Allah’a) sığınyorsunuz?” diye sordu. Peygamberimiz şöyle cevap verdi: “إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا عَرِمَ حَدَّثَ”

¹⁷⁰ el-Câmi‘u’s-Sahîh, Cenâiz 86, Bu olay, Peygamberimiz (s.a.v.)’e va’d edilen Bedir savaşından sonra gerçekleşmiştir.

¹⁷¹ Bu olay da Fetih Sûresinde Peygamberimiz (s.a.v.)’e yapılan fetih va’din de olmuştur.

¹⁷² Ebû Dâvûd, es-Sünen, Diyât 18

¹⁷³ Ebû Dâvûd, es-Sünen, Edeb 87, Hadisin tam metni şöyledir: “عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ أَنَّهُ قَالَ دَعَانِي أُمِّي يَوْمًا « قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « وَمَا أَرَدْتُ أَنْ أَعْطِيَهُ ثَمْرًا. فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « أَمَّا إِنَّكَ لَوْ لَمْ تُعْطِيهِ شَيْئًا كُتِبَتْ عَلَيْكَ كِذْبَةٌ ». تُعْطِيهِ »

فَأَخْلَفَ Bir kişi ğarim olduğunda konuşunca yalan söyler, va'dde bulunduğunda va'dinden döner.”¹⁷⁴

Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadiste ise va'de vefâyı şöyle emretmektedir: “ قال Kim Allah'a ve Ahiret gününe iman ediyorsa, va'd ettiğinde (va'dine) vefâ göstersin.”¹⁷⁵ Diğer bir hadiste ise: “ ولا Kardeşine va'dde bulunma, eğer va'dini yerine getiremezsen bu aranızda düşmanlığa neden olur.”¹⁷⁶ buyurarak müslümanlardan va'dlerinde dikkatli olmaları ve ancak yerine getirebilecekleri şeyleri va'detmelerini istemiştir.

Hadislerde va'din bor¹⁷⁷ olduğu ve buna riayet etmeyenlerin kınandığı.¹⁷⁸ ifâsının vacip olduğu,¹⁷⁹ yerine getirilmemesi halinde keffareti olmayan nezr gibi olduęu¹⁸⁰ geçmektedir.

Diğer bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v.)'in devlet başkanı sıfatıyla Cabir b. Abdullah'a Bahreyn'den gelecek ganimet mallarından pay vermeyi va'dettiği fakat ömrü bu sözünü yerine getirmeye yetmediği için Peygamberimiz (s.a.v.)'den sonra gelen Halife Ebubekir (r.a.) devlet başkanı sıfatıyla bu va'di yerine getirmiştir.¹⁸¹ Bu hadisin diğer bir versiyonu ise Abdurrahman b. Avf'tan nakledilir.¹⁸²

¹⁷⁴ Buhârî, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Ezân 149

¹⁷⁵ Muhammed b. Yakup Kuleynî (ö. 329/941), **Usûlü'l-Kâfi**, 8 c. Menşurâtü'l-Fecr, Beyrut, Lübnan, 1428/2007, C:II, s. 206

¹⁷⁶ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, C:VIII, s. 29; İbn Hazm bu hadisi mrsel hadis olduğunu syler.

¹⁷⁷ Eb'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Eb Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Sytî eş-şâfi (ö. 911/1505), **Câmi'u'l-Ehâdis**, , Dârü'l-Fikr, 1994, Beyrut, C:VII, no:14493hadis şyledir: “العدة دين” Va'd bortur.

¹⁷⁸ Sytî, **Câmi'u'l-Ehâdis**, , Dârü'l-Fikr, 1994, Beyrut C:VII, no:14494 hadis şöyledir: “العدة دين ويل لمن وعد ثم أخلف ويل لمن وعد ثم أخلف ويل لمن وعد ثم أخلف” Va'd borçtur. Va'd edip sonra yerine getirmeyene yazıklar olsun, va'd edip sonra yerine getirmeyene yazıklar olsun, va'd edip sonra yerine getirmeyene yazıklar olsun.”

¹⁷⁹ Süyûtî, **el-Fethü'l-Kebîr fi Zammî ilâ Câmi'i's-Sağîr**, C:III, s. 301; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelsî (ö. 520/1126), **el-Beyân ve't-Tahsîl**, hadis şöyledir: “واجب mü'minin va'yi (va'di) vaciptir.” Bu hadise dayanarak mer ibn Abdulaziz va'din kazâen de bağlayıcı olduğuna hüküm vermiştir.

¹⁸⁰ **Usûlü'l-Kâfi**, C:II, s. 206 hadisin tam metni şöyledir: “ عن هشام بن سالم قال: سمعت ابا عبد الله (ص) يقول : يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ عِدَّةُ الْمُؤْمِنِ أَخَاهُ نَذْرٌ لَا كَفَّارَةَ لَهُ فَمَنْ أَخْلَفَ فَبِخْلَفِ اللَّهِ بِدَأْ وَلِمَقْتِهِ تَعَرَّضْ وَذَلِكَ قَوْلُهُ : يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ (3) (2) كَثِيرٌ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ (3)

¹⁸¹ Eb Zekeriyâ Yahyâ b. şeref b. Mrî en-Nevevî (ö. 676/1277), **Riyâzü's-Sâlihîn**, el-Meşriku li'l-Kitab, Dımaşk, 2008, s. 235, Ebü's-Seâdât Mecdüddin el-Mübârek b. Esîrddin Muhammed b. Muhammed eş-şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210), **Câmi'u'l-Usûl li-Ehâdisi'r-Resûl**, Mektebetü

2.3. Va'de Vefâsızlık Hakkındaki Hadisler: Burada iki kısım hadis ele alınacaktır. Birinci kısım hadislerde va'de vefâsızlık kınanarak münafıklık özelliği olduğu geçmektedir. Diğer kısım hadislerde ise va'de vefâsızlığın münafıklık sayılamayacağı durumlar belirtilmiştir.

2.3.1. Va'de Vefâsızlığın Kınandığı Hadisler:

Va'd ile alakalı âyetler işlenirken Kur'an-ı Kerim'de münafıkların özelliklerinden birinin de va'dlerine sadakatsizlikleri olduğunu belirtmiştik. Bunu Peygamberimiz (s.a.v.)'in münafıkların özelliklerini saydığı hadislerde şöyle görmekteyiz: “وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” *va'd ettiğinde (va'dinden) döner.*¹⁸³ Bu özellikler terkedilmediği sürece kişinin münafıklıktan kurtulamayacağı vurgulanır: “عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا أَوْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْ أَرْبَعَةٍ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ” *Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Dört huy kimde bulunursa o kimse dört dörtlük münafık olur. Bir kimsede bu huylardan birisi bulunursa o huydan vazgeçinceye kadar münafık özelliğinden birine sahip olmuş olur.* (Bu özellikler şunlardır:) Konuşunca yalan söyler, va'dde bulunduğunda (va'dinden) döner, birine söz verirse sözünde durmaz, düşmanlık ve kavga ederse aşırı gider.”¹⁸⁴

Dârü'l Beyân, 1972, C:XI, no:9268, hadis şöyledir: “فَلَمَّا جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أَمَرَ أَبُو بَكْرٍ فَتَادِي: مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ عِدَّةٌ أَوْ دَيْنٌ فَلْيَأْتِنَا ، فَأَتَيْنَاهُ وَقُلْتُ لَهُ : إِنَّ النَّبِيَّ قَالَ لِي كَذًا وَكَذَا ، فَحَتَّى لِي حَتِيَّةٌ فَعَدَّتُهَا ، فَإِذَا هِيَ خَمْسِيَّةٌ ، فَقَالَ لِي : خُدْ مِنْهَا ” *“Rasûlullah (s.a.v.)'in kime borcu veya va'di varsa bize gelsin” diye ilan etti. Bunun üzerine onun huzuruna vararak “Peygamber (s.a.v.) bana şöyle demişti”, dedim. –Ebû Bekir elini o mala daldırıp bir avuç nakit verdi onları saydım tam beşyüz dirhem idi. Ebû Bekir (r.a.) bana bunu iki mislini daha al dedi.”*

¹⁸² İsfahânî, **el-Mecmuû'l-Muğîs**, thk. Abdulkerim el-Arbâvî, 3c. Cami'atü'Ümmu'l-Kura Merkezi'l Bahsi'l-İlmi ve İhyai't-Turasi'l-İslâmî, Mekketu'l Mükerrreme, İlk bs. m.1988/h.1408, C:III, s. 375 hadis şöyledir: “Rasulullah (s.a.v.)'in bana vayı (va'di) vardı”.

¹⁸³ Buhârî, **el-Câmi'u's-Sahîh**, İmân 24; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), **el-Câmi'u's-Sahîh**, İmân 106, Dârü İbn Hazm, 2010, Beyrut, Lübnan; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), **el-Câmi'u's-Sahîh**, İmân14, Mektebetü'l Meârif lin-Neşr ve't-Tevzi', Riyad hadis şöyledir: “عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ إِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ” *Münâfıkın alâmeti üçtür: Söz söylerken yalan söyler, va'd ettiğin de (va'dinden) döner, kendisine bir şey emniyet edildiğin de hıyanet eder”; Nevevî (ö. 676/1277), **Riyâzü's-Sâlihîn**, s. 235*

¹⁸⁴ et-Tirmizî (ö. 279/892), **el-Câmi'u's-Sahîh**, İmân14

Bu hadislerde görüldüğü gibi Peygamberimiz (s.a.v.) bir önceki maddede Allah'a sığındığı, va'dden dönmeyi daha da netleştirerek bu davranışın münafıkların alameti farikası olduğunu belirtmiştir.

2.4. Mücbir Sebepten Dolayı Va'din Yerine Getirilememesi

Bu kısım hadislerde va'de vefâ gösterememe durumunda kişinin niyetinin onu münafıklıktan kurtaracağı belirtilmektedir. Zira bir hadiste niyetin önemi şöyle belirtilmektedir: “إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَّا نَوَى ، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ، فَهَجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِنِسَاءٍ يُصِيبُهَا ، أَوْ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا ، فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ” Ameller niyetlere göredir ve herkes için niyetinin karşılığı vardır. Dolayısıyla kimin hicreti Allah'a ve Rasulü'ne olursa onun hicreti Allah'a ve Rasulü'nedir. Kimin de hicreti elde edeceği dünya (menfaati) ya da evleneceği kadın için olursa onun da hicreti o hicret ettiği şeydir.”¹⁸⁵ Diğer bir hadiste ise va'dde niyetin önemi şöyle belirtilmektedir: “إذا وعد الرجل و ينوي أن يفي به فلم يَفِ به فلا جناح عليه” Bir adam yerine getirme niyeti ile va'dde bulunur da yerine getiremezse; ona bir suç yoktur.”¹⁸⁶ Diğer bir hadiste ise va'din elde olmayan bir sebepten dolayı yerine getirilememesi şöyle geçmektedir: “إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ - وَمِنْ نَبِيِّهِ أَنْ يَفِي لَهُ - فَلَمْ يَفِ وَلَمْ يَجِئْ لِلْمِيعَادِ فَلَا إِنْكُمْ عَلَيْهِ” bir kişi kardeşine yerine getirme niyeti taşıyarak va'dde bulunur da (elde olmayan bir durumdan dolayı) yerine getiremezse ona bir günah yoktur.”¹⁸⁷ Hadiste görüldüğü üzere bir kişi içinde yerine getirme azmi taşıyarak va'dde bulunup da, yerine getiremezse niyeti onu münafıklıktan korur. Münafıkların niyetlerindeki bozukluk bir hadiste şöyle ifade edilmektedir: “Va'd إذا وعد وهو يحدث نفسه أنه يخلف” ettiği zaman içinden vefâ göstermeyeceğini söyler.”¹⁸⁸

¹⁸⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Bedü'l-Vahy 1; Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, imârât 155

¹⁸⁶ Tirmizî, *el-Câmi'u's- sahîh*, İmân 14; İbn Esir, *Câmi'u'l-Usûl li-Ehâdisi'r-Resûl*, C:XI, no: 9266

¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Edeb 89

¹⁸⁸ Taberânî; bu hadisin nakledilmesinde bir beis yoktur der. Aynî (ö. 855/1451), *'Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, C:I, s. 349; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, C:I, s.90; Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kâdîhân el-Müttakî el-Hindî (ö. 975/1567), *Kenzü'l-'Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, thk. Beki Hayyani, 18 c. II. bs., Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1976, C:I, s. 171, Hadisin tamamı şöyledir: من خلال المناق إذا حدث كذب وإذا وعد أخلف وإذا اتتمن خان فقيل يا رسول الله كيف قال المنافق إذا حدث وهو يحدث نفسه أنه يكذب وإذا وعد وهو يحدث نفسه أنه يخلف وإذا اتتمن وهو يحدث نفسه أنه يخون. (طب عن سلمان).

Diğer bir hadiste va'dle yalan birbirlerinden şöyle ayrılmaktadır:“ أَنْ رَجُلًا قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْذِبُ امْرَأَتِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا خَيْرَ فِي الْكَذِبِ فَقَالَ الرَّجُلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعِذْهَا وَأَقُولُ لَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا جُنَاحَ عَلَيْكَ Bir adam *ey Allah'ın Rasulü (s.a.v.) eşime yalan söyleyebilir miyim?* diye sordu. Rasulullah (s.a.v.) *yalanda hayır yoktur* buyurdu. O kişi *va'dde bulunabilirmiyim?* dedi. Rasulullah (s.a.v.) *bunda bir günah yoktur* buyurdu.”¹⁸⁹ Bazı fakihler bu hadisi va'din bağlayıcı olmadığına delil getirirler. Burada Peygamberimiz (s.a.v.) sahabeye boş va'dde bulunmasını değil, bilakis gelecekte yerine getirme umudu taşıyarak söz vermesini istemektedir. Zira sahabenin va'dine vefâ gösterip göstermediği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Sahabenin yaptığı va'de vefâ göstermiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Yukarıdaki hadislerde görüldüğü üzere Peygamber (s.a.v.) efendimizin va'dine sadakatinden dolayı henüz peygamber değilken bile tüm Mekke halkı tarafından sadık-el va'd olarak tanınmıştır.

Öncelikle va'd, kalpte niyet ile başlar doğruluğu söz ve eylemlerde ortaya çıkar. Müslümanı münafıktan ayıran temel fark; münafıkların henüz niyet aşamasında va'de vefâ göstermeme azmi taşımalarıdır. Va'de vefâsızlık münafıklık kavramıyla yanyana kullanılmaktadır. Peygamberimiz (s.a.v.) münafıkların bu kötü özelliklerini belirterek Müslümanların onları tanımalarını sağlamak, Müslümanlara verebilecekleri zararları önlemek ve Müslümanların, bu özelliklerden korunmalarını sağlamak için sıklıkla bun konuya değinmiştir. Yine Peygamberimiz (s.a.v.) va'dde niyetin önemini belirtirken, eğer kişinin içinde yerine getirme azmi varsa (va'dini elde olmayan sebeplerden dolayı yerine getirememiş ise) bu kişinin münafıklıkla itham edilemeyeceğini belirtmiştir.

Hadislerde va'd nezre denk bir borç olarak kabul edilerek yerine getirilememesi durumunda müslümanlar arasında adavete sebep olmaması için, bu konuda her müslümandan titiz bir şekilde hareket etmesi istenmiştir.

Peygamberimizin sağlığında yaptığı va'dlerini vefatından sonra Ebubekir (r.a.) devlet başkanı sıfatıyla yerine getirmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) ümmetine de

¹⁸⁹ İmam Mâlik, **el-Muvattâ**, Kelâm 15; Bedrüddîn Muhammed b. Yahyâ b. Ömer el-Karâfî el-Mısırî (ö. 1008/1600), **Envârü'l-Burûk fî Envâ'i'l-Furûk**, Dârü's-Selâm yayınları, Kahire, 2001/1421, C:IV, s. 53

va'de vefâ konusunda titizlik göstermelerini tavsiye etmiştir. Va'dine vefâ göstermeyenleri ise yalancı ve güvenilirmez kişiler olarak nitelemiştir.

3. ÂYET VE HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Âyet ve hadisleri incelediğimizde şu hususlar öne çıkmaktadır: Öncelikle Müslümanlara va'de vefâ emredilmekte vefâsızlık ise kınanarak Allah katında hoş karşılanmayan kötü bir davranış olarak nitelenmektedir. Müslümanlara va'dde bulunmaları halinde ancak yerine getirebilecekleri şeyleri va'detmeleri emredilmektedir. Dinen câiz olmayan bir konuda yapılan va'din geçersiz olduğu ve tarafları bağlamayacağı belirtilmektedir. Bir diğer husus ise va'dde istisna ifadesini kullanmak kişinin vefâ konusundaki kararlılığını gösteren bir tavsiyedir. Müslümanla münafığı ayıran temel özelliklerden biri de va'dlerine olan titizlikleridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
VA‘DİN FIKHİ TAHLİLİ

1. VA'D VE UNSURLARI

Bundan önceki iki bölümde; va'd kavramının sözlük ve ıstılâhi anlamı ile yakın anlam ilişkisi bulunan kavramları belirledik. Kur'an ve sünnetteki konumunu inceledik.

Bu bölümde ise fukahaya göre va'd ve muvaa'denin konusu, esasları ve bağlayıcılığını ortaya koyacağız. Yine bu bölümde muvaa'de ve va'din câiz olmadığı durumlara kısaca değinip İslam hukukçularının bu konulardaki görüşlerini ele alacağız.

Her şeyden önce bilinmelidir ki va'de vefâ gösterme İslam öncesi Arap kültüründe dahi bir övünç nedeni sayılır, şairler bu hasleti öven şiirler yazarlardı.¹⁹⁰ İslamda güzel ahlakın göstergesi olarak görülmekle birlikte bazı fakihlere göre vefâ göstermemek kınamanın yanında, hukuki bir yaptırım da gerektirir. Yine bu âlimler, bir sözün va'd olabilmesi için belli başlı bazı kriterleri taşıması gerektiği kanaatindedirler.

1.1. VA'DİN KONUSU

Fıkıhta va'dde bulunulan konunun; vacip, câiz, mekruh olması açısından şöyle tasnif edebiliriz:

1.1.1. Dinen Câiz Olmayan Bir Konuda Va'd: Va'd, İslam'da meşru görülen bir alanda olmalıdır. Zira dinen câiz olmayan bir konuda va'dde bulunmak yasaklanmıştır. Eğer bir kişi böyle bir söz vermişse buna vefâ göstermemesi gerekir.¹⁹¹ Örneğin bir kimse zina yapmak, içki içmek gibi dinen yasak olan bir konuda va'dde bulunmuş ise vefâ göstermemekle kişi günahkâr olmaz. Bilakis bu davranışı dinen esas olandır ve sevaptır.¹⁹²

¹⁹⁰ "وَأَنِّي وَإِنْ أَوْعَدْتَهُ أَوْ وَعَدْتَهُ لَمُخْلَفٍ إِبْعَادِي وَمَنْجَزٍ مَوْعِدِي" Âmir b. Tufeyl kendini şöyle meth eder: Recep Abdullah Cevad İbrahim, **Mu'cemü'l- Mustalahâti'l-İslâmiyyeti fi'l-Misbâhi'l-Münir**, s. 305; Kefevî, **el-Külliyât**, s. 934

¹⁹¹ Ebû Bekr (Ebû'l-Bekâ) Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütûhî (ö. 972/1564), **Meûnetü' Üli'n-Nühâ Şerhu'l-Müntehâ**, C:XI, s. 177

¹⁹² İbn Hazm, **el-Muhallâ**, C:VIII, s. 29; **el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 8 c. Beyrut, Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, C:V, s. 19; Nevevî, **el-Ezkâr min Kelâmî Seyyidi'l-Ebrâr**, thk. İsmail Cemal el-Hariri, Dârü'l-Minhac, Cidde, I. bs. 2005/1425, s. 510; Cessâs,

1.1.2. Dinen İfâsı Vacip Olan Bir Konuda Va‘d: Va‘din, kişinin dinen sorumlu olduğu farzlar, emanete riayet, üzerindeki borç veya yerine getirmek zorunda olduğu bir hakkı ifâ etmek gibi bir konuda yapılması bir anlam ifade etmez. Çünkü söz konusu kişi zaten bu fiilleri yerine getirmekle yükümlüdür.¹⁹³ Va‘din bu çeşidinin yerine getirilmemesi Kur‘an‘da kınanarak münafıklık alameti sayılmıştır.¹⁹⁴

1.1.3. Dinen Mubah Olan Bir Konuda Va‘d: Dinen mubah veya müstehab olan bir konuda ise vefâ gösterilmesi güzel ahlâkın ve imanın kemâlinin bir alameti sayılarak övülmüştür.¹⁹⁵

İşte fukaha arasında bağlayıcılığı tartışılan tür, mubah bir konuda yapılan va‘ddir. Bu va‘d ahlaken bağlayıcı olduğu gibi acaba kazâen de bağlayıcı mıdır? Eğer bağlayıcı ise hangi şartlarda bağlayıcıdır?

1.2. VA‘DİN TEMEL ESASLARI

Va‘din oluşabilmesi için en temel şart; va‘din dinen mubah olan bir konuda olması gerektiridir. Bunun yanında va‘din diğer bazı unsurları ise şöyle sıralanabilir:

1.2.1. Niyetin Konumu: Va‘d, öncelikle va‘dde bulunanın kalbindeki vefâ azmi ile ortaya çıkar. Zira Aynî ve Askalânî‘ye göre va‘din yerine getirilememesi durumunda va‘dde bulunan kişinin niyeti onu ya münafık yapar ya da münafıklıktan korur.¹⁹⁶ Bu görüşü benimseyenlerin temel delilleri hadislerde geçen: “وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” va‘d ettiğinde, va‘dinden döner” ve “وَإِذَا وَعَدَ وَهُوَ يَحْدِثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ” va‘d ettiği zaman içinden vefâ göstermeyeceğini söyler.”

Ahkâmü’l-Kur‘ân, thk. Muhammed Sadık Kamhavi, 5 c. Müessesetu’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut, Lübnan, m.1992/h.1412, C:V, s. 334; Askalânî (ö. 852/1449), **Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî**, 3 c. Beytu’l-Efkari’d-Devliyye, Amman, Ürdün, 2000, C:I, s. 292; İslambûlî, Ahmed Muhammed Halil, **Hûkmü’l Va‘d fi’l-Fıkhi’l-İslâmî**, Mecelletü Câmîatü’l Melik Abdulaziz, sayı 16, sayfa 43-57, 2003/1424

¹⁹³ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, C:VIII, s. 29; **el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm**, C:V, s. 19; Cessâs, **Ahkâmü’l-Kur‘ân**, C:V, s. 334

¹⁹⁴ İbn. Hazm, **el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm**, C:V, s. 19; Saff , 61/2-3

¹⁹⁵ Nevevî, **el-Ezkâr**, s. 510

¹⁹⁶ Aynî, **‘Umdetü’l-Kârî**, C:I, s. 349; Askalânî, **Fethu’l-Bârî**, C:I, s. 90

Bu hadislerde geçen “وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ” - Birine söz verirse sözünde durmaz” kısmını İbn Receb şöyle açıklar: 1) Evzâî’nin de benimsediği görüşe göre kişi va’dde bulunurken içinde vefâ göstermeme niyeti taşıyor ise sözüne istisna ile başlasa dahi yalancı ve va’dinden dönen olarak adlandırılır. 2) İçinde vefâ gösterme niyeti barındırarak söz veriyor fakat (elde olmayan sebeplerden dolayı) yerine getiremiyor ise bu yalancılık değildir. Bu iki kişi aynı kategoride değerlendirilemez, zira birinci kişi münafıklık alameti taşıırken ikincisi taşımamaktadır.¹⁹⁷

Va’dde niyet ile ilgili önemli olan husus, diğer bir hadiste açıklanan: “إِذَا وَعَدَ الرجل و ينوي أن يفي به فلم يف به فلا جناح عليه لئن أخرجتم لنخرجن” ifadesidir.¹⁹⁸

Hamevî’ye göre: Eğer kişi vefâ göstermeme azmi ile va’dde bulunmuşsa bu kişi münafıkların ehli kitaptan yandaşlarına olan sözlerini anlatan: “لئن أخرجتم لنخرجن” (...şayet siz çıkarılacak olursanız sizinle beraber çıkarız.) âyetine göre nifak üzeredir çünkü münafıklar içlerinde yerine getirmemek kastı taşıyarak va’dde bulunmaktadırlar. Ancak kişi vefâ gösterme niyeti taşıyarak va’dde bulunmuş da yerine getirememişse bu münafıklık alameti değildir.²⁰⁰

1.2.2. Zamanın Konumu: Serahsî’ye göre va’d gelecek zamanda yerine getirilecek bir iştir.²⁰¹ İbn Şât da Peygamberimiz (s.a.v.)’e eşine yalan söyleyip söyleyemeyeceğini soran kişiyle ilgili şu hadisi; “كَذِبُ امْرَأَتِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا خَيْرَ فِي الْكَذِبِ فَقَالَ الرَّجُلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعِدْهَا وَأَقُولُ لَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

¹⁹⁷ Zeynüddîn Ebû’l-Ferec Abdurrahman İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393), **Câmiu’l-Ulûm Ve’l-Hikem**, thk. Muhammed Nâsuruddîn el-Elbani, Dârü’s-Safveti li’n-Neşr ve’t-Tevzi, Kahire, Mısır, I. bsm, 2008/1429, s. 491

¹⁹⁸ Tirmizî (ö. 279/892), **el-Câmi’u’s-Sahîh**, İman 14, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, 5 c. Dârü’l-Garbi’l-İslâm, Beyrut, 1996; İbn Esir, **Câmi’u’l-Usûl li-Ehâdîsi’r-Resûl**, C:I, no: 9266; Aynî, **‘Umdetü’l-Kârî**, C:I, s. 349; Askalânî, **Fethu’l-Bârî**, C:I, s. 90

¹⁹⁹ Haşr 59/11 âyetin tamamı şöyledir: “أَلَمْ تَرَى إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ”

²⁰⁰ Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî) el-Hamevî el-Mısırî (ö. 1098/1687), **Gamzü’l-‘Uyûni’l-Besâ’ir ‘alâ Mehâsini’l-Eşbâh ve’n-Nezâ’ir**, 4 c. Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, I. Bsm. 1985 m/1405 h. C:III, s. 236

²⁰¹ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), **el-Mebsût**, C:VIII, s. 138

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا جُنَاحَ عَلَيْكَ²⁰² (“Bir sahabi, Peygamberimiz’e (s.a.v.); eşime yalan söyleyebilir miyim? diye sordu. Efendimiz yalanda hayır yoktur buyurdu. Sahabi va’dde bulunabilir miyim? diye sordu. Efendimiz va’dde bir günah yoktur buyurdu.) delil olarak va’din, doğruluğu bu günden bilinemeyen geleceğe yönelik bir iş olduğunu belirtir.²⁰³ Yine Hattâb ve İbn Arefe’ye göre va’d; kişinin geleceğe yönelik maruf cinsinden bir şeyi yapacağını haber vermesidir.²⁰⁴ Va’d; çoğunlukla gelecek zaman ifade eden yapacağım, edeceğim gibi ifadelerle kullanılmakla birlikte bazen gelecek zaman ifade eden “س” ve “سوف” edatları ile de kullanılır.²⁰⁵

İbn Arefe zaman ifadesinin önemini şöyle belirtir: Bir kişi (bir şey hakkında) yapacağım derse bu va’d olur, eğer (şimdiki halden geleceğe yönelik olarak) yaptım derse atıyye olur.²⁰⁶

1.2.3. İstisnanın Konumu: Bazı fakihler va’din oluşabilmesi için istisna ile başlaması gerektiği kanaatindedir. Bu görüşlerini Kehf Sûresinde Peygamberimiz (s.a.v.)’e istisnayı emreden âyete bina ederler.²⁰⁷ Bu görüşte olan başlıca fukaha: Cessâs,²⁰⁸ İbn Hazm,²⁰⁹ Karâfî, İbnü’n-Neccâr²¹⁰ ve Burhâneddin İbn Müflih’tir.²¹¹

İbn Hazm istisna²¹² yapılmasını vacip olarak görür. Bu ifade olmadan va’dde bulunmayı haram ve ma’siyyet olarak kabul eder. İstisna kullanıldığı halde kişinin

²⁰² İmam Mâlik, **el- Muvattâ**, Kelâm 15

²⁰³ Ebû’l-Kâsım Sirâcüddîn Kâsım b. Abdillâh b. Muhammed el-Ensârî el-İşbîlî (ö. 723/1323), **İdrârü’s-Şurûk ‘alâ eEnvâ’i’l-Furûk**, thk. Halil Mansur, 4 c. Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, I. Bsm. m.1998/h.1418, Beyrut, Lübnan, C:IV, s. 52,

²⁰⁴ Hattabi, **Tahriru’l-Kelâm**, s. 153

²⁰⁵ Ahmed el’Umûrî, **el-Va’dü’l-Mülzim fi Sığati’t-Temvîli’l-Masrâfi’l-İslâmî**, s. 7-8

²⁰⁶ İbrahim Fazıl Debû, **“el-Vefâ bi’l-Va’d”**, Mecelletü Mecmai’l-Fıkhî’l-İslâmî, c. V, sy. V, (1988), s.785-804.

²⁰⁷ Kehf 18/23-24

²⁰⁸ Cessâs, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, C:V, s. 334

²⁰⁹ İbn Hazm, **el-Muhalâ**, C:VIII, s. 29

²¹⁰ **İbnü’n-Neccâr** (ö. 972/1564), **Meûnetü Üli’n-Nühâ Şerhu’l-Müntehâ**, C:XI, s. 177

²¹¹ Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dımaşkî, İbn Müflih Burhâneddin, (ö. 884/1479), **el-Mübdi’ fi Şerhi’l-Mukni’**, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfiî, 8 c. Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, I. bsm. m.1997/ h.1418, Beyrut, Lübnan, C:VIII, s.138

²¹² İbn Hazm istisna ifadesi olarak “ان شاء الله، ان شاء الله” ifadeleri veya bu anlamı karşılayan bir ifade kullanılmasını gerekli görür.

vefâ göstermemesi sözünde durmamak değildir. Allah gerçekleşmesini dilemediği için olmamıştır demektedir.²¹³

Makdîsî ve İbn Müflih, Kehf Sûresindeki istisna âyetine dayanarak istisnasız va'din haram olduğu görüşünü benimserler.²¹⁴

İbnü'n-Neccâr, istisna ifadesi olmadan yapılan va'din (âyete binaen) bağlayıcı olmayacağını ancak istisna yapıldığında ise va'din bağlayıcı olacağı kanaatini benimser.²¹⁵

Cessâs, istisnasız yapılan va'din mekruh olduğunu belirtir. Bu görüşünü şöyle gerekçelendirir: Geleceğe yönelik bir iş olduğundan kişi vefâ gösterip gösteremeyeceğini bilemez. Ancak yerine getirilememesi durumunda kişiyi yalancılıktan korumaktadır.²¹⁶

Evzâî ve İbn Receb'in, bu konudaki görüşleri şöyledir: Kişi istisna ile va'dde bulunup da mücbir bir sebep olmaksızın vefâ göstermezse bu kişi yalancı olur.²¹⁷

Gazzâlî şöyle der: "İstisna ile beraber sözde kat'iyet anlaşılırsa muhakkak o sözü yerine getirmek gerekir. Ancak takat dışı ise, o zaman dava değişir. Eğer kişi, söz verdiği zaman sözünü ifâ etmemeye niyetliyse işte bu münafıklığın ta kendisidir."²¹⁸

2. VA'DİN BAĞLAYICILIĞI

Va'd; kişinin kendi iradesi ile dinen mubah olan ve hali hazırda yükümlü olmadığı geleceğe yönelik bir konuda, içinde vefâ azmi taşıyarak bir sorumluluk yüklenmesidir. Tek taraflı olabileceği gibi muvaa'de şeklinde birden çok taraf

²¹³ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, C:VIII, s. 30

²¹⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdîsî er-Râmînî (ö. 763/1362), **Kitâbü '1-Fürû'**, tsh. Raid b. Sabri b. Ebi'l-Ulfe Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Amman, Ürdün, s. 1688; Burhâneddin İbn Müflih, (ö. 884/1479), **el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni'**, C:VIII, s. 138

²¹⁵ İbnü'n-Neccâr, **Meûnetü Üli'n-Nühâ Şerhu'l-Müntehâ**, C:XI, s. 177

²¹⁶ Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C:V, s.334

²¹⁷ İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393), **Câmiu'l-Ülûm ve'l-Hikem**, s. 491

²¹⁸ Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö.505/1111), **İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2005/1426, s.1023

arasında da olabilir ki taraflardan biri sözüne riayet ettiği sürece bağlayıcı, aksi halde değildir.

2.1. DİYÂNETEN BAĞLAYICILIĞI

Fukahâ arasında va'din kazâen bağlayıcılığı konusunda bir ihtilaf olsa da diyâneten bağlayıcı olduğu yönünde neredeyse ittifak vardır. Mazeretsiz yerine getirilmemesi tenzihen mekruhtur.²¹⁹

Diýâneten durumu hakkında fukahânın yaklaşımını şöyle tasnif edebiliriz: Bir kısım ulemaya göre, vefâ göstermek vacip, yerine getirmemek ise masiyettir. Bir kısmına göre ise mubah bir iş olduğu için ifâsını faziletli bir davranış görmekle birlikte bağlayıcı kabul etmez.²²⁰

2.1.1. Va'din Ifâsını Her Durumda Vacip Sayanlar

Bu görüşü benimseyen fukahaya göre va'din ifâsı her hâlükârda vaciptir. Va'dden dönülmesi durumunda kişi günahkâr olur. Bu âlimlerden bazıları şunlardır; Ömer b. Abdulaziz,²²¹ Hasan-ı Basrî, İbn Ömer, İbn Abbas, Sâid b. Cübeyr²²² İbn Şübrüme,²²³ İbn Teymiyye'nin de tercih ettiği görüşe göre Ahmed b. Hanbel²²⁴ ve İbn Şât'ın tashihiyle Mâlikî mezhebinin bir görüşü.²²⁵

Bu Fakihlerin Delilleri Şöyledir:

²¹⁹ Nevevî, **el-Ezkâr**, s. 510

²²⁰ Hattâb, **Tahrîru'l-Kelâm** isimli eserinde İbn Rüşd'den şöyle nakleder: 1) Va'd mutlak olarak kazâen bağlayıcıdır 2) Mutlak olarak kazâen bağlayıcı değildir. 3) Bir sebeple ilişkilendirilsin veya ilişkilendirilmesin kazâen bağlayıcıdır. 4) Eğer bir sebeple ilişkilendirilmişse bağlayıcıdır. Bkz. Hattâb, **Tahrîru'l-Kelâm fi Mesâili'l-İltizâm**, s. 154-155

²²¹ İbnü'l-Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, CIV, s.185-186; İbn Rüşd el-Cedd, **el-Beyân ve't-Tahsîl**, C:XV, s. 317

²²² Aynî, **'Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, C:I, s. 350

²²³ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, C:VIII, s. 29; Burhâneddin İbn Müflih, **el-Mübdi' fi Şerhi'l-Mukni'**, C:VIII, s. 138

²²⁴ Burhâneddin İbn Müflih, **el-Mübdi' fi Şerhi'l-Mukni'**, C:VIII, s.138 ; Makdîsî er-Râmînî (ö. 763/ 1362), **Kitâbü 'l-Fürû'**, s. 1688, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî (ö. 885/1480), **el-İnsâf fi Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf 'alâ Mezhebi'l-İmâmî'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel**, nşr. Muhammed Hâmid el-Fık'î, 12 c. Sudi Arabistan, 1954/1374, C:XI, s. 152

²²⁵ Karâfî, **el-Furûk**, C:IV, s. 52

-Saff Sûresindesi de geçen “كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ” Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir.”²²⁶

- Tевbe Sûresinde geçen “ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ” Allah’a verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalbine nifak soktu.”²²⁷

-Münafığın alametini anlatan hadislerdeki “ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ ” va'd ettiği vakit sözünde durmaz²²⁸ ifadesi ve “ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ ” birine söz verirse sözünde durmaz²²⁹ ifadesi.

Bu hadislerde geçen “ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ ” Birine söz verirse sözünde durmaz” kısmı sebebi ile İbn Receb ve Evzâî'nin de benimsediği görüşe göre önemli olan va'dde bulunanın niyetidir yoksa istisna vb. şartların varlığı bir anlam ifade etmez.²³⁰

-Diğer bir delil ise şu hadistir: “ وَأَيُّ الْمُؤْمِنِ حَقٌّ وَاجِبٌ ” mü'minin ve'yi (yani va'di) vaciptir.”²³¹

-İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayet ise şöyledir: “Peygamberler va'dlerinden dönmezler.”²³²

-Ahmed b. Hanbel kendisine va'din bağlayıcılığı sorulduğunda şöyle cevap verir: (Va'd bağlayıcı olmazsa) Yalancılarla doğru söyleyenleri birbirinden nasıl ayıracağız?²³³

-Cessâs'a göre, eğer Allah'a kurbiyyet ve ibadet kastı varsa ifâsı gereklidir. Allah bu nevi va'de vefâyı terkeden kişiyi kınamıştır.²³⁴ İbnü'l-Arabî ise ibadet kastı taşınması halinde bu sözü nezr sayar.²³⁵

²²⁶ Saff 61/2-3

²²⁷ Tевbe 9/ 77.

²²⁸ Buhârî, **el-Câmi'u's-Sahîh**, İman 24; Müslim, **el-Câmi'u's-Sahîh**, İman 106; Nevevî, **Riyâzü's-Sâlihîn**, s. 235

²²⁹ a.g.e..

²³⁰ İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393), **Câmiu'l-Ulûm Ve'l-Hikem**, s. 491

²³¹ Süyûtî, **el-Fethü'l-Kebir fi Zammi'z-Ziyâdeti ile'l-Cami'i's-Sağir**, C:III, s. 301; İbn Rüşd el-Cedd, **el-Beyân ve't-Tahsil**, C:XV, s. 339, Bu hadise dayanarak Ömer b Abdulaziz, kazâen va'din bağlayıcılığına yönelik hüküm vermiştir.

²³², Muhammed Alî b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Sıddîkî (ö. 1057/1648), **el-Fütûhâtü'r-Rabbâniyye 'ale'l-Ezkâri'n-Neveviyye**, Dârü'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, C:VI, s. 258

²³³ Makdisî er-Râmînî, **Kitâbü 'l-Fürû'**, s. 1688; İbn Müflih, **el-Mübdi' fi Şerhi'l-Mukni'**, C:VIII, s.138

²³⁴ Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, C:V, s. 334

2.1.2. Va‘din İfâsını Bir Özür Dışında Bağlayıcı Sayanlar

Bu görüşü benimseyen fukaha va‘din ifâsını vacip görür. Ancak bu âlimler bir kişi vefâ gösterme azmi taşıyarak söz veriyor fakat elinde olmayan bir engelden dolayı yerine getiremiyorsa günahkar olmayacağı kanaatini benimserler. Bu kanaatte olan bazı fakihler: İbnü’l-Arabî,²³⁶ Gazzâlî,²³⁷ Sübkî²³⁸ ve İbn Şât’tır.²³⁹

İbnü’l-Arabî Saff Sûresinin 2-3. âyetlerine dayanarak va‘din bağlayıcı olduğu kanaâtini benimsemekle birlikte “إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ - وَمِنْ نِيَّتِهِ أَنْ يَفَى لَهُ - فَلَمْ يَفِ وَلَمْ يَجِئْ” bir kişi kardeşine yerine getirme niyeti ile va‘dde bulunup da (elde olmayan bir durumdan dolayı) yerine getiremezse ona bir günah yoktur.”²⁴⁰ hadisini delil alarak kişinin vefâ azmi ile yaptığı va‘di, elinde olmayan bir özürden dolayı yerine getirememiş olmasını mazur görür.²⁴¹

Askalânî ve Aynî ise bu anlamdaki hadislerle ve: “وَإِذَا وَعَدَ وَهُوَ يَحْدِثُ نَفْسَهُ أَنَّهُ” “va‘d ettiğinde içinden vefâ göstermeyeceğini söylüyor” hadisine dayanarak mü’minle münafığın, niyetlerine göre ayrıldığını söylerler.²⁴²

İbn Şât, bir özür olmaksızın vefâ göstermemeyi Saff Sûresindeki âyetlere dayanarak şeriatın ruhuna aykırı ve masiyet olarak görür.²⁴³

2.1.3. Va‘din İfâsını Müstehab Kabul Edenler

Bu görüşü benimseyenler va‘din ifâsını müstehab, vefâsızlığı ise tenzihen mekruh görürler. Bir kişi va‘dini yerine getirmemekle faziletli olan davranışı terk etmiş olsa da günahkâr olmaz. Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zâhirî mezheplerinin cumhur müctehidleri bu görüşü benimser.²⁴⁴

²³⁵ İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, C:IV, s. 185

²³⁶ A.g.e

²³⁷ Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘Ulûmi’d-Dîn*, C:III, s. 322

²³⁸ Hamevî, *Gamzü ‘Uyûni’l-Besâ’ir ‘alâ Mehâsini’l-Eşbâh ve’n-nezâ’ir*, c.3 s.236

²³⁹ İbn Şât, *İdrârü’s-Şurûk ‘alâ En-vâ’i’l-Furûk*, C:IV, s. 52

²⁴⁰ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Edeb 89

²⁴¹ İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, C:IV, s. 185

²⁴² Askalânî, *Fethu’l-Bârî*, C:I, s. 90; Aynî, *‘Umdetü’l-Kârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, C:I, s. 354

²⁴³ İbn Şât, *İdrârü’s-Şurûk ‘alâ En-vâ’i’l-Furûk*, C:IV, s. 53

²⁴⁴ Nevevî *El-Ezkâr*, s. 510; İbn. Hazm, *Muhallâ*, C:VIII, s. 30; İbn Müflih, *el-Mübdî‘ fî Şerhi’l-Mukni’*, C:VIII, s.138; Makdîsî er-Râmînî, *Kitâbü’l-Furû‘*, s. 1688; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn

Bu görüşü benimseyen âlimler: Hattâb,²⁴⁵ Serahsî,²⁴⁶ İbn Abdilberr, İbn Allân eş-Şâfiî, Karâfî,²⁴⁷ İbn Hacer el- Askalânî, Bedruddin Aynî,²⁴⁸ İbn Nüceym ve Hâmevi'dir.

Ebû Hanife ve İmam Şâfiî'ye göre; yerine getirilmesi müstehab, aksi ise faziletli olanın terkidir. Va'de vefâ göstermemek tenzihen mekruh olmakla birlikte böyle bir davranışta bulunan kişi günahkar değildir.²⁴⁹

İbn Allân, yerine getirilmemeyi niyetin fesadı olarak görmektedir. Ona göre bir kişi içinde yerine getirmeme niyeti taşıyarak söz veriyorsa bu münafıklık alametidir. Kişi vefâ gösterme azmini kalbinde taşıyor ancak elde olmayan bir mâniden dolayı yerine getiremiyorsa bu münafıklık alameti değildir. Gazzâlî de bu görüşü benimser.²⁵⁰ Askalânî ise bunu niyet aşamasında var olan bir fesat olarak görür.²⁵¹

Nevevî, vefâyı kuvvetli müstehab, tersine hareketi ise şiddetli mekruh görür.²⁵²

Aynî de va'de vefâyı müstehab yerine getirmemeyi ise tenzihen mekruh olarak görür.²⁵³

İmam Mâlik, İbnü'l-Kâsım, Asbağ ve Sahnûn'a göre bir şarta bağlanmadığı sürece vefâ göstermek müstehabdır.²⁵⁴

, Buhûfî (ö. 1051/1641), **Keşşâfü'l-Kinâ' 'an (metn) i'l-İknâ'**, thk. Muhammed Emîn ez-Zinnâvî, 5 c. Âlemü'l-Kutub, Lübnan, 1997, C:III, s.370; el-Karâfî, **Envârü'l-Burûk fî Envâ'i'l-Furûk**, C:IV, s. 1138,

²⁴⁵ Hattâb, **Tahrîru'l-Kelâm fî Mesâilî'l-İltizâm**, s. 155

²⁴⁶ Serahsî, **el-Mebsût**, C:IV, s. 132

²⁴⁷ Çünkü bir sözün yalan olduğu ancak geçmişte veya içinde bulunulan zamanda anlaşılabilir. Va'd ise böyle değildir geleceğe yöneliktir ve bu günden geleceğe yönelik olarak yerine getirilmeyecek va'dde bulunmak münafıklık alametidir ve Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından şiddetle kınanmıştır.. Buradaki va'd yerine getirilme niyetiyle va'dde bulunupta elde olmayan bir maniden dolayı yerine getirilememesi durumudur.bkz. el-Karâfî, **Envârü'l-Burûk fî Envâ'i'l-Furûk**, C:IV, s. 1138

²⁴⁸ Askalânî, **Fethu'l-Bârî**, C:I, s. 90; Serahsî, **el-Mebsût**, C:VIII, s. 138

²⁴⁹ Muhammed Allân, **el-Fütûhâtü'r-Rabbâniyye 'ale'l-Ezkârî'n-Neveviyye**, C:VI, s. 258

²⁵⁰ a.g.e. C:VI, s. 258

²⁵¹ a.g.e. C:VI, s. 259

²⁵² Nevevî, **el-Ezkâr**, s. 401; **Ravzatü't-Tâlibîn**, 8 c. Dârü'l-âlemi'l-kütüb, Suudi Arabistan, 2003/1423, C:IV, s. 451

²⁵³ Aynî, **'Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, C:I, s. 354

²⁵⁴ el-Karâfî, **Envârü'l-Burûk fî Envâ'i'l-Furûk**, C:IV, s. 53

Cessâs ise vefâ göstermeyi müstehab, yerine getirmemeyi ise yalancılık olarak görür.²⁵⁵

Hanefî mezhebinden Serahsî ve Kâsânî va'di; geleceğe yönelik bir iş olarak görerek ifâsını bağlayıcı görmeyip, müstehap kabul ederler.²⁵⁶

2.2. VA'DİN KAZÂİ YAPTIRIM GÜCÜ

Bu kısımda ise va'din kazâî bir yaptırım ifade edip etmeyeceğini ve va'dde bulunanın hangi şartlarda ifâyâ zorlanabileceği, mücerred (bir şartla ilişkilendirilmemiş), Muallak (gerçekleşmesi sebebe bağlı) ve Muva'a'de (karşılıklı) olması yönlerinden inceleyeceğiz.

2.2.1. MÜCERRED VA'D

Mücerred va'd, herhangi bir şartla ilişkilendirilmemiş va'dlerdir. Bu şöyle olur: Kişi geleceğe yönelik olarak bir sebeple ilişkilendirmeksizin şunu yapacağım veya birine sana şunu vereceğim der.

2.2.2. Her Durumda Kazâen Bağlayıcı Kabul Edenler

Bu görüşte olanlar bir sebeple ilişkilendirilip ilişkilendirilmemesine bakmaksızın kazâen bağlayıcı görmektedirler. Bunlar va'dde bulunanın kazâen de va'dini yerine getirmesi hususunda icbar edileceği görüşünü benimserler. Bu görüşte olanların başında *İbn Şübrüme* ve *Ömer b. Abdulaziz* gelir.²⁵⁷

Ömer b. Abdulaziz; “وَأَيُّ الْمُؤْمِنِ حَقٌّ وَاجِبٌ” “Mü'minin ve'yi vacip bir haktır” hadisine ve Saff Sûresi 2-3. âyetlere dayanarak kendisine gelen bir davada devlet başkanı sıfatı ile va'din kazâen bağlayıcılığına hüküm vermiştir. Bu hüküm uygulama noktasında va'din bağlayıcı olduğunu gösterir.²⁵⁸ Onun kazâî noktadaki bu hükmü bize bir sebeple ilişkilendirilmeden yapılan va'din bağlayıcı olduğunu gösterir.

²⁵⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, C:V, s. 334

²⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, C:IV, s. 132; Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî Kâsânî, *Bedâ'iu's-Sanâi' fî Tertibi's-Sherâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcud, 10 c. Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003/1424 C:VI, s. 354

²⁵⁷ İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, C:XV, s. 339; İbn Hazm, *Muhallâ*, C:VIII, s. 29

²⁵⁸ İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, C:XV, s. 339

2.2.3. Bağlayıcı Görmeyenler

Fukahanın çoğunluğu bir sebeple ilişkilendirilmemiş va'de vefâyı, güzel ahlâkın, sünnete ittibanın gereği ve övünülmeye değer bir davranış olarak görseler de kazâen bağlayıcı kabul etmezler.

Bu görüşte olan başlıca âlimler; İmam Mâlik, Sahnûn, İbn Abdilberr, Mâlikî ulemasının cumhuru, İmâm-ı Âzam ve ashabı, Serahsî, Şâfiî, Evzâî, Ubeydullah b. Hasan, İbn Nüceym ve Hamevî. Bu görüşteki fukaha mücerred va'di kabzdan önce hibe gibi görerek va'dde bulunan kişinin teslimden önce va'dinden dönmesi halinde ifâya zorlanamayacağını belirtirler.²⁵⁹

İmam Mâlik'e yöneltilen; "bir adam oğlundan kendisi ile birlikte hacca gitmesini ister, çocuk da tamam derse, bu durumda çocuk va'dini ifâya zorlanabilir mi?" şeklindeki bir soruya, bu va'din müstehap olduğuna hükmederek zorlanamayacağı²⁶⁰ yönünde cevap verir.

Serahsî'ye göre ise, bir adam ihramlıyım veya şunu yaparsam ihram giyeceğim veya Beyte (Kabe'ye) gideceğim derse kendisine bir şey gerekmez çünkü bu nefesine karşı yapmış olduğu bir va'd ve geleceğe yönelik bir fiildir. Bunun ifâsı mendup olmakla birlikte zorunlu değildir.²⁶¹

İbn Abidin şöyle bir olay nakleder: Zeyd, toprağından elde edeceği üründen Amr'a vermeyi va'd eder fakat ürün toplandığında vermekten imtina eder. Zeyd yaptığı bu mücerred va'de uymak zorunda mıdır? Değil midir? Cevap olarak der ki: Zeyd mücerret va'dinden dolayı zorlanamaz ama vefâ göstermesi en güzel olanıdır.²⁶²

²⁵⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), **et-Temhîd ve-l-İstizkâr**, C:XII, s. 539; Serahsî, **el-Mebsût**, C:VIII, s. 137; el-Karâfî, **Envârü'l-Burûk fî Envâ'i'l-Furûk**, C:IV, s. 53; İbnu'n-Neccar, **Ma'unetü Evla'n-Nühâ** C:XI, s. 177

²⁶⁰ İbn Rüşd el-Cedd, **el-Beyân ve't-Tahsîl**, C:XV, s. 339; Hattâb, **Tahrîru'l-Kelâm fî Mesâilî'l-İltizâm**, s. 155

²⁶¹ Serahsî, **el-Mebsût**, C:VIII, s. 138

²⁶² Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836), **el-'Ukûdü'd-Dürriyye fî Tenkîhi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye**, 2 c. Bulak Matbaası, Mısır, C:II, s. 321

Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin'e göre ise: Bir kişi borçlu birine; falana olan borcunu ödeyeceğim, sana borcun olan miktarı vereceğim veya borcunu vereceğim vb. şeklinde bir va'dde bulunup da kefaletle delalet eden "kefilim", "benim üzerime" veya "bana ait" gibi kefaletle delalet eden lafızları zikretmedikçe bu va'd bağlayıcı olmaz.²⁶³

Hanevî fıkıhçılardan İbn Nüceym ve el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir şârihlerinden olan Hâmevi de mücerret va'di bağlayıcı kabul etmeyenlerdendir.²⁶⁴

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de şöyle geçer: Bir kimse diğerine "benim falana şu kadar borcum var sen kendi malından bu borcumu öde" der o kişi de ödemeyi kabul eder; sonra bunu yerine getirmekten imtina ederse bu kişi mücerret va'dde bulunduğu için ifâya zorlanamaz.²⁶⁵

2.2.4. MUALLAK VA'D

Bu şu şekillerde olur; bir kişi diğerine bir şarta bağlayarak söz verir ve bu gerçekleşirse va'dini yerine getireceğini söyler veya iki kişi birbirine, sen şöyle yaparsan bende karşılığında böyle yapacağım der.

İbn Nüceym; bir şartla ilişkilendirilmiş va'di, kefalet ve bey' bi'l-vefâ gibi görerek bağlayıcı kabul eder.²⁶⁶

Hamevî ise bir şartla ilişkilendirilmiş va'di bağlayıcı kabul ederek: "Bir kişi diğerine; bana yardım edersen hacca gitmek istiyorum der, o kişide (eğer hacca gidersen) sana yardım edeceğim derse, bu bağlayıcıdır. Ancak sadece mücerret olarak ben de – istekte bulunan kişinin şartını kabul etmeksizin- haccedeceğim derse bir şey gerekmez."²⁶⁷

²⁶³ Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud (ö. 823/1420), **Câmi'u'l-Fusûleyn**, Hammâd, **Nazâriyyetü'l Va'di'l-Mülzim**, s. 32

²⁶⁴ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî, İbn Nüceym (ö. 970/1563), **El-Eşbah ve'n-Nezâir**, 2 c. Dârü'l-Fikr, Dimaşk m. 2005/1426; Hâmevi C:II, s. 344,

²⁶⁵ **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**, madde 1511

²⁶⁶ İbn Nüceym (ö. 970/1563), **el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir**, C:II, s. 344

²⁶⁷ Hâmevi, **Ğâmzu 'Uyunu'l-Besâir**, C:III, s. 236

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de şöyle geçer: “*Va’dler sûret-i t’âlik-i iktisâ ile lâzım olur.*” Örneğin; sen bu malı filan adama sat, eğer paranı vermezse ben veririm der; malı alan kişi parayı ödemekten imtina ederse, va’dde bulunanın parayı vermesi gerekir.²⁶⁸

Muhammed Zerkâ, dinen sahih olan bir şekilde ve bir sebeple ilişkilendirilerek sâdır olması durumunda va’din bağlayıcı olacağı görüşünü benimser. O muallak va’di, kefalet gibi görür.²⁶⁹

Hanefî mezhebinde mücerred va’d konusunda; sahibini kazâen değil de diyâneten bağlayıcı olacağı görüşü hakimken; bir şartla ilişkilendirilmesi durumunda bu va’d taahhüt şeklinde görülerek bağlayıcı kabul edilmiştir. Böyle bir durumda; va’dde bulunan kişi va’dini yerine getirmez ise kazâen ifâya zorlanabilir.²⁷⁰ Bu şu şekilde olur: Bir şahıs diğere malını falana sat eğer ücretini ödemezse ben öderim der ve malı satın alan kişi satıcının ücretini ödemekten imtina ederse malını sat diyen kişi ücreti ödemek zorundadır, çünkü bu durum da va’d kefalete dönüşmüştür ve zarar kefil olan kişiden tazmin edilir.²⁷¹ Bir kişi diğere, falana borç ver, o ödemezse ben öderim derse ve bu söze istinaden söz konusu şahsa borç verildikten sonra borçlu olan kişi ölür veya delirirse bu durumda borç kefilden tahsil edilir.²⁷²

İmam Mâlik ve Sahnûn da bu görüşte olanlardandır.²⁷³ Hattâb’ın naklettiğine göre İbn Rüşd de va’din bir sebeple ilişkilendirilmesi halinde kazâen bağlayıcı olacağı kanaatindedir. Sahnûn bu görüşe şu örnekleri verir: Bir kişi diğere falanın kölesini satın alırsan senden alırım der, o da satın alırsa va’dde bulunan kazâen ifâya zorlanabilir.²⁷⁴ Bir kişi diğere; evini yık sana yeniden yapman için yardım ederim, hacc için yola çıkarsan sana yardım ederim, şu malı satın alırsan veya evlenirsen

²⁶⁸ **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**, madde 84,

²⁶⁹ Ahmed b. Muhammed b. Osmân ez-Zerkâ el-Halebî (1869-1938), **Şerhü’l-Kavâ’idi’l-Fıkhiyye**, Dârü’l-Kalem, Dımaşk m.2001/1422, s. 425

²⁷⁰ Muhammed Züheyli, **El-Kavâidü’l-Fıkhiyye alâ Mezhebi’l-Hanefiyye ve’s-Şâfiyye**, Meclisü’n-Neşrû’l-‘İlmî, Câmîatü’l-Kuveyt, 2004, s. 486

²⁷¹ Zerkâ, **Şerhü’l-Kavâ’idi’l-Fıkhiyye**, s. 425; Muhammed Züheyli, **El-Kavâidü’l-Fıkhiyye**, s. 486

²⁷² a.g.e., s. 487

²⁷³ İbn Hazm, **Muhallâ**, C:VIII, s. 29; İbn Müflih, **el-Mübdi’ Şerhü’l-Mukni’**, C:VIII, s. 138

²⁷⁴ Hattâb, **Tahrîru’l-Kelâm fi Mesâili’l-İltizâm**, s. 155

sana yardım ederim vb. şekillerde va'dde bulunursa, bu va'd şartla ilişkilendirildiği için bağlayıcıdır.²⁷⁵

İmam Mâlik'e göre va'd mücerret dahi olsa söz verilen kişi zarara uğruyorsa yine kazâen bağlayıcıdır.²⁷⁶

Asbağ bağlayıcı va'di şöyle tarif eder: Bir kişi diğer birine; bana yardım edersen evlenmek istiyorum veya falan yere gitmem için bana bineğini ödünç verir misin? derse veya bir malı satın almak için borç ister o kişi de evet derse bir sebeple ilişkilendirildiği için bağlayıcıdır.²⁷⁷

İmam Şâfiî ise: Bir akitte şart konulmadığı halde daha sonra va'd şeklinde bir kişi diğerine eğer şu malı falana satarsan sana bir aydan önce öderim derse; va'dde bulunan isterse vefâ gösterir isterse vefâ göstermez. O, va'di akde dönüşmediği sürece bağlayıcı olarak kabul etmez.²⁷⁸

Çağdaş islam hukukçuları bir şartla ilgilendirilmiş va'di bağlayıcı görmektedirler bu âlimler arasında: Yusuf el-Kardavi,²⁷⁹ Nezih Kemal Hammâd,²⁸⁰ Sâmi Hammud,²⁸¹ Muhammed Bedevi, İbrahim ed-Debû, Abdullâmid es-Salih, Abdullâmid el-Bâli, Abdullah Milham, Ali Muhyiddin Karadâğî, Abdurrahim el-Abbâdî, Hasan Savvan, Muhammed Rebîa, Servet Bayındır zikredilebilir.

Modern dönemde va'din bağlayıcılığına dair heyet kararları ise şöyledir: 1979'da Dubai'de yapılan Birinci İslam Bankacılığı Kongresinde 59 âlim tarafından Mâlikî mezhebine istinaden va'din bağlayıcı olduğunu ve geçerliliğini savunan bir görüş benimsenmiştir. 1983'te Kuveyt'te düzenlenen İkinci İslam Bankacılığı Kongresinde, kurumun sorumluluğu üstlenip malı teslim (hıyâze) aldıktan sonra

²⁷⁵ el-Karâfî, **Envârü'l-Burûk fî Envâ'i'l-Furûk**, C:IV, s. 53; **ez-Zahîre (fî'l-fık)**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, m.2001/h.1422, C:V, s. 418

²⁷⁶ İbn Receb el-Hanbelî, **Câmiu'l-Ulûm Ve'l-Hikem**, s. 491

²⁷⁷ a.g.e. s. 492

²⁷⁸ Muhammed İdris eş-Şâfiî, **el-Ümm**, Dârü'l-Vefâ, m.2001/h.1422, C:IV, s. 76

²⁷⁹ Yusuf Kardavi, **Bey'u'l-Murâbaha li'l-Âmir bi's-Şirâ Kemâ Tücrîhü'l-Mesârifü'l-İslâmiyye**, Dârü'l-kalem, Kuveyt, s. 23-24

²⁸⁰ Hammâd, **Nazâriyyetü'l-Va'di'l-Mülzim**, s. 45

²⁸¹ Hammûd, **Tatvîru'l-A'mâli'l-Masrafiyye bimâ Yettefikü ve's-Şerîate'l-İslâmiyye**, Mektebetü's-Şark, Kahire, 1982/1402, s. 432

murâbaha ile satış yapması üzerine va'dleşmenin cevâzı icmâ ile, va'din bağlayıcı olabileceği ise çoğunluğun onayıyla kabul edilmiştir.²⁸²

2.2.5. MUVA'A'DE ŞEKLİNDE VA'DLEŞME

Birinci bölümde muvaa'denin iki kişi arasında karşılıklı olarak yapılan va'dleşme olduğunu belirtmiştik. Burada ise muvaa'deyi; bağlayıcılığı olan ve bağlayıcılığı olmayan diye iki kısımda ele alacağız.

2.2.5.1. Bağlayıcılığı Görülen Muvaa'de

Bu uygulamada taraflar açıkça veya delaleten bir akdi tamamlamayı ve gereklerini yerine getirmeyi taahhüt ederler.²⁸³ Muvaa'denin bu şeklinin bağlayıcılığı, taraflar arasında daha önceden oluşmuş bir anlaşma ile veya bu konuda geçerli olan örfe göre oluşur.²⁸⁴ İbn Teymiyye: “وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ” “yine o mü'minler emanetlerine ve ahitlerine sadakat gösterirler”²⁸⁵ bu âyeti ve: “وَأَوْفُوا” “بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا” “ahde vefâ gösterin çünkü ahd sorumluluk doğurur”²⁸⁶ âyetini delil alarak karşılıklı iki tarafın ittifak etmeleri halinde (şeriata aykırı olmamak kaydı ile) akit veya ahd benzeri uygulamaların bağlayıcılığına hükmeder.²⁸⁷ Eğer bağlayıcılığı hakkında önceden bir anlaşma yoksa nassa aykırı olmayan örfe bakılır zira “örfen maruf olan şey şart kılınmış gibidir.”²⁸⁸ Eğer alış-veriş yapan taraflar arasında ücretin peşin veya veresiye olması konusunda ihtilaf

²⁸² İsmail Cebeci, **Modern İslam İktisadı Literatüründe Murâbaha Tartışmaları**, Marmara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü ilahiyat anabilim dalı yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, m.2010, s. 22

²⁸³ Hammâd, **Nazâriyyetü'l Va'di'l-Mülzim**, 29

²⁸⁴ a.g.e. s.29

²⁸⁵ Mü'minûn 23/8

²⁸⁶ İsrâ 17/34

²⁸⁷ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328), **Beyânü'd-Delîl 'alâ Butlânî't-Tahlîl**, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefi, Mektebetü'l-İslâmî, 1998, s. 393

²⁸⁸ **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**, madde 43, s.27; Zerkâ, **Şerhu'l-Kavâ'id-i-Fıkhiyye**, s.426; Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ (1907-1999), **el-Medhalü'l-Fıkhiyyü'l-Âm**, Dârü'l-Kalem, Dimaşk, 1998/1423, s.432

çıkarsa bu meselede de örfe bakılır. Taraflardan biri anlaşma yapıldıktan sonra, anlaşmanın şekli konusunda itirazda bulunursa yine örfe bakılır.²⁸⁹

Hammâd şöyle der: “Muvaa‘de akde benzer bağlayıcı bir bağ ile her iki tarafı birbirine bağlar ki bunun yerine gelmesi geleceğe yönelik olarak veya şartın gerçekleşmesi halinde bağlayıcı olur. İki taraf arasındaki bağlantı icap ve kabul gibidir. Örneğin bir kişi diğer birinden bin dolar karşılığında bir sene sonrasına evini satıyor. Bu ikisi arasındaki icap ve kabul bir sene sonrasına bu para karşılığında temlik ve temellük ifade ediyor.”²⁹⁰

Mecelle 103. maddede akidin tarifi şöyledir: “*Akit, tarafeynin bir hususu iltizâm ve taahhüt etmeleridir ki icap ve kabul irtibatından ibarettir.*”²⁹¹ Burada akitten maksat ahitleşmekten ibarettir. Satıcı ve müşterinin her birinin mali bir mübadele için karşılıklı bağlayıcı surette ahidleşmesidir.²⁹²

“Eğer bir konuda lafız ve kastedilen manadan hangisine riayet edileceği konusunda ihtilaf çıkarsa, kastedilen manayı almak evladır”²⁹³ Bu İbn Rüşd’ün görüşüdür. Yine İbn Kayyim da, akitlerde aslolanın kastedilen mana olduğu görüşünü benimser ve örfte cari olan bir kuralın anlaşmaya lafzen konulmuş şart gibi olduğunu söyler.²⁹⁴ Zeylaî ise “akitlerde lafızlara değil manaya itibar edilir” der.²⁹⁵

Hammâd bu tür muvaa‘deyi şöyle izah eder: “Bu sahih ve meşru olan bir akdin yapılmasında olur. Şöyle ki akdin (muvaa‘de aşamasında) ilişkilendirildiği süre gelince veya şartlar oluşursa, akit yenilenerek taraflar arasında icap ve kabul

²⁸⁹ Kayseri Müftüsü Mesud Efendi, **Mir’ât-i Mecelle**, Dersâadet, Matbaâi Osmanî, İstanbul, h.1302, s.22

²⁹⁰ Hammâd, **Nazâriyyetü’l Va‘di’l-Mülzim**, s.63

²⁹¹ **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**, madde103, s.37

²⁹² Ali Haydar Efendi (ö. 1354/1935), **Dürerü’l-Hükkâm**, Arapçaya çeviren Fehmi Hüseyin, 4 c. Âlemü’l-Kütub, Riyad, 2003/1423, C:I, s. 105

²⁹³ Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî et-Tilimsânî el-Fâsî (ö. 914/1508), **el-Mi‘yârü’l-Mu‘rib ve’l-Câmi‘u’l-Muğrib ‘an Fetâvâ ‘Ulemâ’i İfrîkiyye ve’l-Endelüs ve’l-Mağrib**. Thk. Muhammed Hâcî, 13 c, Vizâretü’l-Evkâf, Mağrib, 1981/1401, C:4, s.95

²⁹⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), İbn Kayyim, **Zâdü’l-Me‘âd fî Hedyi Hayri’l-‘İbâd**, thk. Şuayb el-Arnaût, Abdulkadir el-Arnaût, 6 c. Müessesetü’r-Risâle, 3. bs. Beyrut, 1998/1418, C:V, s. 100

²⁹⁵ Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî ez-Zeylaî (ö. 743/1343), **Tebyînü’l-Hakâ’ik**, 6 c. Bulak Matbaası, Mısır, h. 1315, C:V, s.102

gerçekleştirilir. Çünkü bu akit muvaa‘de üzerine²⁹⁶ ve bir şartla yapıldığı için (söz konusu muvaa‘denin) bağlayıcılığı yapılacak akdin bağlayıcılığına nispetle bağlayıcı olur.”²⁹⁷

2.2.5.2. Bağlayıcı Görülmeyen Muvaa‘de

Bu şekilde yapılan muvaa‘de ileri bir tarihte yapılacak akde yönelik olarak veya akit yapmanın câiz olmadığı bir konuda yapılan mücerret bir muvaa‘dedir. Şöyle ki taraflar, aralarındaki bu muvaa‘deyi akde tamamlayacaklarına ve gereklerini yerine getireceklerine dair şartsız olarak sözleşirler.²⁹⁸

Bu uygulama; taraflarından en az birinin, akdin içeriğini ve bağlayıcılığını yerine getirmeye zorunlu olmaması kaydı ile fıkhen câiz ve meşru görülmüştür. Bu konuda Mâlikî, Şâfii ve Zâhirîlerden gelen bir birinden farklı birçok görüş mevcuttur.²⁹⁹ Bazı âlimler bu uygulamayı câiz görürken diğerleri ise bu uygulamanın dinen câiz olmayan bir meselenin muvaa‘de yapmak sureti ile etrafının dolaşılması olarak görüp hoş karşılamamışlardır.

Bu konuyu câiz gören âlimler, bu uygulamayı yasaklayan herhangi bir nassın bulunmayışını dayanak alırlar.³⁰⁰ Bu âlimlerden İbn Hazm: “قَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ”³⁰¹ âyetini delil olarak alarak şeriatta haramların açıkça ortaya koyulduğunu muvaa‘denin haram olduğuna dair Kur’an-ı Kerim’de de sünnette de hüküm bulunmadığını belirtir.³⁰²

²⁹⁶ Hammâd, **Nazâriyyetü’l Va‘di’l-Mülzim**, s.62

²⁹⁷ a.g.e. s. 65

²⁹⁸ a.g.e, s. 45

²⁹⁹ a.g.e. s.45; İbn Hazm, **Muhallâ**, C:VIII, s. 513; Ahmed b. Ali el-Mencûrî (ö.995/1587), **Şerhü’l-Menhecü’l-Müntehâb**, thk. Muhammed Şeyh Muhammed Emin, Dârü’s-Şenkîti, Mısır,1992/1412, s. 492; Ebû Abdillâh Muhammed b Ebû’l-Kâsım es-Sicilmâsî (ö. 1214/1799), **Şerhü’l-Yevâkîti’s-Sâminetü**, 2 c. thk. Abdülbaki Bedevî, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, Suudi Arabistan, t.y. C:II, s. 509

³⁰⁰ Hammâd, **Nazâriyyetü’l Va‘di’l-Mülzim**, s. 45

³⁰¹ Enam 6/119 âyetin tam metni şöyledir:

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا دُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرَرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لِّيُضِلُّوا بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ

³⁰² İbn Hazm, **Muhallâ**, C:VIII, s. 513

İbn Teymiyye ise şöyle der: “Bu konuda şeriatla (yasaklayıcı) bir sınır çizilmediği için bu uygulamanın aslı üzere (mubah) kalması gerekir.”³⁰³ Ona göre “Dünya ile ilgili muamelatta Allah ve Resulünün haram kıldığı dışında hiç bir şey, haram olmadığı gibi Onun şeriatından başka bir şeriata da itibar olmaz.”³⁰⁴

Cüveyni ise şöyle der: “Muamelatta bir şeyin tahrimine dair bir sınırlama veya tafsili bir yasaklama bulunmadığı müddetçe, cinslerin mubahlığı esastır.”³⁰⁵

Mecellenin 1683. Maddesi ise şöyledir: “Tahkimi hal yani hali hazır hakem kılmak istishab kabilindendir.”³⁰⁶ Bu kaide, eşyada aslolan ibahadır şeklinde değerlendirilir ve bir şeyin haramlığına dair hüküm yoksa helal kabul edilir. Yine Mecelle 5. madde de ise: “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asldır.” Hükümü koyulmuştur.³⁰⁷

Hakkında hüküm bulunmayan konularda müctehid imamların ihtilafı şöyledir: İmam Şâfii’ye göre; bir şeyin haram olduğuna delalet eden bir delil bulunmadığında, o şeyin mubahlığına hükmedilir. İmam Ebû Hanife’ye göre ise bir şeyin helal olduğuna dair delil bulunmadıkça tahrim ifade eder.³⁰⁸ İmam Şâfii’nin görüşü şu hadise uyar “ما احل الله فهو حلال وما حرم فهو حرام وما سكت عنه فهو عفو....” “Allah’ın helal kıldığı helal, haram kıldığı haramdır, hakkında hüküm verilmemiş olan ise muaftır...”³⁰⁹ İmam Ebû Hanife’nin delili ise: “الْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ اتَّقَى الْمُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ كَرَّاعٍ يَرْعَى حَوْلَ” “Helal de bellidir, haram da. İkisi arasında insanlardan çoğunun bilmediği şüpheli şeyler vardır. Kim şüphelilerden korunursa dinini ve ırzını korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere

³⁰³ Takiyyuddin Ebû’l Abbas İbn Teymiye, **el-Kavâ'idü'n-nûrâniyye**, Dârü'l-Cevziyye, Cidde, 2006/1422, s. 216

³⁰⁴ İbn Teymiyye, **Câmi'ür-Resâilü İbn Teymiyye**, thk. Muhammed Reşad Salim, 2 c. Darü'l Medenî, Cidde, C:II, s. 317

³⁰⁵ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbü'rî (ö. 478/1085), **Gıyâsü'l-Ümem fî İltiyâsî'z-Zulem**, thk. Mustafa Hilmi, Fuad Abdulmunim, Dârü'd-Davet, İskenderiye, h.1400, s. 358

³⁰⁶ **Mecelle-i Âhkam-ı Adliyye**, mad. 1683, s. 551

³⁰⁷ a.g.e.. Madde 5, s. 22

³⁰⁸ Muhammed Züheyli, **El-Kavâ'idü'l-Fıkhiyye alâ Mezhebi'l-Hanefiyye ve's-Şâfiyye**, s. 182

³⁰⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066); **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 10 c. Haydarâbâd, Hindistan, h.1355, C:X, s. 12

düşerse harama düşer. Bu kişi bir koruluğun etrafında koyun güden ve koyunları her an koruluğa girme şüphesi olan bir çoban gibidir. Dikkat edin! Her melikin bir koruluğu vardır. Dikkat edin! Allah'ın yeryüzündeki koruluğu haram kıldığı şeylerdir.”³¹⁰

Akit yapmanın câiz olmadığı bir konuda yapılan muvaa'de, ne hakiki ne de hükmi bir akit olmadığından kazâi olarak da bağlayıcı değildir. Çünkü taraflar anlaşmayı tamamlamaya yönelik bağlayıcı bir ahidleşme yapmamaktadırlar. Ulemaya göre böyle bir bey' muvaa'desi bey', icare muvaa'desi icare, sarf muvaa'desi sarf, selem muvaa'desi selem olmadığı gibi sair meselelerde de hüküm böyledir.

Muvaa'denin meşruluğu için gerekli kıstasları şöylece sıralayabiliriz:

1. Şer'i bir nassa aykırı olmamalıdır. Dinen yapılması yasaklanan haram bir uygulama muvaa'de yoluyla aşılmaya çalışılmamalıdır. Örneğin dinen faizli borç para vermek haramdır. İki kişi kendi aralarında biri diğerine veresiye olarak evini satar daha sonra aynı kişiler muvaa'de yaparak bir sene sonraya peşin olarak daha az bir miktarla geri alıyorsa bu 'ıyne (örtülü riba) satışı câiz olmadığı gibi bu konuda muvaa'de de câiz değildir.

2. Şeriatın ruhuna aykırılık teşkil etmemelidir. Muvaa'de geleceğe bağlı olarak bağlayıcı olan bir uygulamadır. Örneğin, iki kişi zamana dayanıklı olmayan, üzerinden belli bir süre geçince bozulacak veya asli vasfını kaybedecek bir mal için muvaa'de yaparlarsa, böyle bir malın tesliminde sorun çıkacağı için taraflar arasında uyuşmazlık zuhur eder. Bundan dolayı bu tarz mallarda muvaa'denin gerçekleşmesi aklen mümkün görülmemektedir.³¹¹

2.2.5.3. Muvaa'denin Câiz Görülmediği Durumlar

Kuran-ı Kerim'de akit yapmanın câiz olmadığı bazı durumlarda muvaa'de de yasaklanmıştır.³¹² Çünkü bu muvaa'de Allah'ın haram kıldığı bir şeyi

³¹⁰ Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-Sahîh*, İmân 39

³¹¹ Hammâd, *Nazâriyyetü'l Va'di'l-Mülzim*, s.46

³¹² Bakara 2/235

helalleştirmeye yol açmaktadır. Muvaa‘de yapmanın dinen câiz görülmediği bazı uygulamalar şöyledir:

2.2.5.3.1. İddet Halindeki Kadınla Nikâh İçin Muvaa‘de

İddet halindeki bir bayanla evlilik akdi yapmak câiz olmadığı gibi tarafların ileri bir tarihte nikah yapmak üzere muvaa‘de yapmasının da haramlığı konusunda âyet şöyledir: “ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا

(iddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur. Allah bilir ki siz onları anacaksınız. Lakin, meşru sözler söylemeniz müstesna, sakın onlarla gizlice sözleşmeyin...”³¹³

Kur’an’da iddet bekleyen kadınla muvaa‘denin yasaklanması muhtemel bir fesadı önlemek içindir. Çünkü bu cinsel ilişkinin helal olacağı bir akde kapı açacaktır ki bu da hamilelikte nesebin korunmasını engelleyebilir.³¹⁴ Mâlikî mezhebi bu muvaa‘denin yasaklanmasını sedd-i zerâi‘ nevinden kabul eder.³¹⁵

İbn Ârabi iddet halindeki kadınla muvaa‘denin yasaklanmasını şöyle değerlendirir: “*Bu Allah’ın nikah akdini haram kıldığı iddet halinde, nikah akdi yapmaya kapı araladığı için yasaklanmıştır.*”³¹⁶ Venşerîsî’ye göre ise iddet bekleyen kadınla akid yapmak haram kılındığı için bu halde muvaa‘de de haram kılınmıştır.³¹⁷

³¹³ Bakara 2/235

³¹⁴ Hammâd, Nezih Kemal, *Nazâriyyetü'l Va‘di'l-Mülzim*, s. 49; Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrem) es-Saîdî el-Adevî (ö. 1189/1775), *Haşiyetü'l-Adevi ala Şerhi'l-Haraşî*, 5 c. Matbaa-i Amire, Mısır, h. 1307, C:V, s. 38

³¹⁵ Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî eş-Şinkîfî (1907-1974) *‘İdâdü'l-Menhec lil’İstifâdeti min’el-Menhec fi Kavâidi'l-Fıkhi'l Mâlik*, thk. Abdullah İbrahim Ensari, İhyâî Turâs’il İslâm, Katar, 1983/1403, s. 195

³¹⁶ İbn Arâbî, *el-Ahkâmü'l Kur’anî’s-Suğrâ*, thk. Ahmed Ferid Mezîdî, Dârü'l-Kütübî'l İlmiyye, Beyrut, Lübnan, m.2006, s. 77

³¹⁷ Venşerîsî, *İzâhu'l-Mesâlik ilâ Kavâ‘idi'l-İmâm Mâlik*, s. 115

Tahir b. Âşur'a göre ise iddet halindeki kadınla muvaa'denin yasaklanması, bu haldeki kadınla nikah akdi yasağının, muvaa'de yapılmak suretiyle geçersiz bir hale getirilmesini önlemek içindir. Bu şekilde bir uygulama yapılmak suretiyle şehvetine uyanlar nikah akdi yapmak için kendilerine yol bulacaklar, bu da hayasızlığa yol açacaktır.³¹⁸

Nezih Kemal Hammâd'a göre ise, iddet halindeki kadınla bu yasağa rağmen muvaa'de yapılmışsa bu kişiler günahkardır. Bunun yanında Hammâd böyle bir muvaa'denin hükmünün geçerliliğine ilişkin şu iki görüşü nakleder:

1. İmam Şâfî'ye göre, iddet halinde muvaa'denin yasaklanmasından dolayı günah işlemiş olmakla birlikte bu akit sahih ve sabittir.³¹⁹
2. İmam Mâlik'ten İbn Vehb yoluyla gelen rivayette bu şekilde bir nikah akdinin yapılması durumunda, cinsel birliktelik gerçekleşmiş olsa bile, ayrılmak efdaldır bu boşama tek talakla olur.³²⁰

2.2.5.3.2. Kabzdan Önce Yiyecek Maddesi Alım-Satımı İçin Yapılan Muvaa'de:

Mâliki mezhebinde kabzdan önce beyû't taâm muvaa'desinin yasak olduğu hükmü yer almaktadır. Bu iki yiyecek maddesinin (taâmın) satışının ancak eşit şekilde olacağını belirten şu hadise dayanır: “إذا ابتعت طعامًا فلا تبعه حتى تستوفيه” yiyecek nevinden bir şeyi (aynı cinsten) bir yiyecekla satacaksanız ancak eşit oranlarda satınınız.³²¹

Venşerîsî bunu iddet bekleyen kadınla muvaa'de yapmak gibi yasaklanmış bir uygulama olarak görür.³²²

³¹⁸ Muhammed Tâhir İbn Âşur, **Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr**, 30 c. Dârü't-Tunussıyye, Tunus, 1984, C:XXX, s. 454

³¹⁹ Hammâd, **Nazâriyyetü'l Va'di'l-Mülzim**, s.50 el-Kurtubî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, C:IV, s. 150

³²⁰ a.g.e, C:IV, s. 151

³²¹ Hammâd, **Nazâriyyetü'l Va'di'l-Mülzim**, s. 51; Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), **el-Câmi'u's-Sahîh**, Bûyû' 1529

³²² Venşerîsî, **Îzâhu'l-Mesâlik ilâ Kavâ'idî'l-İmâm Mâlik**, s. 115

2.2.5.3.3. Cuma Vaktinde Yapılan Bey‘ Muvaa‘desi

Mâlikî mezhebinde Cuma namazı vaktinde satış muvaa‘desinin, bu vakitte alış-verişin haram olmasına binaen câiz olmadığına hükmedilmiştir. Cuma vakti alış-verişin haram olduğuna dair âyet şöyledir: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ” Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığınız (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış-verişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.³²³ Bu konuda alış veriş muvaa‘desinin câiz olmamasının nedeni sedd-i zerâi‘ nevinden harama gidecek yolu önceden kesmektir.”³²⁴

2.2.5.3.4. Elde Bulunmayan Şeyin (Ma‘dûmun) Bey‘i İçin Muvaa‘de

Peygamberimiz (s.a.v.)’den rivayet edilen bir hadiste şöyle geçmektedir:

فَعَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَّامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، يَأْتِينِي الرَّجُلُ يُسْأَلُنِي “Hakim b. Hizam” مِنْ الْبَيْعِ مَا لَيْسَ عِنْدِي ، أَتَبَاعُ لَهُ مِنَ السُّوقِ ثُمَّ أُبَيْعُهُ ؟ قَالَ : (لَا تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ)”³²⁵ *Yâ Rasulallah (s.a.v.) bir kişi benden elimde bulunmayan bir şeyi satmamı istiyor, satabilirmiyim? Dedim şöyle buyurdular: Elinde bulunmayan şeyi satma* Görüldüğü üzere elde bulunmayan bir şeyin satılması hadiste yasaklanmaktadır. Bu Mecelle’de şöyle geçmektedir: “Ma‘dûmun beyi‘ batıldır”. Mesela bir ağacın hiç bulunmamış olan meyvesini satmak batıldır.³²⁶ Mâlikî mezhebinde de elde bulunmayan şeyin veya teslimine muktedir olunamayan bir şeyin satımı câiz görülmediği gibi bu konuda muvaa‘de de sedd-i zerâi‘ nevinden görülerek sahih kabul edilmemiştir.³²⁷

2.2.5.3.5. Sarf İçin Yapılan Muvaa‘de

³²³ Cuma Sûresi 62/9

³²⁴ Hammâd, *Nazâriyyetü'l Va‘di'l-Mülzim* s. 53; Venşerîsî, *Îzâhu'l-Mesâlik ilâ Kavâ'idü'l-İmâm Mâlik*, s. 115; Şinkîfî, *‘İdâdü'l-Menhec lil’İstifâdeti min’el-Menhec fi Kavâidi'l-Fıkhi'l Mâlik*, s. 195; İmam el-Mancûrî, *Şerhü'l Menhecü'l Müntehâb*, s. 496

³²⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Buyu‘ 70

³²⁶ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, madde 205

³²⁷ Venşerîsî, *Îzâhu'l-Mesâlik ilâ Kavâ'idü'l-İmâm Mâlik*, s. 115; Şinkîfî, *‘İdâdü'l-Menhec lil’İstifâdeti min’el-Menhec fi Kavâidi'l-Fıkhi'l Mâlik*, s. 195

Sarf muvaa‘desinin bağlayıcılığı konusunda, özellikle Mâlikî mezhebinde bu muvaa‘denin haram, mekruh ve câiz olduğu yönünde üç görüş ortaya atılmıştır.³²⁸ Sarf muvaa‘desi bir sonraki bölümde teferruatlıca değerlendirileceğinden burada kısaca değindik.

DEĞERLENDİRME:

Va‘d, kişinin içinde yerine getirme azmi taşıyarak mubah bir konuda geleceğe yönelik olarak verdiği sözdür ki buna istisna ifadesi ile başlamak müstehabdır.

Ömer b Abdulaziz, Hasan-ı Basrî, İbn Ömer, İbn Abbas, Sâid Cübeyr, İbn Şübrûme, İbn Teymiyye ve Ahmed b. Hanbel’inde aralarında bulunduğu âlimlere göre her hâlükârda, İbnü’l-Arabî, Gazzâlî, Sübkî ve İbn Şât gibi âlimlere göre ise özür dışında diyâneten bağlayıcı terki masiyettir. Hanefî, Şâfii, Mâlikî, Hanbelî ve Zâhirî mezheplerinin cumhur fukahası ise va‘de vefâyı kişinin ahlaki olgunluğunun bir göstergesi olarak müstehap bir iş olarak görürler.

Kazâî yaptırım gücü açısından incelediğimizde çoğunluk ulema mücerret va‘di bağlayıcı görmez. Ancak muallak olması halinde, bey’ bi’l vefâ ve kefalete dönüştüğü görüşü benimsenerek bağlayıcı görülür. Bundan dolayı da bir kişinin zarar görmesi halinde yine bağlayıcı olduğu görüşünü benimser.

Modern İslam Hukukçuları ise çağdaş bankacılıktaki kullanımlarını da dikkate alarak bir şartla ilişkilendirilmiş va‘di bir kısım itirazlar olsa da bağlayıcı görmektedirler.

Gelecekte yapılacak bir akde yönelik yapılan muvaa‘de taraflardan en az birinin muhayyer olması kaydı ile câiz görülür. Muallak muvaa‘denin bağlayıcı olması için iki taraflı olması gerekir. Ancak bu, şer’i bir nassa aykırı ve yasaklanmış bir uygulama bu yolla helalleştirilmemelidir.

³²⁸ Ziyâüddîn Ebû’l-Mevdedde (Ebû’s-Safâ, Ebû’z-Ziyâ) Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî (ö. 776/1374), **et-Tavzîh**, Dâr’ul Necibveyh, Kahire, m.2008/1429, C:VII, s. 257

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
VA‘DİN GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIM ÖRNEKLERİ

1. GÜNÜMÜZDE VA'DİN KULLANIMINA ÖRNEKLER

Va'd, İslam hukukunda birçok uygulamada yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Konunun genişliğini dikkate alarak, modern hayatımıza olan etkisini önceleyerek günümüzde va'din çok yaygın bir şekilde kullanıldığı murâbaha ve sarf muvaa'desi konularını işleyeceğiz.

1.1.MURÂBAHA

Murâbaha, satın alınan malın üzerine belli bir kâr konularak satılması şeklinde yapılan satış akdidir. Murâbahada satıcı, alıcıya söz konusu malın kendisine maliyetini ve kâr oranını bildirmek zorundadır.

Murâbaha, klasik İslam hukukunda daha çok iki taraflı bir satış akdi³²⁹ olmakla birlikte düşünce planında; bir kişinin diğerini aracı tutarak, özelliklerini belirlediği malı satıcıdan kendisi için satın almasını istemesi şeklinde üç taraflı satım akdi olarak da altyapısı mevcuttur.

1.1.1.Murâbahanın İslam Ticaret Hukukunda ki Konumu

Murâbaha İslam hukukunda; bey' (alış-veriş) akdi içerisinde değerlendirilir. "Bey', satılan şey (*mebî'*) ve satış bedelini (*semen*) belirleme yöntemi bakımından değişik isimler alır. Malın para karşılığında satımına *bey'-i mutlak*, malın mal karşılığında satımına *mukâyada* (*trampa*), paranın para karşılığında satımına *sarf*, bedelin peşin, malın veresiye olduğu satıma ise *selem* adı verilir."³³⁰ "Malın alış fiyatı veya mâliyeti dikkate alınmaksızın pazarlık yöntemiyle yapılan satıma *müsâvemeli* (بيع المساومة : pazarlık usûlü) *satım*, alış fiyatı veya mâliyetin karşı tarafa

³²⁹ Bkz. Kâsânî, **Bedâ'ü's-Sanâi'**, C:VII, s. 180; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd el-Hafid (ö. 595/1198), **Bidâyetü'l-Müctehidîn**, thk. Ali Muhammed Muavvîz, Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lubnan, m.2010, s. 610; Nevevî, **el-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb**, 20 c., Mektebetü's-Selefiyye, Medine, C:XIII, s. 3; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî İbn Kudâme, (620/1223), **el-Muğni**, 12c., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, c.4 s.100; Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854), **el-Müdevvenetü'l-Kübrâ**, 4 c., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y. C:III, s. 239

³³⁰ a.g.e.; Kâsânî, **Bedâ'ü's-Sanâi'**, C:VII, s. 180

bildirildiği satıma ise *güvene dayalı satım* (بيع الامانة) denir.”³³¹ “Güvene dayalı satım da *tevliye* : (بيع التولية) bir malı alış fiyatı veya mâliyetine satmak); *vadî‘a*: (الوضعية) bir malı alış fiyatı veya mâliyetinden daha düşük fiyatla satmak) ve *murâbaha* (بيع المراجعة : bir malı alış fiyatı veya mâliyetine belli bir miktar kâr ekleyerek satmak) şeklinde üçe ayrılır.”³³²

Murâbaha (مرابحة) lugatte “artma, çoğalma, kazandırma, kâr hakkı tanıma” manaları da olan “r-b-h” (ربح) kökünden, “mufâale”(مفاعلة) vezninde mastar olarak gelir ve “şu ticari malda her on dirhemden bir dirhem kâr ettim (ربحت).” anlamında kullanılır. Terim anlamı olarak ise: “Satın alınan bir malı, alış fiyatı veya maliyetine belli bir kâr ekleyerek satmak” diye tanımlanır.

Klasik İslam hukukunda kullanılan, daha çok iki taraflı bir satım şekli³³³ olmakla birlikte, üç taraflı bir satım akdi olarak, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye’de teorik olarak mevcuttur.³³⁴ Günümüzde ilk defa 1976’da Mısır’da, Sami Hasan Hammûd tarafından “Murâbaha li’l-âmiri bi’ş-şirâ” adıyla modern murâbaha uygulaması gündeme getirilmiştir.³³⁵ Bu çağdaş İslamî bankaların ortaya çıkışıyla aynı dönemlere denk gelmektedir.³³⁶ Hammûd bu çalışmasında faizli bankaların kambiyo işlemlerine karşın ve mudarebe (emek-sermaye ortaklığı) ile müşarekeden (mal ortaklığı) daha etkin ve alternatif bir işlem olarak modern murâbahayı –“Murâbaha li’l-âmiri bi’ş-şirâ”- ele almaktadır.³³⁷

³³¹ a.g.e. Kâsânî murâbaha ve tevliye’yi güvene dayalı alış-verişlerden sayılmasını şöyle değerlendirir; çünkü ikisindedir müşteri satıcının beyanının doğruluğuna itimat ederek bu alış-veriş yapar bu da karşılıkine güvenme ile olur. C:VII, s. 181

³³² Hüsameddin Afâne, **Bey‘u’l-Murâbaha li’l-Âmir bi’ş-Şirâ**, tezinde murâbahayı Bey‘u’l-Mutlak’ı semene (maliyete göre dörde ayırır 1) Bey‘u’l-Murâbâha 2) Bey‘u’t-Tevliyye 3) Bey‘u’l-Vedî‘a 4) Bey‘u’l-Musavemet

³³³ Bkz. Kâsânî, **Bedâ‘iü’s-Sanâi’**, C:VII, s. 180; İbn Rüşd el Hafid, **Bidayetu’l-Müctehid ve Nihayetu’l-Muktesid**, s. 610; Nevevî, **el-Mecmu’ Şerhi’l-Mühezzeb**, C:XIII, s. 3; İbn Kudâme, **Muğni**; Sahnûn, **el-Müdevvenetü’l-Kübrâ**, C:III, s. 239

³³⁴ Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, s. 50

³³⁵ Afâne, **Bey‘u’l-Murâbaha li’l-Âmir bi’ş-Şirâ**, s. 19; Cebeci, **Modern İslam İktisadî Literatüründe Murâbaha Tartışmaları**, s. 35

³³⁶ Modern murâbahanın Sami Hammûd tarafından ortaya atıldığı, araştırmacılar arasında genel bir kabuldür. Cebeci, **Modern İslam İktisadî Literatüründe Murâbaha Tartışmaları**, s. 3

³³⁷ Hammûd, **Tatvîru’l-A‘mâlî’l-Masrafiyye**, s. 432; Cebeci, **Modern İslam İktisadî Literatüründe Murâbaha Tartışmaları**, s. 42

Bu uygulama piyasayı bilmeyen müşteriye güvenilirliği yüksek bir alım yapma imkanı sağlar. Günümüz faizsiz bankacılık sisteminde üç taraflı bir muamele halini almış ve sermayeyi doğrudan değerlendirme yöntemlerinin başında gelen uygulamalardan biri olmuştur. Murâbahanın dünyada ve ülkemizde ki faizsiz finans kuruluşlarının kullandığı uygulamalar arasındaki oranı yaklaşık olarak %95-%98 düzeyindedir.³³⁸

Murâbaha satıcının geçerli bir akidle elde ettiği malın bedelinin üzerine belirli bir miktarda kâr koyarak alıcıya satması şeklinde gerçekleşen bir akittir.³³⁹ Bu iki yolla olur, birincisi: Malın tamamına belli bir kâr koyarak on dinara aldığım şu mala bir veya iki dinar kâr ver şeklinde. İkincisi: Tafsili olarak bu malı satın aldığım her dinara bir dirhem ver şeklinde olabilir. Bu Zâhirîler dışındaki diğer mezheplerce de câizdir.³⁴⁰ Murâbaha karşılıklı rızaya dayalı bir akittir, bunun delili “تجارة عن”³⁴¹ ve “وأحلّ الله البيع وحرم الربوا”³⁴² âyetleridir.³⁴³ Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas’ın bu satışı câiz görmekle birlikte mekruh saydığı nakl olunur. İshak b. Rahaveyh satıcının fiyat konusunda yalan söyleyerek müşteriye aldatma ihtimalinden dolayı batıl görerek cevazını men etse de Şâfiilerde genel kanat “أحلّ الله”³⁴⁴ (Allah satışı helal faizi ise haram kıldı) âyetine ve murâbahada semenin malum olmasına binaen câiz olduğu yönündedir.³⁴⁵ Ancak Mâlikî mezhebi’nde murâbahada müşterinin aldatılması ihtimali olduğu için müsâveme daha efdal görülür. Murâbaha müsâveme’nin (müsâveme; alış fiyatından bahsedilmeden satış bedelinin pazarlıkla belirlendiği satış türü) mukabilidir. Mâlikî

³³⁸ Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, s. 49; **DİA**, murâbaha maddesi, C:XXXI

³³⁹ İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî (ö. 956/1549), **Mülteka’l-Ebhur**, 2 c. yayın evi ve tarih bilinmiyor, İstanbul, C:II, s. 34

³⁴⁰ Ebû’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî (ö. 741/1340), **el-Kavânînu’l-Fıhhiyye fî Telhîsi Mezhebi’l-Mâlikiyye ve’t-Tenbîh ‘alâ Mezhebi’s-Şâfi’iyye ve’l-Hanefiyye ve’l-Hanbeliyye**, thk. Muhammed b. Seydi Muhammed Mevla, t.y., s. 413; İbn Rüşd el-Hafid, **Bidâyetü’l-Müctehidîn**, s. 610; İbn Kudâme, **el-Muğni**, c.4 s.102

³⁴¹ Nisa 4/29

³⁴² Bakara 2/275

³⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San‘ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834) **es-Seylû’l-Cerrârü’l-Mütedeffik ‘alâ Hadâ’iki’l-Ezhâr**, s.545

³⁴⁴ Bakara, 2/275

³⁴⁵ Mâverdî, **el-Hâvi’l-Kebîr**, C:V, s. 279

mezhebinde murâbaha câiz olmakla birlikte satıcının yalan söyleme ihtimali bulunduğu için müsâveme daha efdal görülmüştür.³⁴⁶

Faizsiz bankacılık standartlarında ise murâbaha şöyle geçmektedir: “İslâm hukukunun satış sözleşmesiyle ilgili kurallarına ve ölçülerine uygun olduğu sürece, İslâmî finans kuruluşunun müşterinin istek ve talebine bağlı olarak malı satın alması câizdir”.³⁴⁷

*Finans kuruluşları için faizsiz bankacılık standartlarında müşterinin bankaya malı nereden satın alınmasını istediğini belirtme hakkına sahip olmakla birlikte; banka bu satın almayı araştırdıktan sonra kendisi için daha uygun bir yerden veya kendisinde mevcut ise onu satmayı teklif edebilir eğer müşteri bunu kabul etmez ise bankanın cayma hakkı saklıdır.*³⁴⁸

Nezih Kemal Hammâd ise modern murâbahanın aşamalarını şöyle belirtmiştir: Birinci aşamada müşteri istediği vasıftaki malın satın alınması isteği ile bankaya başvuruyor ve bankayla kâr oranında anlaşarak müşteri bankaya kendini bağlayan (bağlayıcı va‘de) bir va‘de bulunuyor.

İkinci aşamada ise: Banka müşterinin istediği malı satın alıp, mülkiyetine geçirdikten sonra (belli bir kârla) ve tarafların anlaştığı bir vade veya taksitli bir şekilde satmayı va‘dediyor. Taraflar arasında bir anlaşma metni olmadan taraflar anlaşıyorlar. İki taraf arasında yapılan karşılıklı va‘deleşme tarafları bağlayıcıdır (mülzim va‘d) bu bağlayıcılık müşteri ile banka arasında anlaşmanın gerçekleşmesinden itibaren bağlayıcılığı oluşmuştur.

İslâmî bankalar standartlarında ise banka ile müşteri arasındaki anlaşma şöyle değerlendirilir: Müşteri murâbaha işlemi öncesinde satıcıdan, malların fiyatını gösteren bir teklif listesi - performa fatura almasında bir sakınca yoktur. Teklif listesinin müşteri adına veya isimsiz olarak düzenlenmiş olması bu hükme etki etmez. Bu aşamada müşteriye verilen teklif, icaba davet niteliğinde olup akit için yapılmış bir icap anlamına gelmez. Ancak teklifin doğrudan İslâmî finans kuruluşu

³⁴⁶ Abdülazîz b. Ahmed b. Saîd ed-Demîrî ed-Dîrîmî (ö. 1295/694), *Şamile fi’l-Fıkhi’l-İmam Mâlik*, C:II, s. 593

³⁴⁷ AAOİFİ, *Finans Kuruluşları İçin Faizsiz Bankacılık Standartları*, Çeviri: Mehmet Odabaşı, İshak Emin Aktepe, TKBB Türkiye katılım bankaları birliği İstanbul, 2012, s. 162

³⁴⁸ Hammûd, *Tatvîru’l-A‘mâlî’l-Masrafiyye*, s. 432, Afâne, *Bey‘u’l-Murâbaha li’l-Âmiri bi’s-Şirâ*, s. 23

adına düzenlenmesi ve bunun satıcı tarafından belirli bir süre boyunca geçerli olmak üzere yapılmış icap olarak değerlendirilmesi daha tercihe şayandır. Bu durumda İslamî finans kuruluşu, icabı kabul ettiği anda taraflar arasındaki akit başkaca bir merasime ihtiyaç olmaksızın derhal kurulmuş olur.³⁴⁹

Murâbahanın geçerli olması için bazı şartlar konulmuştur: Satıcı malın bedelini misli mallarla ödeyerek almış olmalı. Maliyet bedeli ve ne kadar kâr eklendiği taraflarca malum olmalıdır. Mal İslam hukukunca geçerli kabul edilen bir satış akdiyle alınmış olmalıdır. Murâbahaya konu olan mal ve ödenen ücret, üzerinde riba cereyan eden şeylerden birine tekabül etmemelidir. Zira mal ve ücretin, her ikisi de ribaya konu olan mallardan olursa değiş tokuş (trampa) yapılmış olur. Cinsi, ölçüsü ve tartısı aynı olan mallar ancak eşit ölçüde ve peşin olarak takas (trampa) yapılabilirler. Ölçü ve vezindeki ziyadelik faize yol açar. Eğer mal vadeli alınmış ise alıcı bu durumdan haberdar edilmelidir. Zira genelde peşin olarak elde edilen mala göre vadeli bir şekilde elde edilen mal daha fiyatlı olur. Malı alacak tarafın bu durumdan haberi olmaz ise satıcının malı peşin olarak elde ettiğini zannedebilir. Alıcı bundan habersiz bırakılarak aldatılmış olur.³⁵⁰

Bir kısım ulema ise modern murâbahayı bağlayıcı görmemektedirler. Bunlar arasında: Refik Yunus el-Mısırî, Süleyman el-Eşkar, Hasan Abdullah el-Emîn, Abdurrezzak el-Heytî ve Ali es-Sâlûs'u sayabiliriz. Bu âlimlere göre bu akitte yapılan va'd bağlayıcı değildir. Bunlara göre va'd bağlayıcı kabul edildiği takdirde "ma'dum'un satımı", "bey'ul-'ine" olacağı ve "ayrılmadıkları sürece akdin tarafları muhayyerdir" hadisinde bildirilen kural ihlal edilmiş olacağı için böyle bir akdin câiz olmayacağını ileri sürmüşlerdir.³⁵¹

Sıddîk ed-Darîr'e göre ise va'd, taraflardan biri olan bankayı bağlar fakat müşteriye bağlamaz.³⁵²

Günümüzde yaygın olarak uygulanan modern murâbaha görüldüğü üzere üç ayrı taraftan (müşteri, banka ve bankanın malı satın aldığı satıcı) oluşur. Banka peşin aldığı malı müşteriye vadeli olarak satar. Bu murâbaha işlemi faizsiz bankacılık

³⁴⁹ AAOIFI, *Finans Kuruluşları İçin Faizsiz Bankacılık Standartları*, s. 162

³⁵⁰ Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, s. 50

³⁵¹ Bayındır, *Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'din Bağlayıcılığı Meselesi*, s. 110

³⁵² a.g.e, s. 111

işlemlerinin yaklaşık % 95 – 98’ ini oluşturduğu için büyük bir önem arz etmektedir. Böyle olmakla birlikte murâbahaya karşı bir çok tereddütlerin ileri sürüldüğünü görmekteyiz bu şüpheleri şöylece sıralayabiliriz:

1.1.2.1.Murâbaha Kârının Faiz Olduğu İtirazı

Faizli bankaların geliri müşterilere verilen kredinin belli bir faiz farkı ile geri alınması şeklinde olmaktadır. Faizsiz bankaların geliri ise peşin ve düşük fiyata satın aldıkları malı müşteriye yüksek kârlı ve vadeli olarak satmaları şeklinde olmaktadır. Görünüşte iki işlem birbirinin benzeri gibi görünse de farkları şöyledir: Faizli bankalar müşterilerine belli bir vadede para vermekte ve bu paraya belli bir yüzde faiz koyarak geri almaktadır burada aslında piyasaya bir para sürme değil de piyasadan para çekmek söz konusudur. Faizsiz bankacılıkta ise banka elinde hazır bulunan veya müşterinin, özelliklerini belirttiği malı üçüncü bir kişiden satın alarak vadeli olarak satması ile elde ettiği kârdır. Bu, ticarete kişinin elindeki veya satın aldığı malın üzerine belli bir kâr ekleyerek satması işlemi de bundan farklı değildir. Bu işlem dinen câiz bir işlem iken birine borç verip bu borcun üzerine belli bir fazlalık eklenmesi ise dinen haramdır.³⁵³

1.1.2.2.Murâbahanın Bey‘u’l-‘İne Olduğu İtirazı

Faizle çalışan bankaların temel hedefi ihtiyacı müşteriye borç para verip daha sonra bu parayı belli bir faizle geri almaktır. Finans kurumlarında uygulanan murâbahada ise, bir mala ihtiyacı olan bir kişi bu ihtiyacını karşılamak üzere faizsiz bankaya başvurur ve banka ile bir ön anlaşma yapılır. Banka bu malı tedarik eder ve müşteriye vadeli olarak satar. Müşteri bu malı işinde kullanabileceği gibi başka birine de satabilir. Murâbaha yöntemi, vadeli alınan malın diğer bir kişiye peşin fiyatla satımına kapı araladığı için bunun bey‘u’l-‘İne olduğuna dair itirazda bulunulmuştur.

Murâbaha uygulamasının meşru şekli şöyledir: Banka peşin olarak satın aldığı mala taraflarca malum olan bir miktarda kâr ekleyerek talepte bulunan müşteriye belirli bir vade ile satar. Bey‘u’l-‘İne ise : Bir malın veresiye olarak satıldığı şahıstan satıcının söz konusu malı aynı mecliste peşin ve daha düşük bir fiyatla tekrar geri

³⁵³ Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, s. 54

satın alınmasıdır.³⁵⁴ Yine fukahanın çoğunluğuna göre “aynı malın, aynı kişi veya ilişkili olduğu başka birine, peşin alınıp vadeli satılması veya vadeli alınıp peşin satılmasıyla gerçekleşir.”³⁵⁵ Bey‘u’l-‘İne şu amaçla yapılır: İhtiyacı olan kişi borç almak istediği kişiye başvurur. Borç verecek kişi direkt olarak borç vererek üzerine faiz eklerse bu, dinen câiz olmaz. Ama bu olay şu şekilde de gerçekleştirilir: Kişi diğer birinden borç alırken direkt para almayıp ondan bir malı kendisi veya bir tanıdığı aracılığı ile peşin almak sureti ile faizi helal bir şekle büründürmeye çalışır. Örneğin: bir malı 250 altına belli bir vade ile alıp, bunu tekrar satıcıya veya ona aracılık eden birine peşin olarak 200 altına tekrar satar ve arada 50 altın fark oluşur. Aslında bu işlemde bir taraf nakit ihtiyacını giderirken, para veren taraf faizli bir şekilde para vermiştir. Bu tarz bir işlemde alış-veriş şekline sokulmuş faizli para satışı yapılmıştır. Bu akitte ne satıcı ne de alıcı görünüşte el değiştiren malın mülkiyetini devretmeyi ya da devralmayı kast etmemektedirler. Görünüşte malını satan kişinin ve malı satın alıyormuş gibi yapan kişilerin ikisinin de amacı faizli borç vermek ve geriye faizli bir şekilde daha fazla para ödeyeceğini bilerek faizli borç almaktır.³⁵⁶ *Akitlerde itibar lafza değil maksadadır* kaidesince burada maksat ticaret değildir. Tanım konusunda farklı yaklaşımlar olsa da İslam hukukçuları aynı malın aynı kişiye dönmesi şeklindeki satış akitlerini câiz görmemişlerdir.

Murâbaha ile Beyu’l-‘İne arasındaki temel farklılıklar şöyle sayılabilir: Murâbahada tarafların amacı ticaret yaparak kâr etmek iken; Bey‘u’l-‘İnede amaç ticaret değil alım-satım şekline büründürülmüş bir faizli borç vermedir. Murâbahada gerçek bir akit varken ‘İnede yalancı bir akit vardır. Murâbahada banka satıcıdan aldığı malı önce mülkiyetine alır daha sonra sahih bir akitle fiilen müşterinin (üçüncü tarafın) mülkiyetine verir. Böyle bir anlaşmada hem müşteri, hem imalatçı hem de banka kâr ederek piyasayı canlandırmış olur.³⁵⁷

1.1.3. MURÂBAHADA VA‘DİN KONUMU

Hanefî mezhebine göre karşılıklı va‘deleşmeye dayandığı için murâbaha akdi bir yönüyle istisnâ‘ akdine benzer. İmam Ebû Yusuf’a göre, istisnâ‘ akdinde müşteri

³⁵⁴ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 9

³⁵⁵ Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, s. 54

³⁵⁶ a.g.e., s. 55; Âmiri, s. 610

³⁵⁷ Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, s. 54

bir elbise dikimi üzerine terzi ile va'dleşir ve belirlenen vakitte elbise hazır olursa (karşılıklı va'de uygun bir şekilde) müşterinin vazgeçme hakkı yoktur. Mecelle-i Âhkâm-ı Adliyyede şöyle geçer: "İstisnâ' munakit olduktan sonra tarafeyn pazarlıktan dönemez. Fakat masnu' eğer tarife muvafık olmazsa mustesni' muhayyerdir."³⁵⁸ Bu akit istihsanen bağlayıcı kabul edilir. Murâbahada da istisnâ' gibi va'd edilen mal elde mevcut değildir. Ancak va'd eden taraf bu va'di yerine getirmeye muktedirdir.³⁵⁹ Yine her iki akitte de va'de konu olan malın özelliklerini taraflar önceden belirler. Bu durumda mal va'dleşmeye uygun olmak zorundadır, yoksa bağlayıcı olamaz.

Bilindiği üzere müşteri bir malı satın almak için faizsiz finans kurumuna başvurduğu zaman taraflar arasında ön bir anlaşma yapılır. Buna göre banka aldığı malı başta anlaşılan kâr oranıyla müşteriye satacağını, müşteri ise bankanın bu malı alması durumunda, tarafların anlaştığı kâr oranıyla malı satın alacağını va'detmiş olmaktadır. Böylece murâbaha akti karşılıklı va'dleşmeyle başlar. Bu va'dleşme akdin başlamasının da ilk şartıdır.

Klasik murâbahada İmam Mâlik ve İbn Kayyim'e göre bir adam diğere "şu malı satın alırsan şu miktar kârla senden alırım" şeklinde şartlı va'dde bulunmaktadır. Böyle bi va'd şarta bağlandığı için bağlayıcıdır. Bu va'dleşme müşterinin teklifi ile başlamış olsa da genel görüş va'dleşmenin satıcının teklifi ile başlaması yönündedir.³⁶⁰

Günümüzde faizsiz finans kuruluşlarında uygulanan "murâbaha lil âmiri bi's-şira" işleminde ise va'd şöyle cereyan etmektedir: a) Müşteri vasıflarını belirlediği bir mal için finans kuruluşuna başvurur. b) Finans kuruluşu malı araştırır ve belirlenen özellikleri taşıyan malı satın almayı kabul eder. c) Müşteri, finans kuruluşunun söz konusu malı satın alması durumunda, kendisine satımına kadar oluşabilecek zarardan, taşınmasından, malın teslimi durumunda hasarlı çıkması ve güvenlik gibi durumlardan sorumlu olmamak kaydıyla satın alacağını va'deder d)

³⁵⁸ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, madde 392

³⁵⁹ Afâne, Bey'u'l-Murâbaha li'l-Âmiri bi's-Şirâ, s. 90

³⁶⁰ Affane, Bey'u'l-Murâbahati li'l-Âmiri bi's-Şirai, s.89; Cebeci, Modern İslam İktisadı Literatüründe Murâbaha Tartışmaları, s. 68

Finans kuruluşu ise özellikleri belirlenmiş malı satın aldığı anda (belirlenen kâr oranı, nakliye ve diğer masrafları talep etmekle birlikte) müşteriye satacağını va‘detmektedir. İşte bu durumda karşılıklı bir va‘dleşme yani muvâ‘de yapılmış olur.³⁶¹ Ancak banka malı fiilen tedarik etmeden müşteriye satamaz yine asıl satış akdi gerçekleşmeden banka müşteriden para alamaz çünkü; bu durumda banka elinde olamayan bir malı satmış olur ki bu da dinen câiz değildir.

İshak Emin Aktepe ve Abdullah Milham çağdaş murâbahada va‘din konumunu şöyle belirtirler: “Çağdaş murâbahada va‘d iki noktada söz konusudur: İlki müşterinin sipariş ettiği malı satın alma va‘di, ikincisi ise bankanın kendisinden talep edilen malı müşteriye satma va‘didir.”³⁶²

El-Kardavi de murâbaha akdinde yapılan va‘din, bir şarta bağlanmış karşılıklı va‘dleşme olduğu kanaatindedir. Bu va‘d her iki tarafı da bağlar ve artık bu va‘adleşmede bulunan taraflar nefislerini bir yükümlülük altına sokmuş olmaktadır.³⁶³

Mecma‘u’l-Fıkhî’l-İslâmî’nin 1988’de Murâbaha li’l-âmir bi’s-şirâ ile ilgili aldığı karar şöyledir:

a. *Murâbaha li’l-âmir bi’s-şirâ mal bankanın mülkiyetine girdikten ve kabz gerçekleştikten sonra olabilir. Bu işlem, banka malı satana kadar mesuliyeti üstlendiği sürece câizdir.*

b. *V‘ad diyâneten bağlayıcı olduğu gibi bir sebebe bağlandığı ve va‘de muhatap olan taraf bir külfet altına girdiği zaman kazâen de bağlayıcı olur. Bir mazeret bulunmadığı takdirde ya va‘din yerine getirilmesi ya da zararın ödenmesi gerekir.*

³⁶¹ Afâne, **Bey‘u’l-Murâbaha li’l-Âmiri bi’s-Şirâ**, s.90

³⁶² İshak Emin Aktepe, **İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, Erkam matbaası, İstanbul, 2010, s. 84; Afâne, **Bey‘u’l-Murâbaha li’l- Âmiri bi’s-Şirâ**, s. 90

³⁶³ Yusuf Kardavi, **Bey‘u’l-Murâbaha li’l- Âmiri bi’s-Şirâ kemâ Tücrîhî’l-Mesârifü’l İslâmiyye**, Kahire 1987, s. 24; Affane, **Bey‘u’l-Murâbahati li’l-Âmiri bi’s-Şirai**, s. 90

*c. Muvâade –bir ya da iki taraf için muhayyerlik şartıyla- câizdir. Muhayyerlik yoksa câiz değildir. Çünkü bağlayıcı murâbaha bey'e benzer ve bu elde olmayan şeyin satımı olur.*³⁶⁴

Bayındır çağdaş murâbahada va'di (ön sözleşmeyi) “ahd” kapsamında ele almaktadır. Murâbaha işleminde banka ile müşteri arasında biri ön sözleşme, diğeri sipariş sözleşmesi olmak üzere iki sözleşme yapılmaktadır. Müşteri ön sözleşmede belirlenen kurallar çerçevesinde bankaya başvurarak, niteliklerini belirlediği malı bankanın satın alıp kendisine satmasını talep etmekte ve bu talep belgeli hale getirilmektedir. Banka ise gerekli araştırmayı yapıp malın mevcut ve istenilen şartlarda alınıp müşteriye satılabileceğini kesinleştirdikten sonra müşteriye dönmekte ve teklifin yerine getirilebileceğini bildirmekte, daha sonra alım ve satım süreci başlamaktadır. Dolayısıyla satıcısı, nitelikleri, maliyeti, teslim şekli, yeri, zamanı, taksitlerin tutarı ve sayısı gibi hususlarla banka ve müşteriye bağlayan diğer şartları içeren ve belgeye bağlanan bir sözleşme, va'd olmaktan çıkıp, karşılıklı taahhüde dönüşmüş demektir.³⁶⁵

İbn Receb Hanbelî'nin İmam Mâlik'e nisbet ettiği görüşe göre ise yapılan va'din yerine getirilmemesi durumunda taraflardan biri zarar görüyorsa bu va'd kazâen bağlayıcıdır.³⁶⁶

1.2. DÖVİZ SATIM VA'DLEŞMESİ (SARF MUVAA'DESİ)

Sarf, parasal nitelikli bir varlığı yine parasal nitelikli bir varlığa satmak yani külçe ya da para halindeki altın ya da gümüşü, yine altın ya da gümüş karşılığında satmaktır ki buna “akçe (para) bozma” denir. Bu işle meşgul olana “sarraf” denir.³⁶⁷ Diğer satış akitleri için söz konusu olan icap ve kabul bu akit için de geçerli olan bir rükündür.

³⁶⁴ Cebeci, *Modern İslam İktisadı Literatüründe Murâbaha Tartışmaları*, s. 89

³⁶⁵ Bayındır, *Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'din Bağlayıcılığı Meselesi*, s. 111

³⁶⁶ İbn Receb el Hanbelî, *Câmiu'l-Ulûm Ve'l-Hikem*, s. 492

³⁶⁷ Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyid b. Alî el-Mutarriżî el-Hârizmî (ö. 610/1213), *el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib*, 2 c. thk. Mahmûd Fâhûrî, Abdulhâmid Muhtâr, Mektebetü Üsâme b. Zeyd, Halep, 1979/1399, C:II, s. 471

Hanefî mezhebinede, semenin (kıymetli şeylerin) bazısının bazısı ile satılmasıdır.³⁶⁸ Şâfiî mezhebinde, nakdin kendi cinsiyle veya başka bir cinsle satılmasıdır.³⁶⁹ Hanbelî mezhebinde, nakdin nakitle satılmasıdır.³⁷⁰ Mâlikî mezhebinede, farklı cinslerden nakitlerin birbirleri ile satımıdır. Altının gümüşle satımı gibi.³⁷¹

Sarf akdinin şartları şunlardır: a) Taraflar arasında kabz peşin olarak gerçekleşmelidir. b) Tarafların muhayyerlik hakkı bulunmamaktadır. Taraflar akit meclisinde bulunduğu sürece muhayyerlik hakkı olmakla birlikte bu meclis bittikten sonra muhayyerlik yoktur. Akit yapıldıktan sonra malda bir kusur olduğu tesbit edilirse taraflar muhayyerdir. c) Sarfta bedel vadeli olamaz d) Aynı cins olan mallarda, altının altın ile gümüşün gümüşle satımında vezin birliği olmalıdır.³⁷²

1.2.1. Döviz Satım Va'dleşmesi

Döviz satım va'dleşmesi (المواعدة علي الصرف), “döviz forward ve döviz future işlemlerinin câiz olmadığını savunan fakih ve fetva heyetleri tarafından dile getirilen, özellikle kur riski ile karşı karşıya bulunan ithalât ve ihracâtçıların vadeli döviz işlemleri konusundaki ihtiyacını karşılamaya yönelik alternatif bir yöntemdir. Söz konusu işlemde tarafların, miktarı ve şartları önceden tayin edilmek üzere ileri bir tarihte döviz alım satımında bulunmak için va'dleşmesine, döviz satım va'dleşmesi denir. Döviz satım va'dleşmesinde bulunacak taraflar vadeyi, cinsi, miktarı ve kuru belirleyerek bir döviz alım satım va'dleşmesinde bulunurlar. Tayin edilen kur, döviz forward ve döviz future işleminde olduğu gibi iki para birimi arasındaki fark esas alınarak hesaplanmaktadır. Vade geldiğinde taraflar mutabık

³⁶⁸ İbn Nüceym, **el-Bahrü'r-Râ'ik**; 9 c. Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1997/1418, C: VI, s.321, Asım Ahmet Atiyye Bedevî, **Ahkâmü's-Sarf**, Gazze İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, s.4, m.2010/h.1431

³⁶⁹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (ö. 977/1570), **Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc**, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, m.1997/h.1418, C:IV, s.245

³⁷⁰ Asım Ahmet Atiyye, **Ahkâmü's-Sarf**, s. 5

³⁷¹ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî (ö. 1230/1815), **Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-Kebîr**, 4 c. Bulak, Kahire, 1282, C: III, s.30

³⁷² İbn Nüceym, **el-Bahrü'r-Râ'ik**, C: VI, s.321

kalınan şartlara göre yükümlülüklerini yerine getirirler. Bu işlemlerde taraflardan en az birinin va‘dinden dönme hakkının bulunması şart koşulmaktadır.”³⁷³

Araştırmacılar sarf va‘dleşmesini iki şekilde kategorize ederler:

1) X kişisi yurt dışına 100 bin dolar değerinde mal satmış parası altı ay sonra gelecek doların bu günkü değeri 3.50 tl ve kur çok değişken bir durumdadır. Bu kişi sarrafa (veya bankaya) giderek altı ay sonra gelecek parası için 3.50’den sarf muvaa‘desi yapıyor belirlenen süre gelince o günkü kura bakmaksızın ve yeni bir akit yapmaksızın 100 bin dolar verip 350 bin tl alıyor. İster kur 3.20’ye düşsün isterse 4.00’a çıksın fark etmiyor.

2) Y kişinin altı ay sonrasına 100 bin dolar ödemesi var ve kur değişken bu kişi kendini sağlama almak için sarrafa (veya bankaya) giderek “altı ay sonra ödemem var bana bu günkü değerinden 100 bin doları 3.50’den satar mısın?” diyor. Sarraf da kabul ediyor. O gün geldiğinde kura bakılmaksızın 350 bin tl götürüp 100 bin dolar alıyor. Kur 3.80’e çıkmışsa Y şahsı, 3.40’a düşmüşse sarraf kâr ediyor.

1.2.2. Sarf İçin Yapılan Muvaa‘de

Sarf va‘dleşmesinin bu iki şekli üzerinde tartışmalar cereyan etmektedir.³⁷⁴ Hammûd, bu mesele hakkında İbn Cüzey’in üç görüş naklettiğini belirtir.³⁷⁵

1.2.2.1.Haram Kısmı

Sarf muvaa‘desinin haram olduğu kanaatinde olan fukaha Asbağ, İbnü’l-Hâcib, İbn Rüşd, İbn Abdisselam’dır. İbn Rüşd, Müdevvene’nin görüşünün de haramlık yönünde olduğunu belirtir. Bu fakihler, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in altın ve gümüşün ancak eşit ağırlıkla ve peşin olarak alınıp satılması yönündeki

³⁷³ Durmuş, **Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri**, İSAM yayınları, İstanbul, s.133

³⁷⁴ Asım Ahmet Atıyye, **Ahkâmü’s-Sarf**, s.30

³⁷⁵ Hammûd, **Tatvîru’l-A‘mâlî’l-Masrafiyye bimâ Yettefikü ve’s-Şerîate’l İslâmiyye**, s.53; Mûsâ el-Cündî (ö. 776/1374), **et-Tavzîh**, C: V, s.257

hadisini delil alırlar. Sarfta vadeli satış akdinin câiz olmamasına dayanarak bu konuda muvaa‘denin de câiz olmadığına hükmederler.³⁷⁶

Sarf muvaa‘desi şöyle olur: Bir kişi, diğerine “dirhemlerin yanında olduğu halde bizimle pazara gel, senden dirhem alırsak her on dirheme bir dirhem fazladan veririz” der. Yukarıda isimlerini saydığımız fukaha bu uygulamanın haram olduğu görüşünü benimser.³⁷⁷

Venşerîsî’nin sarf muvaa‘desi hakkındaki görüşü şöyledir: İddet halindeki kadınla nikâh ve bey‘i taamda bizatihi akid yapmak haramdır oysa sarfta akid yapmak haram değildir ancak sarfta muvaa‘de yapmak (vadeden dolayı) haram kabul edilmiştir.³⁷⁸

Rebîa ve Ahmet Muhyiddin, “bu uygulamanın aslında va‘dleşme olmayıp, akde dönüştüğünü söyleyerek câiz olmadığını belirtirler. Onlara göre, bu uygulamaya “va‘dleşme” dense de, bağlayıcılığı ve yükümlülüklerin ifâsı noktasında kuvvetli bir örf vardır bu da peşin olması gereken sarf akdini tecilli satmaktır; yine örfen taraflar akti tamamlamak zorunda kalmaktadır. Zira örfen cari olan kuralların şart koşulmuş gibi olacağını ve akitlerde aslolanın lafızlara değil de manaya itibar olduğunu ifade etmişlerdir.”³⁷⁹

Diğer bir grup ise işlemin mahiyetine bakmayarak zaten sarf akdinde va‘dleşmenin câiz olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle böyle bir şekilde va‘dleşme ile yapılan sarf akdi zaten câiz görülmemektedir.³⁸⁰ Râbitatü’l-‘A‘lemi’l-İslâmî Fetva Heyeti bedellerin ileri bir tarihte ödendiği döviz satımının câiz olmadığı görüşündedir.³⁸¹ Meclisü’l-Mecma‘l-Fıkhi’l-İslâmî konuyu şöyle

³⁷⁶ Hammûd, *Tatvîru’l-A‘mâlî’l-Masrafiyye bimâ Yettefiku ve’s-Şerîate’l-İslâmiyye*, s.54; Mûsâ el-Cündî (ö. 776/1374), *et-Tavzîh* C: V, s.257; Salih Abdussami, Leâbî *Cevâhirü’l-İklîl Şerh’ul Muhtasâr’il Hâlîl*, Mektebetü’s-Selefiyye, Beyrut ,t.y, C:II, s.10; İbn Arabî, *Mesâlik fi Şerhi Muvattâ*, Dârü’l Garbî’l-İslâmî, m.2007/h.1428, Beyrut, C: VI s.107; İbn Rüşd (el-Cedd), *el-Mukaddimâtü’l-Mümehhidât*, C:II, s.14

³⁷⁷ Leâbî, *Cevâhirü’l-İklîl Şerh’u Muhtasâr’il Halîl*, C:II, s.10

³⁷⁸ Venşerîsî, *İzâhu’l-Mesâlik ilâ Kavâ‘idi’l-İmâm Mâlik*, s.115

³⁷⁹ Durmuş, *Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s.132

³⁸⁰ a.g.e. s. 134

³⁸¹ Bayındır, *Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhi Tahlili*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı: 12 yıl 2005, s. 71

değerlendirir: Birinci olarak: Paraların diğer para cinsleriyle satımına sarf denir. İkincisi: Sarf akdi şeriatın koyduğu kurallara uygun olarak karşılıklı kabzın gerçekleşmesi ile şer'an câizdir. Üçüncü olarak: Sarf akdi yapıldıktan sonra taraflar bedellerden her ikisinin veya birinin kabzının gelecekte tarafların belirledikleri bir tarihe ertelenmesi durumunda bu akit câiz değildir. Çünkü sarf akdinde karşılıklı kabzın gerçekleşmesi akdin sıhhatinin tamam olmasının şartıdır, oysa bu gerçekleşmemiştir.³⁸² “Yine kabzın gerçekleşmemesiyle bir taraftan borcun borç karşılığında satımı; diğer taraftan da, haramlığı konusunda ittifak bulunan vade (nesîe) ribâsı yasağı ihlal edilmektedir.”³⁸³

Bayındır, “*misli malların karşılıksız kredi dışında, yine misli mallarla vadeli değişimi alım satım değil faizciliktir.*”³⁸⁴ der. Günümüz para mübadelesi işlemlerini inceleyen Abdullah Durmuş’un görüşü ise şöyledir: “Mâlikî fıkıh literatüründe bağlayıcı olduğu kabul edilen bir tarafın diğerine iyilik olsun diye yaptığı bir teberra va‘di değil, akit niteliği taşıyan çift taraflı bir hukukî tasarruf söz konusudur.”³⁸⁵

1.2.2.2. Mekruh Kısmı

İleriki bir tarihte yapılacak bir sarf akdine benzediği için sarf muvaa‘desi mekruh görülmüştür.³⁸⁶ Bu, Lâhmi tarafından İbnü’l Kâsım ve İmam Mâlik’e nisbet edilen bir görüştür.³⁸⁷ El-Mâzerî bu görüşün mezhebin meşhur görüşü olduğunu belirtir.³⁸⁸ Lâhmi’nin İmam Mâlik’e nisbet ettiği görüş şöyledir: Sarf akdinde kabzın tehir edilmesi batıldır. Muvaa‘de tehire benzediği için mekruhtur.³⁸⁹ Bu görüş İbnu’l-Kâsım’a da nisbet edilir. İbnu’l Kâsım, sarfta muvaa‘denin mekruh olduğunu

³⁸² Ali Ahmed Salus, *Mevsuâtu’l-Kâdâya’l-Fıkhiyye’l-Muâsıra ve’l-İktisadu’l-İslamî*, Meclisü’l-Mecma’i’l-Fkhi’l-İslamî 13. Oturum, Mektebetü Dârü’l-Kur’an, Mısır, s. 426

³⁸³ Durmuş, *Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 133

³⁸⁴ Bayındır, *Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhi Tahlihi*, s. 73

³⁸⁵ a.g.e. s. 135

³⁸⁶ Hammâd, *Nazariyyet’ül Va‘d’il Mülzim*, s.55

³⁸⁷ Leâbî, *Cevâhirü’l İklil*, C:II, s.10

³⁸⁸ Cündi, *et-Tavzîh*, C: V, s.258

³⁸⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehidîn*, C:II, s.1719

belirtir ona göre eğer va'dleşme vaki olmuş ve sarf akdi tamamlanmışsa artık bu akit fesh olunmaz. Asbâğ ise fesh olunabileceği kanaatindedir.³⁹⁰

1.2.2.3. Câiz Kısmı

Sarf muvaa'desinin câiz olduğu görüşünü benimseyenler: İbn Hazm, İmam Şâfii, İbn Hacib, İbn Abdisselam, İbn Rüşd, İbn Nâfi ve İbn Abdu'l Hakem'dir. Bu kanaatteki ulema iddet halindeki kadınla muvaa'denin aksine sarf muvaa'desini câiz görmüşlerdir. Lâhmi en güzelinin bu konuda cevaz olduğunu belirtmiştir.³⁹¹

İmam Şâfii ise şöyle der: İki kişinin muvaa'de yaparak gümüş satın almasında ve bu malın ileriki bir tarihte satılincaya kadar birinin yanında kalmasında bir sakınca yoktur. Bu kişiler (bu malları ile) dilediklerini yapabilirler.³⁹²

İbn Hazm ise şöyle der: Altının altın veya gümüş karşılığında, gümüşün gümüşle veya sair dört sınıfın birbirlerine karşılık muvaa'de yapılması câizdir. Kişi bu malları (muvaa'de yaptıktan sonra) dilerse satar dilerse satmaz çünkü muvaa'de bey' değildir. Aynı şekilde musaveme olup olmaması da eşittir. Kur'an-ı Kerim'de "قَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ"³⁹³ âyeti bize haram şeylerin açıkça belirtildiğini göstermektedir. Kur'an nassıyla haram olduğu bildirilmeyen şeyler helaldir. Sarf muvaa'desinin haram kılındığına dair herhangi bir âyet mevcut değildir o halde bu işlem helaldir.³⁹⁴

Derdir, sarf muvaa'desini şöyle anlatır: İki kişiden biri (bir akit olmadan ve herhangi bir oranda anlaşmadan) diğerine benimle birlikte sarf için dirhemini veya altınını alarak çarşıya gel diyor, diğer taraf da kabul ediyor. Sonra çarşıya varıyorlar ve ihtiyaç hasıl oluyor. İki taraf akdi yenileyerek (daha önceden anlaşılmamış bir

³⁹⁰ a.g.e. s. 1720

³⁹¹ İbn Yusuf er Rahûnî, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, **Hâşiyetü'l İmam Rahûnî ala Şerhi Zerkânî ala Muhtasari Halîl**, Bulak matbaası, Mısır, h.1306, C:V, s.101; Halîl, **Et Tavzih fi Şerh'il Muhtasari Ferî' İbn Hacib**, C:V, s.258

³⁹² İmam Şâfii, **el-Umm**, C:IV, s.58

³⁹³ Enam 6/119 âyetin tam metni şöyledir:

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذَكَرَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرَرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لِّيُضِلُّوا بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ

³⁹⁴ İbn Hazm, **Muhalla**, C:VIII. s.513

akitle) karşı taraftan alınan her dinara belli bir miktar dirhem kâr verme karşılığında peşin olarak sarf akdi yapıyorlar, bu câizdir der.³⁹⁵

Er-Rahûnî, Zerkânî'nin Muhtasaru'l-Halil üzerine yazdığı haşiyesinde; İbn Arefe'nin kabzdan önce bey'ü't-taam bahsinde, iddet bekleyen kadınla muvaa'denin haram olmasının; bu konularda akid yapmanın yasaklığından dolayı olduğu belirtir. Oysa sarf akdi yapmak yasaklanmış değildir. Sarf muvaa'desinin de hükmü böyledir.³⁹⁶

Mâzerî sarf muvaa'desini şöyle değerlendirir: Bu bir akit değildir lakin akde giden bir yoldur.³⁹⁷

Hammûd ve Abbâdi gibi bazı araştırmacılar, İslamî finans kuruluşları ve bazı fetva heyetleri döviz satım va'dleşmesinin câiz olduğunu savunur.³⁹⁸ Bu ulema görüşlerini şöyle temellendirirler: Va'd akit mahiyetinde değildir çünkü; taraflardan her ikisinin veya bir tarafın cayma hakkı vardır. Sarf akdinde vade câiz değildir; oysa burada tarafların cayma hakkının olması zaten bir akdin gerçekleşmediğini gösterir. Taraflardan en az birinin cayma hakkının bulunması sarf va'dleşmesinin akde dönüşmemesi için ileri sürülmüştür. Bu görüş her iki tarafı bağlayan va'dleşmenin hem nesfe (vade) hem de borcun borç karşılığında satılması yasağından sakınmak için ileri sürülmüştür.³⁹⁹

“Sarf va'dleşmesi, eğer karşılıklı iki tarafı da bağlayan bir va'dleşme şeklinde veya bir akit formunda olur ise bu uygulamaya cevâz verilemeyeceği gayet nettir. Çünkü bu akitte iki tarafın da parayı peşin bir şekilde kabzetmesi şarttır, aksi durumda bu işlem yoluyla riba yasağının ihlal edileceği ortadadır.” “Karşılıklı her

³⁹⁵ Ebû'l Berekat Seyyid Ahmed Derdir, (m.1715,h.1127), **Haşiyetu'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir**, Dârü İhyai'l-Kütüb'il- Arabiyye (basım tarihi?), C:III, s.30

³⁹⁶ er Rahûnî, **Hâşiyetü'l İmam Rahûnî ala Şerhi Zerkânî ala Muhtasari Halîl**, C:V. s.101

³⁹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temimi El-Maziri, (m.1141/536), **Şerhu't-Telkin**, thk. Muhammed Muhtar el-İslamî, Dârü'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, m.1997, C:IV, s. 221

³⁹⁸ Hammud, **Tatviru'l-Âmali'l-Masrafiyye; AAOIFI**; Durmuş, s. 133

³⁹⁹ Durmuş, s. 136

iki tarafı da bağlayıcı bir şekilde gerçekleşen va'dleşme birçok fıkıhçı ve fetva heyetince muvaa'de değil "akit" sayılır."⁴⁰⁰

Haraşî fasid bir akit olmadan sarf va'dleşmesi ile ilgili şu misali verir: "Bir adam diğer birine çarşıya git bizim için kendi paranla (şunu) al, bu tamam olursa ben de senden şu miktar parayla satın alırım." Bu görüşünü İbn Şâs'ın şu görüşüne dayandırır: Va'dleşme nikahta câiz ise, bu konuda (câiz) olması daha evladır.⁴⁰¹

DEĞERLENDİRME:

Murâbaha klasik islam hukukunda bir kişinin aldığı malın kendisine maliyeti ve ne kadar kâr ilave ederek sattığını alıcıya bildirmesi şeklinde yapılan iki taraflı veya üçüncü bir şahsı kendisi adına bir şey satın alması için yetkilendirmesi ile üç taraflı (murâbaha li'l âmir bi's-şirâ) bir akitir. Bu uygulama biri müşterinin bankaya sipariş ettiği malı satın alma va'di diğeri ise bankanın malı müşteriye satma va'di üzerine gerçekleşmektedir. Söz konusu muvaa'de yazıya geçirildiği için artık ahitleşmeye dönüşmektedir.

Sarf va'dleşmesinde ise üç görüş karşımıza çıkmaktadır. Haram diyen âlimler; sarf akdinde va'dleşmenin câiz olmadığını ve bu yolla şeriatın sarf akdinde yasakladığı vadeli bir işlem olduğu gerçesi ile karşı çıkarlar. Mekruh diyenler ise kabz işleminin ileri bir tarihte gerçekleşeceği ancak sarf muvaa'desinde va'dleşme vaki olmuş ve sarf akdi tamamlanmamışsa bu akdin fesh olunamayacağına binaen bu hükmü verirler. Câiz diyen âlimler ise bu konuda şeriatta herhangi bir yasaklayıcı nassın bulunmadığı, iki taraftan en az birinin cayma hakkı olduğu ve tek taraflı bir kabzın gerçekleşmemesi dolayısı ile meşruluğuna kanaat getirmişlerdir. Bizce bu uygulama dinin yasakladığı bir uygulamanın şeklinin değiştirilmesi suretiyle Allah'ın yasağını helalleştirme şekli almamalıdır.

⁴⁰⁰ Durmuş, 136

⁴⁰¹ Ebû Abdullah Muhammed el-Haraşî, **Şerhü'l-Haraşî alâ Muhtasâri'l-Hâil**, 5 c, Bulak matbaası, Mısır, 1317, C:V. s.38

SONUÇ

Va'd; kişinin kendi iradesi ile dinen mubah olan ve hali hazırda yükümlü olmadığı geleceğe yönelik bir konuda, içinde vefâ azmi taşıyarak bir sorumluluk yüklenmesidir.

Âyet ve hadislerde va'de vefâsızlık göstermenin Allah katında hoş karşılanmayan kötü bir davranış olduğunu, müslümanlara va'de vefânın emredildiğini, yerine getirilemeyecek bir söz vermenin kınandığını, vefâ göstermenin ise peygamberlerin ve müminlerin temel özelliklerinden birisi olarak vurgulandığını görmekteyiz.

İslam Hukukunda dinen câiz olmayan bir konuda yapılan va'din geçersiz olduğu ve tarafları bağlamayacağı belirtilmektedir. Bir sözün va'd olabilmesi için öncelikle geleceğe yönelik vefâ gösterme niyeti ile kişinin zaten sorumlu olmadığı, mubah bir konuda olması şarttır. Vefâ göstermek övgüye layık bir davranış olmakla birlikte kefalet dönüşmediği sürece kazâî bir anlam ifade etmez. Günümüz ticari hayatında kullanılan muvaa'de ise artık va'd olmaktan çıkmış taahhüd şeklini almıştır. Bu uygulamanın dinen yasaklanmış bir uygulamayı helalleştirecek şekilde kullanılmasının meşru olmadığı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki ister mücerret ister muallak olsun va'de vefâ müslümanın en önemli vasıflarından biridir. Zira gerek ticaret gerekse toplum hayatında bir kişinin sözünde durmadığı bilirse insanlar o kişiye sürekli şüphe ile bakarlar. Eğer va'd muallak ise bağlayıcılığı daha da artmaktadır. Bankacılıkta va'din kullanımında ise bu söz, evraklara yansıdığı için bir nevi ahitleşme olmuştur ve bağlayıcıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim

- AAOİFİ, **Finans Kuruluşları İçin Faizsiz Bankacılık Standartları**, Çeviri: Mehmet Odabaşı, İshak Emin Aktepe, TKBB Türkiye katılım bankaları birliği İstanbul, 2012
- Abdussened, Hasan Yemame: **Mevsuâtü Şurûhi'l Muvattâ**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 25c, Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dırâsai'l-Arabiyye, I. bs. Kahire, 2005/1426
- Adevî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrerem) es-Saîdî el-Adevî (ö. 1189/1775): **Haşiyetü'l-Adevi ala Şerhi'l-Haraşî** 5 c. Matbaa-i Âmire, Mısır, 1891/1307
- Afâne, Hüsâmeddin: **"Bey'u'l-Murâbaha li'l-Âmir bi's-Şirâ-Dirâse Tatbîkiyye fî Dav'i Tecribeti Şeriketi Beyti'l-Mâli'l-Filistîniyyi'l-Arabî"**, Amman / el-Halil, 2000
- Aktepe, İshak Emin: **İslam Hukûku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık**, Erkam matbaası, İstanbul, 2010
- Ali Haydar, Ali Haydar Efendi (ö. 1354/1935): **Dürerü'l-hükkâm**, Arapçaya çeviren Fehmi Hüseyin, 4 c. Dârü Alemu'l-Kutub, Riyad, 2003/1423
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449): **Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, 3 cc. Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, Amman, Ürdün, 2000
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451): **'Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, 25c. Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001/1421
- Basmâcî, Sâir: **Mu'cemü Mustalahâtî'l-Elfâzi'l-Fıkhi'l-İslâmî**, Safahat li'd-Dırasat ve'n-Neşr, Suriye, Dimaşk, I. bs. 2009

- Bayındır, Servet: **Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Va‘din Bağlayıcılığı Meselesi**, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı: 11 yıl, 2005
- **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, Rağbet yayıncılık, İstanbul, 2005
- **Finansal Türev Varlıklar ve Bu Varlıklar Üzerine Yapılan Sözleşmelerin Fıkhî Tahlili**, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı: 12, 2005
- Bedreddin, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud (ö. 823/1420): **Câmi‘u’l-Fusûleyn**, Bulak matbaası baskısı, Mısır (İstanbul’da yapılan tıpkı ofset baskı)
- Bekr, İsmet Abdu’l-Mecid: **Nazariyyetü’l-‘Akd fi’l-Fıkhî’l-İslamî**, Dârü’l-Kütübi İlmiyye, Beyrut, Lübnan, I. bs. 2009
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066): **es-Sünenü’l-Kübrâ** 10 c. Haydarâbâd, Hindistan, 1355
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (ö. 1051/1641): **Keşşâfü’l-Kınâ‘ ‘an (metn) i’l-İknâ‘**, thk. Muhammed Emîn ez-Zinnâvî, 5 c. Âlemü’l-Kutub, Lübnan, 1997
- Burhan, Fûr Alaüddin Ali el-Muttakî b. Hisâmuiddin el-Hindî, (ö. 975/1567): **Kenzü’l-‘Ummal fi Süneni’l-Akvâl ve’l-Efâl**, thk. Beki Hayyani, 18 cc. II. bs., Müessesetu’r-Risale, Beyrut, 1976
- Cebeci, İsmail: **Modern İslam İktisadî Literatüründe Murâbaha tartışmaları**, Marmara üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü ilahiyat anabilim dalı yayınlanmamış doktora tezi, 2010
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (ö. 370/981): **Ahkâmü’l-Kur’ân**, thk. Muhammed Sadık Kamhavi, 5c, Müessesetu’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut, Lübnan, 1992/1412

- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 393/1003): **Tâcü'l-Luğave's-Sihâhu'l-Arabiyye**, thk. Muhammed Muhammed Tamir, Dârü'l-Hadis, 2009
- Cîlî, Harun Huleyf: **“el-Vefâ bi'l-Va'd fi'l-Fıkhî'l-İslâmî”**, Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî, c. 5, sy. 5, s. 891-908, 1988
- Cündî, Ziyâüddîn Ebû'l-Mevedde (Ebû's-Safâ, Ebû'z-Ziyâ) Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî (ö. 776/1374): **et-Tavzîh**, Dârü'l Necibveyh, Kahire, Mısır, 2008/1429
- Cürcanî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/14132): **et-Ta'rîfât**, thk. Mustafa Ebû Yakup, Müessesetu'l-Hüsna, Mağrib, 2006/1427
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî (ö. 478/1085): **Gıyâsü'l-Ümem fi İltiyâsi'z-Zulem**, thk. Mustafa Hilmi, Fuad Abdulmunim, Dârü'd-Davet, İskenderiyye, 1984/1400
- Debû, İbrahim Fazıl: **“el-Vefâ bi'l-Va'd”**, Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî, c. V, sy. V, s.785-804, 1988
- ed-Demîri, Abdulaziz: **Şâmîle fi'l-Fıkhî'l-İmam Mâlik**, 2 c., Necibveyh, Kahire, 2008/1429
- Derdîr, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî (ö.1201/1786): **Hâşiyetü'd-Desûkî 'ala Şerhi'l-Kebîr**, Dârü İhyâi'l-Kütüb'il- Arabiyye, t.y.
- DİA, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**
- Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB Yayınları, Ankara, 2006
- Durmuş, Abdullah: **Fıkhî Açidan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri**, İSAM yayınları, İstanbul, 2011

- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889): **es-Sünen**, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli, 7 c, Dâr’u’r-Risaleti’l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, Özel baskı, 2009
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır: **Hak Dîni Kur’an Dili**, 10 c. Yenda Yayın-Dağıtım, İstanbul, 1999
- Erdoğan, Mehmet: **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet yayınları, İstanbul, 1998
- Eşkar, Muhammed Süleyman: **Bey‘u’l-Murâbaha kemâ Tûcrîhi’l-Bünûkü’l-İslâmiyye**, “Buhûs Fıkhiyye fî Kadâyâ İktisâdiyye Muâsıra”, s. 71-124, Amman 1998
- el-Feyyûmî, Ebû’l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (ö.770/1368-69): **el-Misbâhu’l-Münîr**, Mektebetü Lübnan, Betrut, 1987
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415): **el-Kâmûsü’l-Muhît**, Dârü’l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1995/1415
- **Besâ‘iru Zevi’t-Temyiz fî Letâ‘ifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz**, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, 6.c. Cumhuriyetu Mısru’l-Arabiyyeti Vizâretü’l-Evkaf, İkinci bs., Kahire, 1992/1412
- **Tenvîrü’l-Mikbâs (mikyas) min Tefsiri İbn ‘Abbâs**, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, I. bs., Beyrut, Lübnan, 1992/1412
- Gazzâlî, Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111): **İhyâ’ü ‘Ulûmi’d-Dîn**, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 2005/1426
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî (ö. 956/1549): **Mülteka’l-Ebhur**, 2 c. , İstanbul, y.y., t.y.

- Halîl, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) (ö. 175/791): **Kitâbü'l-Ayn Müretteben 'ala Hurufi'l-Mu'cemi**, Abdulhamid Hindavî, 4 c., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2003/1424
- el-Hamevî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî) el-Hamevî el-Mısırî (ö. 1098/1687): **Gamzü 'Uyûni'l-Besâ'ir 'alâ Mehâsini'l-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir**, 4 c. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, I. Bsm. 1985/1405
- Hammâd, Nezih Kemal: **Nazariyyet'ül Va'd'il Mülzim Fi Muamelât'il Maliyye**, Dârü'l-Kalem, Dımaşk, 2001/1431
- **el-Vefâ bi'l-Va'd fi'l-Fıkhî'l-İslâmî: Tahriru'n-Nukûl ve Mürââtü'l-İstılâh**", Mecelletü'l-Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî, yıl 5, sy.5, kısım 2, 1988.
-**Mu'cemü'l-Mustalahâtî'l-Maliyye ve'l-İktisâdiyyeti fi'l-Lugati'l-Fukahâi**, Dârü'l-kalem, Dımaşk, 2008/1429
- Hammûd, Sami Hasan Hammûd: **Tatvîru'l-A'mâlî'l-Masrafiyye bimâ Yettefikü ve's-Şerîate'l-İslâmiyye**, Mektebetü's-Şark, Kahire, 1982/1402
- Hattâb, Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Muhammed Abdurrahman Hattâb, (ö. 954/1547): **Mevâhibü'l-Celîl fi Şerhi Muhtasari Halîl**, thk. Şeyh Zekerîyya Amritî, 8c., Darü'l Kutub'il İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1995/1416
-**Tahrîru'l-Kelâm fi Mesâili'l-İltizâm**, thk. Abdusselam Muhammed eş-Şerîf, Tunus, Dârü'l-Gabi'l-İslâmî, II. bs. 2008
- Hattâb, Kemâl Tefvîk Muhammed: **"el-Kabz ve'l-İlzâm bi'l-Va'd fi Akdi'l-Murâbaha li'l-Âmir bi's-Şirâ fi'l-Fıkhî'l-İslâmî"**, Mûte li'l-buhûs ve'd-dirâsât, c. 15, sy. 1, s. 233-259, 2000

- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ali el-Haraşî el-Mâlikî (ö. 1101/1690): **Şerhü'l-Haraşî alâ Muhtasâri'l-Hâlil**, 5 c, Bulak matbaası, Mısır, 1901/1317
- Heysem, Hilâl: **Mu'cemu Mustalâhi'l-Usûl**, Dârü'l-Cîl, Kahire, 2003/1424
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071): **et-Temhîd ve'l-İstizkâr**, Mevsuâtu Şuruh'ul Muvattâ içerisinde, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 25c, Merkezu Hicr li'l-Buhus ve'd-Dırasai'l-Arabiyyet'l-İslamiyyeti, Kahire, I. bs. 2005/1426
- İbn Abidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836): **el-'Ukûdü'd-Dürriyye fî Tenkîhi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye**, 2 c. Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1884/1300
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148): **Ahkâmü'l-Kur'ân**, thk. Rıza Ferec el-Hamami, 4c, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2005/1426
- el-Ahkâmü'l Kur'âni's-Suğrâ**, thk. Ahmed Ferid Mezidi, Dârü'l-Kutub'il İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2006
- İbn Âtiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Glib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 541/1147): **el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, thk. Abdüsselam Abduşşâfii Muhammed, 6. C, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir: **Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr**, 30 c. Dârü't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984
- İbn Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210): **en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, thk. Mahmud Muhammed et-Tinaci, 5c., Mektebetü'l-İslamî, 1963/1383

- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004): **Mu‘cemü Mekâyîsi’l-Luga**, thk. Şihabuddin Ebû Amr, Dârü'l-Fıkr, Beyrut, Lübnan, 1950/1366
- İbn Ferhân, Burhanuddin Ebû'l-Vefâ İbrahim: **Tebsirâtü'l-Hükkâm**, thk. Cemal Meraşî, 2 c. Dârü Âlemu'l-Kutub, Riyad, 2003/1423
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Hâzm el-Endülüsî (ö. 456/1064): **Muhallâ fi Şerhi'l-Mücellâ bi'l-Hüceci ve'l-Âsâr**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 11 c. Kahire, İdaretü't-Tıbbâti'l-Münîriyye, 1931/1347
- **El İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 8 c.. Beyrut, Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, t.y.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350): **Zâdü'l-Me‘âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd**, thk. Şuayb el-Arnauti, Abdulkadir el-Arnauti, 6 c, Müessesetü'r-Risâle, 3. bs, Lübnan, Beyrut, 1998/1418
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî (620/1223): **el-Muğni**. 12c. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezî Mâced el-Kazvînî (ö. 273/887): **Sünen**, 2 c., thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Matbaatu Dârü İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Mısır, 1919
- İbn Manzûr, el-İfriki (ö. 711/1311): **Lisânü'l-Arab**, 55c. Dârü'l-Meârif, Kahire, 1990/1119
- İbn Müflih, Ebû İshak Burhanuddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed (ö. 884/1479): **el-Mübdî‘ Şerhu'l-Mukni‘**, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfii, 8c. Dârü'l-Kurui'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1997/1418

- İbn Müflih, Şemsüddin Muhammed b. Meflah el-Makdisi (ö. 763/1479): **El-Furû‘**, Beytu’l-Efkari’d-Devliyye, Amman, Ürdün, t.y.
- İbn Neccâr, İbnü’n-Neccâr, Ebû Bekr (Ebû’l-Bekâ) Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütûhî (ö. 972/1564): **Meûnetü Üli’n-Nühâ Şerhu’l-Müntehâ (Münteha’l-İradat)** thk. Abdulmelik b. Abdullah b. Dehiş, 12c, Beşinci bs., Mektebetü’l-Esedi, Mekke, 2008/1429
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1563): **el-Eşbâh ve’n-Nezâ’ir**; thk. Muhammed Mûti‘ Hâfız, Dârü’l-Fikr, Dımaşk, 2005/1426
- el-Bahrü’r-Râ’ik**, 9 c. Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1997/1418
- İbn Receb, el-Hanbelî, Zeynüddîn Ebû’l-Ferec Abdurrahman (ö. 795/1393): **Câmiu’l-Ulûm Ve’l-Hikem** thk. Muhammed Nâsuruddîn el-Elbani, Dârü’s-Safveti lin’Neşr vet-Tevzi, Kahire, Mısır, I. bs., 2008/1429
- İbn Rüşd, el-Ced, Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 520/1126): **el-Beyân ve’t-Tahsîl**, thk. Ahmed el-Hubabi, 20 c. Dârü’l- Garbi’l-İslamî, II. bs., Beyrut, Lübnan, t.y.
- İbn Rüşd, el-Hafid Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198): **Bidâyetü’l-Müctehidîn**, thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcud, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lubnan, 2010
- İbn Şât, Kasım b. Abdullah: **İdrârü’s-Şurûk ‘ala Envâ’i’l-Furûk**, thk. Halil Mansur, 4 c. Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye Beyrut, Lübnan, I. bs. 1998/1418
- İbn Teymiye, Ebû’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328): **İkâmetü’d-Delîl ‘alâ İbtâli’t-Tahlîl**, Kahire, 1911/1328

-**Beyânü'd-Delîl 'alâ Butlânî't-Tahlîl**; thk. Hamdi Abdulmecid es-Silefi, Mektebetü'l-İslâmî, 1998
-**el-Kavâ'idü'n-Nûrâniyye**, Dârü'l Cevziyye, Cidde, 2002/1422
-**Cami'u'r-Resâili İbn Teymiye**, thk. Muhammed Reşad Salim, 2 c. Darü'l Medenî, Cidde, t.y.
- İlîş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İlîş el-Mısırî (ö. 1299/1882): **Fethu'l-'Aliyyi'l-Mâlik fi'l-Fetvâ 'alâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik**, Dârü'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, t.y.
- İslambûlî, Ahmed Muhammed Halil: **Hükmi'l-Va'di fi'l-Fıkhi'l-İslâmî ve Tatbikâtuhu'l-Muâsıra**, Mecelletü Camiatü'l-Melik Abdulaziz, İktisadi'l-İslâmî, c.16 s.2, sayfa 43-57, 2003/1424
- İşbilî, Ebû Muhammed b. Abdulhalık b. Abdurrahman (ö.h.583): **El-Cem'u Beyne's-Sahihâyn**, thk. Hammâd b. Muhammed el-Gamâs, 4 c. Dârü'l-Muhakiki li'n-Neşr ve't-Tevz'i, Riyad, 1999/1419
- İşbilî, Ebû'l-Kâsım Sirâcüddîn Kâsım b. Abdillâh b. Muhammed el-Ensârî (ö. 723/1323): **İdrârü's-Şurûk 'alâ En-vâ'i'l-Furûk**, Dârü's-Selâm yayınları, Kahire, 2001/1421
- İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149): **Meşârikü'l-Envâr 'alâ Sihâhi'l-Âsâr**, (Turâs'il-İslâmî 13) Dârü't-Turâs, Kahire, 1915/1333
- el-Karâfî, Bedrüddîn Muhammed b. Yahyâ b. Ömer el-Karâfî el-Mısırî (ö. 1008/1600): **Envârü'l-Burûk fî Envâ'i'l-Furûk**, Dârü's-Selâm yayınları, Kahire, 2001/1421
- Kardavi, Yusuf: **"el-Vefâ bi'l-Va'd"**, Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî, c. V, sy. V (1988), s. 835-859
- Kefevî, Ebû'l-Beka Eyyub b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî (ö.1683/1094): **el-Külliyât Mu'cemu fi'l-Mustalahatî ve'l-Furuki'l-Luğaviyyîn**,

thk. Adnan Derviş, Muhammed el-Mısri, Mevsuatu'r-Risâle, 2. bs.,
Beyrut, 1998/1419

- Kelbî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî (ö. 741/1340): **el-Kavânînü'l-Fıkhiyye fî Telhîsî Mezhebi'l-Mâlikiyye ve't-Tenbîh 'alâ Mezhebi's-Şâfi'yye ve'l-Hanefiyye ve'l-Hanbeliyye**, thk. Muhammed b. Seydi Muhammed Mevla, t.y.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Haneffî (ö. 587/1191): **Bedâ'ü's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'**, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud, 10 c Dârü'l-Kutubi İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2003/1424
- Kuleynî, Muhammed b. Yakup Kuleynî (ö. 329/941): **Usûlü'l-Kâfi**, 8 c. Menşurâtü'l-Fecr, Beyrut, Lübnan, 1428/2007
- el-Leknevî, Allame Abdulhay (ö. 1303/1885): **Hidâyetü Şerhü Bidâyeti'l-Mubtedi'**, 8c., İdaretü'l-Kur'ani ve'l-Ûlûmi'l-İslamiyye, Pakistan
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273): **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 24 c. ilk bs., Muessesetu'r-Risale, Lübnan, Beyrut, 2006/1427
- Makdîsî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdîsî er-Râmînî (ö. 763/1362): **Kitâbü'l-Fürû'**, tsh. Raid b. Sabri b. Ebi'l-Ulfe Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, Ürdün, t.y.
- Mâlik, Mâlik b. Enes Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795): **Muvattâ**, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dârü'l-Hadis,
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî (ö. 333/944): **Te'vîlâtü Ehli's-Sünne**, thk. Mecdi Basellum, 11 cc. Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, I. bs. 2005

Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058): **el-Hâvi'l-Kebîr**, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud, 18 c. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, I. Bsm. 1994/1414

El-Mâzerî, Kadi Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temimi, (ö. 1141/536): **Şerhü't-Telkîn**, thk. Muhammed Muhtar el-İslâmî, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2005/1426

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, İstanbul, 1902

Medenî, Ebû Musa Muhammed b. Ebî Bekr b. Ebî İsa el-Medenî el-İsfehânî (ö. 581/1186): **el-Mecmuü'l-Muğîs fi Garibi'l-Kur'âni ve'l-Hadis**, thk. Abdulkirim el-Arbavi, 3c., Cami'atü'l-Ummu'l-Kura Merkezu'l Bahsi'l-İlmi ve İhyai't-Turasi'l-İslâmî, Mekketu'l Mükerreme, I. bs. 1988/1408

Mencûrî, Ahmed b. Ali el-Mencuri e-İmam el-Mencuri (ö. 995/1587): **Şerhü'l Menhecü'l Münte'hâb**, thk. Muhammed Şeyh Muhammed Emin, Dârü's-Şenkîti, Mısır, 1992/1412

Menî', Süleyman b. Abdullah: **Buhûs fi'l-İktisâdi'l-İslâmî**, el-Mektebu'l İslâmî, Mekke, 1996/1416

Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî (ö. 885/1480): **el-İnsâf fi Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf 'alâ Mezhebi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel**, nşr. Muhammed Hâmid el-Fık'ı, 12 c. Sudiarabistan, 1954/1374

Mesud Efendi, Kayseri Müftüsü: **Mir'ât-i Mecelle**, Dersaadet, İstanbul, 1885/1302
el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, Vizaretu'l-Evkafî ve's-Şuuni'l-İslamiyye, Kuveyt, 45c, İlk bs., V-A-D maddesi, 2006/1427

Mısrî, Refik Yunus: **El-İktisâdü'l İslâmî**, Mecelletü'l Camiâ't'ul Melik Abdulaziz, mecelle.15, 2003/1423

- Mutarrizî, Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Mutarrizî el-Hârizmî (ö. 610/1213): **el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib**, 2 c. thk. Mahmûd Fâhûrî, Abdulhâmid Muhtâr, Mektebetü Üsâme b. Zeyd, Halep, 1979/1399
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875): **el-Câmi'u's-Sahîh**, Dârü İbn Hazm, Beyrut, Lübnan, 2010
- el-Müttakî, el-Hindî Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kâdîhân (ö. 975/1567): **Kenzü'l-'Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, thk. Beki Hayyani, 18 c. II. bs., Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1976
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî (ö. 1142/537): **Tilbetü't-Talebe** (Talibetü't-Talebe) fî'l-Istılâhâtî'l-Fıkhiyye, thk. Abdurrahman Ak, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, 1999/1420
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277): **Riyâzü's-Sâlihîn**, el-Meşriku lil Kitab, Dımaşk, I. bs. 2008/1428,
-**el-Ezkâr min Kelâmi Seyyidü'l-Ebrâr**, thk. İsmail Cemal el-Hariri, Dârü'l-Minhac, Cidde, I. bs. 2005/1425,
-**el-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb**, 20 c., Mektebetü's-Selefiyye, Medine
-**Ravzatü't-Tâlibîn**, 8 c. thk. Âdil Ahmed, Ali Muhammed Muavviz Dârü'l-âlemi'l-kütüb, Suudi Arabistan, 2003/1423
-**Sahihü'l Müslim bi Şerhi Nevevî**, 18 c., El-Matbaat'ul Mısıriyyetu bil-Ezher İdaretu Muhammed Muhammed Abdullatif, Mısır, 1929/1347
- Okuyan, Mehmet: **Kuran-I Kerimde Çok Anlamlılık**, Düşün yayıncılık, İstanbul, 2013

- Râhûnî, İbn Yusuf, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö. 773/1371): **Hâşiyetü'l İmam Râhûnî ala Şerhi Zürkânî**, Bulak matbaası, Mısır, 1889/1306
- Rasâd, Ebû Abdullah Muhammed el-Ensari er-Rasâd (ö. 894/1489): **Şerhu Hudûdi İbn. Arefe el-Mevsûm bil-Hidâyeti'l-Kâfiyyeti's-Şâfiyye**, thk. Muhammed Ebû'l-Acfân, Tahir Mahmut, İlk baskı, Dârü'l- Garbi'l-İslâmî, Beyrut, Lübnan, 1993
- Ragıp'el-İsfehâni, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. ei-Mufaddal er-Ragıp el-İsfehâni (ö.502/1108) (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği): **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Halil Aytânî, Dârü'l-M'arife, Beyrut, Lübnan, 2005/1426
- Recep, Abdullah Cevad İbrahim: **Mu'cemü'l- Mustalahâtî'l-İslâmiyyeti fî'l- Misbâhi'l-Münir**, Dârü'l Âfâkü'l-Arâbiyye, Kahire, 2002/1423
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210): **Mefâtîhu'l-Gayb**, 32 c. Dârü'l-Fikr Beyrut, Lübnan, , I. bs. 1981/1401
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854): **el-Müdevvenetü'l-Kübrâ**, 4 c. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, t.y.
- Sâmi Hammud: **Tatviru'l-Âmalî'l-Masrafiyye bima Yettefikü ve's-Şeriatu'l-İslamiyye**, Mektebetü's-Şark, 1982/1402
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090): **el-Mebsût**, 30c, Dârü'l-Mâriفة, Beyrut, Lübnan, 1331
- es-Sicilmâsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'l-Kasım (ö. 1214/1799): **Şerhü'l-Yevâkîti's-Sâminetü**, thk. Abdulbaki Bedevi, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, Suudi Arabistan, t.y.

- es-Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505): **el-Fethü'l-Kebir fi Zammi'z-Ziyâdeti ile'l-Cami'i's-Sağir**, thk. Şeyh Yusuf Nebhani, 3c. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1933/1351
- Şakkûra, Vefâ Haydar: **El-Vefâ fi Dav'î'l-Kur'ânî'l-Kerim**, Gazze, Câmiatü'l-İslâmî, Usûlü'd-Din fakültesi, Yüksek lisans tezi, 2010/1431
- Şenkîtî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî eş-Şinkîtî (1907-1974): **'İdâdü'l-Menhec lil'İstifâdetî min'el-Menhec fi Kavâidi'l-Fıkhi'l Mâlik**, thk. Abdullah İbrahim Ensârî, İhyâi Turâs'il İslâm, Katar, 1983/1403
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834): **es-Seylü'l-Cerrârü'l-Mütedeffik 'alâ Hadâ'iki'l-Ezhâr**, Dârü İbn Hazm, Beyrut, Lübnan, 1425/2004
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923): **Câmi'u'l-Beyân Kur'ân Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, 26c, Dârü'l-Hicr, Kahire, 2001/1422
- Ulvi, Ali: **Telhîs-ı Kavâid-i Külliye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye**, Şirket-i Mürettebiyye matbaası, İstanbul, 1317
- 'Umurî, Muhammed Fehd Ahmed: **el-Va'dü'l-Mülzim fi Siğati't-Temvili'l-Masrâfi'l-İslamî**, Yermük Üniversitesi, Yüksek lisans tezi, 2004/1425
- Venşerîsî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî et-Tilimsânî el-Fâsî (ö. 914/1508): **Îzâhu'l-Mesâlik ilâ Kavâ'id-i'l-İmâm Mâlik**, thk. Es-Sadık b. Abdurrahman el-arbani, Dârü İbn Hazm, Beyrut, Lübnan, 2006/1427

-**el-Mi'yârü'l-Mu'rib ve'l-Câmi'u'l-Muğrib 'an Fetâvâ 'Ulemâ-'i İfrîkiyye ve'l-Endelüs ve'l-Mağrib**, thk. Muhammed Hacı, 13 c. Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib, 1981/1401
- Yelek, Kamil: **İslam Hukukunda Vaadin Bağlayıcılığı ve İslam Finans Uygulamalarına Yansımaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144): **el-Fâik fi Garîbi'l-Hadîs**, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl, Muhammed el-Becavi, 4c, Dârü'l-Kutub, 1971
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk ez-Zebîdî el-Bilgrâmî el-Hüseynî (ö. 1205/1791): **Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, thk. Abdussettar Ahmed Ferac, 40 c. et-Turâs'il Arabiyye no:16, Kuveyt Hükümet matbaası, 1971/1391
- Zerkâ, Ahmed b. Muhammed b. Osmân ez-Zerkâ el-Halebî (1869-1938): **Şerhu'l-Kavâ'idü'l-Fıkhiyye**, Dârü'l-Kalem, Dımaşk, 2001/1422
- Zerkâ, Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ (1907-1999): **el-Medhalü'l-Fıkhiyyü'l-Âm**, 2 c. Dârü'l-Kalem, Dımaşk,m.1998/1423
- ez-Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylaî (ö. 743/1343): **Tebyînü'l-Hakâ'ik**, 6 c. Bulak Matbaası, Mısır, h.1315
- Züheylî, Muhammed: **El-Kavâidü'l-Fıkhiyye alâ Mezhebi'l-Hanefiyye ve's-Şâfiyye**, Meclisü'n-Neşrü'l-İlmî, Câmiatü'l-Kuveyt, 2004

<http://www.iefpedia.com> 2012